

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

**Diplomová práce**

**První pozemková reforma v ČSR a srovnání  
přídělů půdy v Plzeňském kraji**

**Michal Vomáčka**

Plzeň 2016

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

Katedra historických věd

**Studijní program Historické vědy**

**Studijní obor Moderní dějiny**

**Diplomová práce**

**První pozemková reforma v ČSR a srovnání  
přídělů půdy v Plzeňském kraji**

**Michal Vomáčka**

*Vedoucí práce:*

Prof. PhDr. Ing. Aleš Skřivan, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2016

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce panu prof. PhDr. Ing. Aleši Skřivanovi, Ph.D. za jeho pomoc a rady, které mi poskytl při jejím zpracování. Zároveň bych rád poděkoval panu PhDr. Pavlu Dufkovi, Ph.D. za pomoc při poskytování archivních materiálů k dané problematice.

## **OBSAH**

<b>1 ÚVOD .....</b>	<b>1</b>
<b>2 VÝVOJ VLASTNICTVÍ PŮDY A ZEMĚDĚLSTVÍ PŘED PRVNÍ POZEMKOVOU REFORMOU .....</b>	<b>4</b>
<b>2.1 Historický vývoj vlastnictví půdy v Českých zemích.....</b>	<b>4</b>
<b>2.2 Rozdělení půdy v českých zemích a na Slovensku na začátku 20. století.....</b>	<b>7</b>
2.2.1 Diferenciace rolnictva.....	8
2.2.2 Vlastnictví půdy velkých latifundií .....	11
2.2.3 Vlastnictví půdy na Slovensku .....	13
<b>2.3 Československého zemědělství před pozemkovou reformou .....</b>	<b>13</b>
<b>3 PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA V ČSR .....</b>	<b>18</b>
<b>3.1 Příčiny pozemkové reformy .....</b>	<b>18</b>
<b>3.2 Přístup politických stran k pozemkové reformě .....</b>	<b>23</b>
3.2.1 Agrární strana .....	24
3.2.2 Československá sociálně demokratická strana dělnická.....	27
3.2.3 Československá strana lidová .....	28
3.2.4 Národně demokratická strana .....	29
3.2.5 Československá strana socialistická .....	31
3.2.6 Německé politické strany.....	32
3.2.7 Kritika pozemkové reformy.....	33
<b>3.3 Politický boj o uzákonění pozemkové reformy .....</b>	<b>36</b>
<b>3.4 Pozemková reforma a její právní podoba.....</b>	<b>41</b>
3.4.1 Zákon záborový .....	42
3.4.2 Zákon o Pozemkovém úřadě .....	45
3.4.3 Přídělový zákon .....	47
3.4.4 Zákon úvěrový .....	49
3.4.5 Náhradový zákon.....	51
<b>3.5 Výsledky pozemkové reformy .....</b>	<b>54</b>
<b>3.6 Hodnocení pozemkové reformy .....</b>	<b>65</b>

<b>4</b>	<b>PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA V PLZEŇSKÉM KRAJI .....</b>	<b>70</b>
4.1	Držba půdy v západních Čechách před pozemkovou reformou .....	70
4.2	Aplikace pozemkové reformy na Plzeňsku .....	74
4.3	Případové studie velkostatků v Plzeňské kraji.....	81
4.3.1	Velkostatek Bečov .....	81
4.3.2	Velkostatek Halže .....	87
<b>5</b>	<b>ZÁVĚR .....</b>	<b>90</b>
<b>6</b>	<b>SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY .....</b>	<b>94</b>
6.1	Nevydané prameny .....	94
6.2	Vydané prameny .....	94
6.3	Literatura.....	95
6.4	Internetové zdroje .....	100
<b>7</b>	<b>RESUMÉ .....</b>	<b>102</b>
<b>8</b>	<b>PŘÍLOHY.....</b>	<b>103</b>

# 1 ÚVOD

Tématem předložené diplomové práce je pozemková reforma z období první republiky<sup>1</sup> a její aplikace na případu Plzeňského kraje. Jedná se o téma, které je i po letitém vývoji stále aktuální, neboť potřeba majetkoprávních zásahů představuje jeden ze základních státotvorných prvků všech vyspělých zemí. Zvolenou problematiku nelze zkoumat pouze z hlediska hospodářského, ale je nutné analyzovat rovněž sociální, politické a právní aspekty, které poslouží ke snadnějšímu pochopení předkládaného tématu. Na druhé straně jde o téma, které bylo v minulosti předmětem mnoha prací, což však nebrání zaujetí vlastního pohledu na věc. Dále se předložená diplomová práce zabývá demonstrací pozemkové reformy na příkladu Plzeňského kraje, který není dle názoru autora ve větší míře zpracován.

Termínem „první republika“ se označuje historické období československého státu, které trvalo od jeho založení dne 28. října 1918 až po podepsání Mnichovské dohody, ke kterému došlo 30. září 1938. Počátky existence nové republiky byly spojené s naléhavou snahou o revizi problémů, které byly bezprostřední součástí ekonomických a politických změn. Rozpad Rakouska-Uherska po první světové válce předznamenal transformaci hospodářsko-sociální sféry českých zemí a Slovenska a jak se následně ukázalo, pozemková reforma se stala hlavním počínem poválečných změn. Nerovnoměrné rozložení pozemkového vlastnictví a obhospodařování velké části zemědělské půdy neefektivním pachtem byly problémy, které nová republika zdělila po svém předchůdci. Sílicí sociální napětí ve společnosti a hrozba dezintegrace nového státu žádaly změnu poměrů. Až rozpad habsburské monarchie vytvořil nepochybně vhodné podmínky pro realizaci rozsáhlejších pozemkových změn, které byly nezbytným předpokladem pro demokratický vývoj Československa.

---

<sup>1</sup> Vzhledem ke skutečnosti, že došlo na území Československé republiky k realizaci další pozemkové reformy po druhé světové válce, je prvorepubliková reforma označována jako první.

Tato diplomová práce je členěna do tří kapitol. V první z nich se autor zabývá vývojem vlastnictví půdy před uzákoněním pozemkové reformy a prezentuje pohled na stav československého zemědělství těsně po ukončení první světové války. Druhá část se zaměřuje již na samotnou pozemkovou reformu, tedy na to, jaké byly příčiny jejího uzákonění, jak tuto reformu vnímaly jednotlivé politické strany a její kritici, jak vypadala legislativní podoba reformy a samozřejmě její výsledky a hodnocení. Třetí, závěrečná část je zaměřena na realizaci pozemkové reformy v Plzeňském kraji. Autor poukazuje, za pomoci stručného historického exkursu, na snahy o revizi pozemkového držby v západních Čechách, předkládá výsledky pozemkové reformy na Plzeňsku a nabízí případové studie o jejím provádění na vybraných velkostatech.

Předložená práce si klade za cíl především komplexně zanalyzovat prvorepublikovou pozemkovou reformu. Práce zjišťuje, jaké byly příčiny pozemkových úprav v Československu, jaký vliv měly politické strany na jejich podobu, do jaké míry byla kritika pozemkové reformy legitimní a jaký měla tato reforma hospodářsko-sociální dopad. Dalším záměrem práce je prezentace pozemkové reformy na případu Plzeňského kraje.

O tématu meziválečné pozemkové reformy pojednává řada publikací, které lze rozdělit do tří skupin: první skupinu tvoří publikace, které byly psané v době samotné realizace pozemkové reformy, skupinu druhou představují díla, která vycházela v období komunistického režimu a poslední skupinu uzavírají práce, které byly publikovány po roce 1989. Předválečné práce byly ve velké míře vydávány zejména zainteresovanými zástupci agrární strany, mezi kterými lze vyzdvihnout druhého předsedu Státního pozemkového úřadu Jana Voženílka. Samotnou kapitolou předválečné tvorby o pozemkové reformě byla polemizující a často kritická literatura historika Josefa Pekaře. Po druhé světové válce vyšla řada děl, která se snažila zdiskreditovat účel a výsledky první pozemkové reformy, protože se jedná zejména o spisy s ideologickou deformací v souvislosti



s přítomností komunismu v našich zemích. Tato díla byla využita jen v omezené míře, a to kvůli potřebě zachování objektivitu předložené práce. Mezi nejvýznamnější autory, kteří se zabývali první pozemkovou reformou v období komunismu, patřil historik Milan Otáhal.<sup>2</sup> V největší míře bylo čerpáno z literatury po roce 1989, u níž je možné vyzdvihnout práce historiků Zdeňka Kárníka, Ondřeje Horáka, ale také například sborník příspěvků k pozemkové reformě, který editoval Ivo Frolec. Důležitým zdrojem se staly rovněž nevydané archiválie, které jsou uloženy v Národním archivu v Praze či v archivu Národního zemědělského muzea.

Hlavními metodami, které jsou v práci využity, jsou zejména popis a analýza nashromážděné literatury, odborných historických studií, článků a v neposlední řadě nevydaných archivních pramenů. Rovněž bude uplatněna přímá historická metoda a pro využití a srovnání dat o rozdělení pozemkového vlastnictví také metoda statistická a komparativní. V celkovém přístupu k tématu a jeho zpracování bude uplatněn diachronní přístup.

---

<sup>2</sup> Publikace historika Milana Otáhala jsou v předložené diplomové práci využívány v relativně velkém množství. Ačkoliv se jeho autorská činnost neobešla bez tehdy požadované komunistické rétoriky, jedná se o věcná a relevantní fakta, jejichž badatelský přínos je nesporný.

## 2 VÝVOJ VLASTNICTVÍ PŮDY A ZEMĚDĚLSTVÍ PŘED PRVNÍ POZEMKOVOU REFORMOU

Zemědělství patří k nejstarším lidským činnostem a po dlouhá staletí neprocházelo žádnou výraznější přeměnou. Půda musela být obdělávána, aby byla zajištěna obživa pro lidskou společnost a v pozdějších dobách se začala využívat také k finančním ziskům. V dobách feudalismu došlo k pokroku v zemědělské výrobě, ale zároveň se stále více prohlubovaly rozdíly mezi feudální rentou a běžným lidem.<sup>3</sup> Zlom ve vývoji zemědělství nastal od poloviny osmnáctého století vytvářením nových a progresivních výrobních metod. Mohlo za to osvícenství, které dopomohlo ke vzniku celé řady zemědělských věd. Na základě širšího zemědělského vzdělání začaly být zakládány specializované hospodářské společnosti, byly pěstovány a šlechtěny nové plodiny, nebo se zintensivněla zemědělská výroba. Po zrušení poddanství v polovině devatenáctého století se otevřela cesta k rozvoji moderní formy zemědělství.<sup>4</sup>

### 2.1 Historický vývoj vlastnictví půdy v Českých zemích

Ve středověku bylo vlastnění zemědělské půdy postaveno na principech feudálního systému, ve kterém půda náležela nejvýše postaveným společenským vrstvám. Největšími latifundisty<sup>5</sup> byly rody panovnické, šlechtické a církevní organizace, kterým kromě zemědělské půdy patřily také rybníky, lesy, vesnice, osady a ve své komplexnosti i vesnické obyvatelstvo. Zmíněné vlastnictví

---

<sup>3</sup> Neustále efektivnější zemědělská produkce navyšovala rovněž ekonomické nároky vrchnosti vůči svým vazalům. Kromě pozvolného omezování svobody poddaných, vydávali feudální páni mnohé zákazy a nařízení, které měly navýšit jejich finanční zisky. Kupříkladu od 16. století došlo k navýšení produkce piva v českých zemích, přičemž majitelé pivovarů nutili své poddané ho odebírat. Podobné praktiky aplikovala vrchnost od poloviny 16. století v obilnářském průmyslu, když nařizovala svým poddaným, aby mleli obilí jen v panských mlýnech. BERANOVA, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010, s. 220.

<sup>4</sup> JŮVA, Karel a kol., *Ochrana krajiny ČSSR z hlediska zemědělství a lesnictví*, Praha 1981, s. 72-73.

<sup>5</sup> Označení pro vlastníky rozsáhlé plochy zemědělské půdy. První latifundia vznikala již v antickém Římě, odkud pochází také název.

spravovaly pomocí systému správců pozemků, šafářů, hajných, rybářů a dalších vykonavatelů jejich vůle a svrchovanosti.<sup>6</sup>

Charakteristickým rysem vlastnění půdy bylo lenní zřízení, jehož základem bylo pojetí o děleném vlastnictví. Vlastnické právo se rozlišovalo na vrchní vlastnické právo<sup>7</sup> a užitkové vlastnické právo.<sup>8</sup> Vrchní vlastník, který se označoval jako senior, pronajímal svou půdu užitkovému vlastníkovi, tedy vazalovi. Vazalové patřili zejména k venkovskému obyvatelstvu a na propůjčené půdě hospodařili. Povinností vazala bylo předně odvádět finanční příspěvky svému pánovi, nebo v případě nutnosti poskytnout vojenskou pomoc. Lenní pán na oplátku zajišťoval bezpečné pracovní podmínky a mnohdy také materiální výpomoc svému poddanému. Lenní vztahy se vyskytovaly ve své nejranější podobě již v 11. století, a to ve formě výsluh. Na rozdíl od léna se však výsluha po úmrtí nájemce vracela zpět panovníkovi. V pozdějších letech se držení výsluh u šlechty začalo dědit a došlo k přeměně na formu léna.<sup>9</sup>

Feudální vrchnost měla na své výměře půdy neomezenou moc. V případě šlechty se rozdělovala jejich půda na rustikál a dominikál. Dominikál neboli panská půda byla obhospodařována přímo pánem prostřednictvím robotní síly a námezdních dělníků. Rustikál označoval půdu, která se dědičně pronajímala sedlákům, ale ti v ní neměli vlastnické právo, vyjímaje části naturálií. Vlastnické právo, původně označováno jako *ius bohemicum, slavicum*,<sup>10</sup> spočívalo v možnosti pána kdykoliv odvolat svého vazala, avšak v průběhu 13. století začala být uplatňována poddanská držba, která se nazývala *ius theutonicum*.<sup>11</sup> Na základě tohoto typu práva poskytovala vrchnost svou půdu poddaným na věčné

---

<sup>6</sup> JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 12.

<sup>7</sup> Vlastnictví k podstatě, latinsky *dominium directum*.

<sup>8</sup> Vlastnictví k užitku, latinsky *dominium utile*.

<sup>9</sup> MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2003, s. 43-44.

<sup>10</sup> Právo české, slovanské.

<sup>11</sup> Právo německé.

časy za pravidelnou rentu. Vlastník půdy si tím zajistil stabilní finanční příjem a sedlák pak možnost půdu dědit z generace na generaci. Tato změna vedla v následujících stoletích k nárůstu zemědělců, kteří získávali větší privilegia za příkladné obhospodařování a plnění svých povinností. Například sedláci z oblastí Chodové a Karlovarska byli za své služby ochrany zemských hranic oproštěni všech robot a stali se nezávislími na šlechtě. Během 16. století existovalo v českých zemích několik set podobně privilegovaných hospodářů, kteří se zodpovídali pouze králi.<sup>12</sup>

Důležitým mezníkem v historii držení půdy je zrušení nevolnictví patentem, kterým byl vydán v roce 1781 Josefem II. Poddaní mohli mimo jiné nezávisle na šlechtě odcházet za prací do měst a odpoutali se od povinnosti robotovat na jejich půdě. Zásadní změny ve vlastnickém právu v celém Rakousku-Uhersku byly následně zákonně vymezeny v takzvaném *Všeobecném občanském zákoníku*, který byl vydán v roce 1811 a je označován zkratkou ABGB.<sup>13</sup> Tento zákoník rakouského práva definoval mimo jiné subjektivní vlastnické právo, ale zachovával v sobě některé feudální přežitky vlastnických vztahů. Jednalo se především o otázky tzv. děleného vlastnictví k půdě, které i nadále obsahovalo a blíže rozvádělo například léna selská, duchovní benefícia (obročí), práva k povrchu, rodinný fideikomis či práva z dědičného pachtu. Důležité ovšem je, že právě tato zákonná ustanovení byla recipována Československou republikou na základě zákona č. 11/1918 Sb. do právního řádu nově vzniklého státu. Rakouské právní předpisy o vlastnickém právu byly po řadě novelizací zcela zrušeny až v roce 1950.<sup>14</sup> Definitivní zrušení feudalismu, které umožnilo kapitalistický rozvoj v zemědělské oblasti, představoval rok 1848, respektive 1849, během

---

<sup>12</sup> MALÝ, s. 129-131.

<sup>13</sup> Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch.

<sup>14</sup> KUKLÍK, Jan, *Znárodněné Československo: Od znárodněné k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, Praha 2010, s. 29-36.

něhož došlo k odstranění poddanství, robotní povinnosti a pozemkové vrchnosti.<sup>15</sup>

Následkem těchto změn docházelo během druhé poloviny 19. století k pozvolnému přechodu od extenzivní formy zemědělství k formě intenzivní. Tato skutečnost byla navíc podpořena transformací od trojpolního k střídavému hospodaření a ustálením půdního fondu. Došlo k vytvoření rozvinutého a tržně se orientujícího zemědělství v českých zemích, které se stále více propojovalo s potravinářským průmyslem. Prohlubování tržních vztahů a nástup kapitalistické formy zemědělství zbrzdila vleklá agrární krize, která trvala od počátku osmdesátých let 19. století do poloviny let devadesátých. Na začátku dvacátého století nastalo v zemědělství dlouhé období konjunktury, které bylo zastaveno až vypuknutím první světové války.<sup>16</sup>

## **2.2 Rozdělení půdy v českých zemích a na Slovensku na začátku 20. století**

Ačkoliv během revolučních let 1848-1849 ztratila šlechta mnoho ze svých výhradních práv, nadále zůstávala společně s římskokatolickou církví majoritním držitelem pozemkových držeb v českých zemích.<sup>17</sup> Tato velká latifundia zůstávala přežitkem 19. století a zajišťovala šlechtě silné politické pozice a významný vliv ve státě. Společným jmenovatelem všech pozemkových reforem, které byly prováděny po celé poválečné Evropě, bylo oslabení pozice velkých hospodářských celků a posílení menších a středních hospodářů. V Československé republice tomu nebylo jinak. V době jejího vzniku se udává celková výměra půdy 14 035 190 ha, přičemž zemědělská půda (tj. louky, pole, zahrady, chmelnice a pastviny) tvořila 7 449 682 ha, tedy 61,6 %. Na jednoho

---

<sup>15</sup> MALÝ, s. 200-207.

<sup>16</sup> LACINA, Vlastislav, *Hospodářství v českých zemích 1880-1914*, Praha 1990, s. 8-12.

<sup>17</sup> PRŮCHA, Václav a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl. Období 1918-1945*, Brno 2004, s. 48.

obyvatele by tak mělo průměrně připadnout 0,55 ha zemědělské půdy, ve skutečnosti vlastnilo zhruba 30% půdy pouze 236 osob z řad šlechtických rodů a církve.<sup>18</sup>

Navíc byla tato latifundia vázaná fideikomisem,<sup>19</sup> který znemožňoval odkup a rozdělení větších pozemkových držeb. Aristokratické rody proto často nabízely svou půdu k propachtování, které jim přinášelo velké finanční zisky. Samotní pachtýři už ale tak spokojeni nebyli, jelikož neměli možnost hospodařit na svém majetku. Koncentrované držení půdy v podobě šlechtický velkostatků tak na jedné straně znemožňovalo svobodný pohyb půdy, na straně druhé vyvolávalo sociální nestabilitu na venkově, kde možnost vlastnit půdu znamenala jeden ze základních aspektů společenské emancipace. Obě tyto úskalí významně brzdily rozvoj československého zemědělství.<sup>20</sup>

### 2.2.1 Diferenciace rolnictva

Na začátku 20. století docházelo k významné diferenciaci venkovského obyvatelstva, které již netvořilo jednotnou společenskou vrstvu, ale lišilo se především ve výměře vlastněného hospodářství.<sup>21</sup> Nejrozšířenější skupinou byla hospodářství do 2 ha půdy, na která v roce 1902 připadalo 48,3 % z celkového počtu všech zemědělských závodů. Hospodařila na necelých 9 % zemědělské půdy. Z velké části se jednalo o drobné rodinné statky, které často umožňovaly svým majitelům pouze lépe přežít. Téměř 60 % těchto hospodářů si další půdu pořizovalo pachtem a zbylá část obhospodařovala půdu vlastní nebo pouze

---

<sup>18</sup> VOŽENÍLEK, Jan, *Pozemková reforma v Československé republice*, 2. vyd., Praha 1924, s. 5-9.

<sup>19</sup> Pojem fideikomis představoval nezcizitelné a neprodejné rodinné svěřenectví, které umožňovalo jeho držitelům zabránit neefektivnímu obhospodařování půdy a nemožnosti zchudnutí rodu. Držitel fideikomisu byl jen jeho doživotním správcem, měl povinnost vyživovat ostatní členy rodiny a neztenčené svěřenectví předat dědici. V ČSR byl fideikomis zrušen až zákonem č. 179/1924 Sb., *o zrušení svěřenectví* ze dne 3. července 1924. Více k institutu fideikomisu: BEDNARÍKOVÁ, Barbora, *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*, Praha 2014.

<sup>20</sup> BERANOVÁ, KUBAČÁK, s. 312.

<sup>21</sup> Výměra půdy patřící jednotlivým velikostním kategoriím v Čechách, na Moravě a ve Slezsku viz příloha č. 1.

propachtovanou půdu. V době začátku pozemkové reformy šlo o kategorii, která svým počtem nejvíce narostla. V roce 1921 se podílela hospodářství do 2 ha půdy z 53 % celkového počtu, zaznamenán byl tedy růst o více než 5 %.<sup>22</sup> Historik Milan Otáhal zmiňuje příčinu následující: „Příčinou růstu [...] byl především rozklad závodů s větší výměrou, ale počet závodů se poněkud rozšířil i tím, že část dělníků zemědělských nebo i průmyslových si půdu koupila, či spíše pronajala.“<sup>23</sup>

Následující skupinu reprezentovala maloroľnická hospodářství s rozlohou od 2 do 5 ha, která zaobírala 24,6 % veškerého počtu hospodářství a hospodařila na 16,5 % celkově obdělávané půdy. Podobně jako hospodářství do 2 ha, byly tyto celky rodinného charakteru a ze 42,3 % obdělávali maloroľníci vlastní půdu. Chalupníci, jak byli maloroľníci nazýváni, byli jen za předpokladu velké pracovitosti a úsilí schopni nepatrné konkurence na trhu a koupě nových polí nebyla možná. Právě tato kategorie hospodářů žádala nejušilovněji změny v zemědělské oblasti.<sup>24</sup>

K maloroľníkům lze přiřadit i hospodářství s výměrou mezi 5-10 ha, neboť na dolní hranici se nacházeli majetnější maloroľníci a horní hranici uzavírali menší sedláci, kteří často obhospodařovali půdu v úrodných oblastech. Tyto usedlosti byly již prakticky soběstačné a v některých případech, zejména v úrodné době, schopné produkovat přebytky. I nadále se jednalo z větší míry o rodinné celky (64,2 %) a na vlastní půdě hospodařilo více jak 60 % roľníků. Z celkového počtu hospodářství tvořily 12,6 %, přičemž se jejich počet v době realizace pozemkové reformy mírně snížil na 11,5 %. Třetina těchto středních

---

<sup>22</sup> KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000, s. 442.

<sup>23</sup> OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963, s. 25.

<sup>24</sup> KÁRNÍK, s. 444.

maloročníků si půdu stále připachtovávala. I z tohoto důvodu se jednalo o zainteresovanou skupinu v pozemkových změnách.<sup>25</sup>

Selská hospodářství s výměrou 10-20 ha tvořila 10,1 % celkového počtu a hospodařila na ploše větší, než byl jejich počet. Ze zemědělské půdy využívala 22,9 % a z veškeré půdy 23,2 %. Jedná se o skupinu, ve které poprvé zaznamenáváme větší rozměr veškeré půdy nad zemědělskou, protože sedláci s touto výměrou vlastnili rozsáhlé lesní plochy. Počet rodinných podniků se v této kategorii snížil na necelých 36 % a z velké části se jednalo o hospodářství, která zaměstnávala stálou pracovní sílu. Pacht v těchto hospodářstvích měl zejména výtěžný charakter a nadále ho využívala více než pětina zemědělců. Na pronajaté půdě hospodařilo pouze 0,9 % sedláků. Společně se skupinou následující tvořila tato skupina dle programu české agrární strany „jádro národa českého“.<sup>26</sup>

Hospodářské subjekty s výměrou půdy 20-50 ha zaměstnávaly již ze dvou třetin pouze cizí pracovní sílu. Tito velcí sedláci se podíleli pouze z 3,8 % na celkovém počtu hospodářství a z 83,9 % hospodařili na vlastní půdě. Významem značně převyšovali ostatní hospodáře a jejich produkty tvořily páteř agrárního trhu celé země. V této kategorii zaznamenáváme nejznatelnější pokles závodů. V roce 1921 jejich počet klesl na 2,7 % celkového počtu. Mohla za to především skutečnost, že tito velcí sedláci v době předválečné konjunktury a díky zásobování vojsk během světové války velmi rychle zbohatli a část z nich se tím zařadila do kategorie statkářů, která se ohraničovala výměrou 50-100 ha. Statkáři vlastnili vysoce výkonná hospodářství, která byla schopná tržní konkurence. Přesto se u těchto statků vyskytoval nedostatek půdy. Tři čtvrtiny z nich (74,2 %) obhospodařovaly pouze vlastní půdu, navíc se v této kategorii setkáváme

---

<sup>25</sup> Tamtéž, s. 442.

<sup>26</sup> JANČÍK, Drahomír, KUBŮ, Eduard, *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha 2011, s. 276-277.



s nárůstem sedláků, kteří hospodařili jen na pronajaté půdě (8,3 %). Mnoho těchto majetných statků bylo pachtýřského charakteru a provedení úprav vlastnických vztahů k půdě jim umožňovalo odkup půdy od aristokratických velkostatků. Proto měly, stejně jako předešlé kategorie, značný zájem o realizaci pozemkové reformy.<sup>27</sup>

## 2.2.2 Vlastnictví půdy velkých latifundií

Poslední skupinou jsou velkostatky nad 100 ha půdy a zahrnují dvě velikostní kategorie:

Velkostatky o rozloze 100-200 ha svými rozměry tvořily 0,2 % z celkového počtu hospodářství a staraly se o 5,6 % veškeré půdy. Jejich majitelé byli především příslušníci starých selských rodů. Do stejné skupiny lze zařadit také velkostatky o výměře 200-500 ha. Tato velká hospodářství tvořila pouze 0,1% zemědělců a obdělávala 5,8 % veškeré půdy. Charakteristickým znakem obou těchto velikostních skupin bylo, že 93,7 % tvořily velkostatky, ve kterých výrobní proces probíhal bez účasti majitele.<sup>28</sup>

Druhá kategorie je zastupována latifundiemi, které lze dále rozlišovat na latifundie šlechtické a církevní. Latifundisté, jejichž výměra je kalkulována nad 1000 ha, tvořili pouze 0,04 % veškerých držitelů půdy, ale vlastnili 30,81 % veškeré půdy v Československu. Největšími držiteli půdy z řad šlechty v Čechách byli Schwarzenbergové, kteří vlastnili 252 400 ha. Za ně se řadili Černínové z Chudenic s 61 400 ha, následoval rod Colloredo-Mannsfeld s 57 900 ha, Habsbursko-Lotrinská dynastie s 57 800 ha, dále panský rod Kinských s 57 400 ha nebo rod Lobkovic s 48 600 ha. Ve sledované statistice pak následujících 25 rodů vlastnilo přes 10 000 ha půdy. Na Moravě byl největším velkostatkářem

---

<sup>27</sup> KÁRNÍK, s. 448-449.

<sup>28</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 30-31.

rod Liechtenstein, jehož majetek 135 700 ha několikanásobně převyšoval držbu půdy jiných moravských rodů.<sup>29</sup>

Situace u církevního majetku byla odlišná. Tradiční postavení církve v době rakouské monarchie bylo mimořádně silné a s tím souvisel také její vysoký výměr půdy. Při součtu majetku katolické církve před rokem 1918 můžeme vypočítat, že s majetkem v hodnotě přes 380 000 ha veškeré půdy se řadila do pozice největšího latifundisty. Mezi největšími držiteli církevní půdy bylo arcibiskupství olomoucké (46 515 ha), následovalo vratislavské arcibiskupství (32 577 ha), nebo arcibiskupství pražské (23 727 ha).<sup>30</sup> Rozsáhlé pozemky vlastnil rovněž řád Německých rytířů a premonstrátů. V držení církve byly také rozsáhlé zemědělské a průmyslové podniky. Mezi ně patřily celé rybníkářské soustavy s odbornými provozy, rozměrné lovné a lesní revíry, uhelné a rudné doly, ale i značné množství pil, cihelen, pivovarů, vinařství, lomů a v neposlední řadě hutí a skláren.<sup>31</sup> V době provádění pozemkové reformy ale zůstávalo otázkou, zda lze považovat církev za jednotný právní subjekt a zda je majetek církve ve skutečnosti státní či nikoliv. Sama církev považovala její majetek za neměnný a věčný a opírala se koncepcí tzv. majetku „mrtvé ruky“, neboli takového majetku, který není možné dělit a prodat. Během provádění pozemkové reformy musel stát přistupovat k církevnímu majetku velmi citlivě a respektovat řadu okolností, které hrály ve prospěch katolické církve.<sup>32</sup>

---

<sup>29</sup> VOŽENÍLEK, Jan, *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*, Praha 1919, s. 11-15.

<sup>30</sup> ČERVINKA, Eugen, *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, Praha 1933, s. 14-16.

<sup>31</sup> MOTYČKA, Jaroslav, *Církevní velkostatky v naší republice*, Praha 1926, s. 57.

<sup>32</sup> NOVOTNÝ, Gustav, *Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy*. In: FROLEC, Ivo (ed), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 93-96.

### 2.2.3 Vlastnictví půdy na Slovensku

Rozdělení půdy na Slovensku bylo do jisté míry podobné tomu na českém území. Na rozdíl od českých zemí ale majoritní část obyvatelstva pracovala v zemědělství a většinová produkce byla směřována na samozásobení rodiny hospodáře. Pouze úrodnější jižní část Slovenska dodávala plodiny pro trh. Podobně jako v českých zemích měly největší zastoupení závody o velmi malé výměře do 5,4 ha, přesněji 10 katastrálních jiter.<sup>33</sup> Na Slovensku hodnota dosahovala 69,4 % z celkového počtu všech hospodářství. Necelých 30 % závodů tvořila hospodářství o výměře 10-100 katastrálních jiter, tedy 5,4-54 ha a pouze 0,9 % vlastníků udržovalo statky o rozloze nad 54 ha.<sup>34</sup> Na území Slovenska a Podkarpatské Rusi dále vlastnilo 871 osob půdní fond o výměře 500 až 1000 katastrálních jiter (272,96 ha až 545,9 ha) a v poslední řadě 935 velkých latifundistů vlastnilo půdu o rozměrech nad 1000 katastrálních jiter, tedy nad 545,9 ha.<sup>35</sup> Ze statistických údajů z roku 1919, které zpracoval dr. Jan Voženílek, pozdější předseda Státního pozemkového úřadu, tak můžeme vyzorovat, že statky s výměrou nad 100 jiter zaujímají 1 % celkového počtu závodů, ale vlastní téměř 53 % veškeré slovenské půdy. Naproti tomu drobná hospodářství do 10 jiter vlastnila sotva 6 % celkové půdy.<sup>36</sup>

## 2.3 Československého zemědělství před pozemkovou reformou

Po ukončení první světové války a rozpadu habsburské monarchie došlo k ekonomické dezintegraci střední Evropy. Nově vytvořené Československo,

---

<sup>33</sup> Jedna katastrální jitra se rovná 0,575 ha.

<sup>34</sup> Viz příloha č. 2.

<sup>35</sup> Většinová část těchto velkostatkářů byla maďarské národnosti a reprezentovaly jí především šlechtické rody Andrásyů či Pálffyů. Mezi nejrozsáhlejší statky rodu Andrásyů patřily například Parchoviany o výměře 69 466 katastrálních jiter nebo Krásná Horka-Podhradie o výměře 29 391 katastrálních jiter. Rod Pálffyů vlastnil kupříkladu velkostatek Smolenice o výměře 25 327 katastrálních jiter nebo Malacky o výměře 87 450 katastrálních jiter. Národní archiv (dále jen NA), fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, karton 157, sign. 71. Seznam vlastníků zabraného majetku pozemkového na Slovensku a Podkarpatské Rusi, druhé doplněné vydání, Praha 1926.

keré bylo hospodářsky nejsilnější z nástupnických států bývalého Rakouska-Uherska, pociťovalo hospodářský otřes nejcitelněji. Mohla za to především situace v průmyslu, který patřil v předválečném období ke chloubám českých zemí. Poválečná produkce dosahovala pouhé poloviny stavu před válkou a alarmující byl především nedostatek surovin, který zbrzdřoval transformaci průmyslu na mírovou výrobu. Dle historika Vlastislava Laciny vypadal stav surovinových zásob v nové republice takto: „Z dvaceti čtyř základních surovin mělo [myšleno Československo – pozn. M.V.] v dostatečném množství jen uhlí, dřevo a dřevovinu.“<sup>37</sup> Ostatní důležité suroviny jako barevné kovy, naftu či suroviny pro chemický průmysl bylo nutné dovézt, nicméně v období po válce se jednalo o obtížný úkol a československý průmysl zažíval tíživou situaci.<sup>38</sup>

Podobná situace panovala v zemědělství. Třebaže české země a Slovensko nepatřily k nejvýznamnějším agrárním oblastem střední Evropy, pozice zemědělství zaujímal podstatnou úlohu.<sup>39</sup> V mladé republice si zejména Slovensko a Podkarpatská Rus uchovávaly tradičně agrární charakter, o čemž svědčí vysoký počet zemědělsky orientovaných obyvatel v těchto oblastech. Podle údajů získaných během sčítání obyvatel v roce 1921 pracovalo v zemědělství a lesnictví v Československu 39,6 % populace. Jen na Slovensku se živilo zemědělstvím 60,6 % obyvatel, v Podkarpatské Rusi dokonce 67,7 %. U obyvatel v českých zemích ovšem převyšoval počet pracujících v průmyslu (39,9 %) nad zemědělským obyvatelstvem (34,4 %). Proto v této souvislosti mluvíme o Československu jako o státě s průmyslově agrárním charakterem.<sup>40</sup> Československo disponovalo 7,5 mil. ha zemědělské půdy, která představovala přibližně 60 % rozlohy republiky. Z velké části byla tvořena v produkčních

<sup>36</sup> VOŽENÍLEK, *O rozdělení velkostatků*, s. 28.

<sup>37</sup> LACINA, Vlastislav, *Zlatá léta československého hospodářství (1918-1929)*, Praha 2000, s. 22-25.

<sup>38</sup> Tamtéž, s. 24.

<sup>39</sup> V období před první světovou válkou produkovala oblast budoucí Československé republiky kolem 27 % zemědělské produkce Rakouska-Uherska. SIRŮČEK, Pavel a kol., *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj – současnost – výhledy)*, Slaný 2007, s. 67.

<sup>40</sup> LACINA, *Zlatá léta*, s. 132.

oblastech ornou půdou, na které probíhala intenzivní zemědělská výroba. Třetinu plochy doplňovaly lesy, které byly u větších velkostatků spojeny se zemědělstvím.<sup>41</sup>

Bezprostředně po válce produkovalo zemědělství necelou polovinu stavu předválečné úrovně. Znatelný byl především úbytek zásobování obyvatelstva potravinami. I když české země a Slovensko nebyly přímo zasaženy boji první světové války, její důsledky se zde přesto projevovaly. Technické vybavení závodů nebylo vyhovující, došlo k poklesu osevních ploch a hektarových zisků, ke státním rekvizicím dobytka a koní, nebo k poklesu počtu práce schopného obyvatelstva. Kontinuita těchto prvků znamenala, že počátkem roku 1919 nebyl dokonce v některých oblastech Československa splněn minimální příděl brambor a mouky a propukaly hladové bouře. Situaci se snažila nově ustanovená vláda řešit dodávkami potravin ze zahraničí, ty byly ale ve svých počátcích skromné. Teprve rok 1921 přinesl stabilizaci v zásobování díky kvalitní úrodě a sérii úvěrů ze strany americké vlády.<sup>42</sup> Důležitou roli v obnově zemědělské produkce hrálo také několik produkčně významných oblastí, které se specializovaly na intenzivní hospodaření a pěstování plodin k průmyslovým účelům (chmel, slad, cukrová řepa, len). Jednalo se o oblasti Polabí, Hanou, Poohří, středních Čech, jižní Moravy a jižního Slovenska.<sup>43</sup>

Klíčovou funkci v zemědělství zaujímalí drobní a střední rolníci, kteří produkovali zejména výrobky živočišné povahy. Větší zemědělské subjekty se specializovaly na výrobu rostlinnou. Na druhé straně chalupníci a drobná rodinná hospodářství, kteří tvořili nejpočetnější skupinu, často užívali pouze sami sebe a přebytky dodávali na trh zcela sporadicky. To vedlo k poklesu tržnosti českého zemědělství. Další problém, kromě již výše zmíněného rozšíření pachtu, byl

---

<sup>41</sup> Tamtéž.

<sup>42</sup> LACINA, Vlastislav, *Formování československé ekonomiky 1918-1923*, Praha 1990, s. 171-172.

<sup>43</sup> LACINA, *Zlatá léta*, s. 23-24.

rozptyl půdy v zemědělské výrobě do množství drobných parcel. Využití mechanizace nebylo tolik efektivní a docházelo ke zvyšování nákladů na výrobu, což výrazně oslabovalo rentabilitu československého zemědělství.<sup>44</sup>

Obtížná poválečná situace v zemědělství byla rovněž znásobena neexistencí celní ochrany. Nová republika převzala celní systém po Rakousku-Uhersku v podobě, který měl na konci první světové války. Během konfliktu docházelo postupně k rušení cel na obilí, mouku, domácí zvířata, drůbež, ryby a na další významné potraviny. Navíc bezprostředně po válce se situace zhoršila suspendací cel na další zemědělské produkty, čímž docházelo k poklesu cen v průměru o 42 %. Historik Lubomír Slezák uvádí pokles cen na příkladu tržního obilí: „*Cena domácí pšenice poklesla [...] ze 435 Kč na 150 Kč, což představovalo ztrátu pro zemědělce ve výši 10 miliard Kč.*“<sup>45</sup> Nicméně klesaly rovněž ceny výrobních prostředků a zboží osobní spotřeby, čímž kupní síla zemědělců nedosahovala tak negativních hodnot. Nevyhovující situace celní ochrany byla vyřešena až v červnu 1925, kdy po dlouhých jednáních došlo k přijetí vládního nařízení č. 111. Na základě tohoto zákona došlo k obnově dříve zrušených cel.<sup>46</sup>

Podobu československého zemědělství nezlepšovala ani oblast Slovenska, protože zdejší zemědělská výroba značně zaostávala a její intenzita byla velice nízká.<sup>47</sup> V řadě oblastí dominovala naturální produkce, která negenerovala přebytky pro trh. Zemědělské budovy se potýkaly s nevyhovujícím stavem, umělá hnojiva se využívala jen vzácně a v řadě oblastí se nadále praktikovalo trojhonné hospodaření s archaickými nástroji. V odlehlých oblastech nebyla zavedena elektrická síť ani do větších měst. Na slovenském území setrvaly až do roku 1920 feudální přežitky, které situaci jen zhoršovaly. Nezřídka kde se vyskytoval

---

<sup>44</sup> Tamtéž, s. 133.

<sup>45</sup> LACINA, Vlastislav, SLEZÁK, Lubomír, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994, s. 82.

<sup>46</sup> Tamtéž, s. 82-83.

<sup>47</sup> BERANOVÁ, KUBAČÁK, s. 322.

druh pronájmu půdy, který se nazýval želiarský poměr. Jednalo se o specifický druh pachtu, kdy církev pronajímala chudším hospodářům (želiarům) půdu o výměře 1 až 3 katastrální jitry pod závazkem, že budou po blíže stanovenou dobu pracovat na jejich statcích bez nároku na odměnu. Na podobném principu se uplatňovala tzv. koblina neboli rokovina, která kromě bezplatné práce nařizovala rolníkům odvádět církvi část roční úrody.<sup>48</sup> Typickým znakem Slovenska bylo rovněž agrární přelidnění, které nutilo obyvatelstvo často cestovat do Rakouska, Německa a Čech za sezonní prací. Z uvedených důvodů se odhaduje, že desetihektarové hospodářství na Slovensku mohlo konkurovat svou zemědělskou výrobou zhruba čtyřhektarovému závodu v Čechách.<sup>49</sup>

---

<sup>48</sup> PRŮCHA, s. 81.

<sup>49</sup> LACINA, Vlastislav, PÁTEK, Jaroslav, *Dějiny hospodářství v českých zemích od počátku industrializace do současnosti (1918-1945)*, Praha 1995, s. 43-44.

### 3 PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA V ČSR

Po první světové válce došlo k rozpadu rakousko-uherské monarchie. Tato událost vedla ke vzniku mnoha nástupnických států v oblasti střední Evropy. Poválečná transformace se uskutečnila také v českých zemích a na Slovensku a dne 28. října 1918 vznikl zcela nový stát na mapě Evropy – Československá republika. V tento den vydal Alois Rašín<sup>50</sup> textový obsah prvního právního předpisu, který je znám jako recepční zákon. První vláda byla vytvořena dne 14. listopadu 1918, jejímž předsedou se stal dr. Karel Kramář a je označována jako vláda všenárodní koalice. Nové vládní uskupení muselo bezprostředně po svém nástupu do funkce řešit řadu naléhavých úkolů, které byly spjaty s rizikem selhání základních funkcí státu. Bylo nutné zajistit životaschopnost nového státu, která souvisela se zajištěním právního systému země, se stabilitou sociální a náboženské otázky, s překonáním hospodářských důsledků první světové války, ale také s rekonstrukcí nových majetkových poměrů a držení zemědělské půdy. Pozemková reforma byla stěžejním bodem transformace nového státu a její význam se zřetelně odrazil na politickém a právním vývoji Československa nejen v meziválečném období, ale také po roce 1945.<sup>51</sup>

#### 3.1 Příčiny pozemkové reformy

Pozemková reforma, která byla uskutečněna v Československu v letech 1919-1935, nepředstavovala v poválečné Evropě ojedinělý jev. Agrární přeměny byly prosazeny ve dvanácti evropských státech a dotkly se 90 % území starého kontinentu.<sup>52</sup> Staly se satisfakcí mnohaletých snah celoevropského

---

<sup>50</sup> JUDr. Alois Rašín byl významný československý politik a ekonom. Politicky aktivním se stal na konci devatenáctého století v rámci tzv. pokrokového hnutí. Kvůli své podstatné roli při vzniku nového státu je označován jako jeden z „mužů 28. října“.

<sup>51</sup> SCHELLE, Karel a kol., *Meziválečné Československo a Evropa*, Ostrava 2008, s. 31-35.

<sup>52</sup> SLEZÁK, Lubomír, *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: FROLEC, Ivo (ed), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 3.



zemědělského hnutí, které žádalo radikální přeměnu vlastnických vztahů v zemědělství. Československá pozemková reforma byla druhou nejrozsáhlejší v Evropě co do výměru půdy a v procentu zabrané půdy na celkové výměře zastávala třetí místo po Lotyšsku a Estonsku.<sup>53</sup>

Jak již bylo podrobněji uvedeno v předchozí kapitole, československé zemědělství trpělo především nerovnoměrným rozložením pozemkového vlastnictví. Zatímco velkostatky o výměře nad 500 ha vlastnily téměř třetinu celkové půdy v republice, drobná hospodářství do 2 ha trpěla naprostým nedostatkem půdy. Zároveň latifundisté z řad šlechty kvůli existenci instituce fideikomisu nemohli prodat část své půdy ani v případě, kdyby chtěli. Proto se stal pronájem od velkostatkářů nejčastěji praktikovanou možností získání půdy pro malé a střední rolníky. Koncentrace a vázanost vlastnictví půdy zabraňovaly volnému pohybu půdy, čímž byl značně omezen vznik moderních a produktivních hospodářství. Nedostupnost půdního fondu pro běžný lid se stal ohniskem vzniku sociálního důvodu pro realizaci pozemkové reformy, který se často označoval jak „hlad po půdě“. Literární historik Antonín Matula shrnuje uvedené nedostatky následovně: „*Nepříznivé rozdělení půdy jest jedním z nejvýznamnějších nepříznivých předpokladů osvěty na vesnici. Jest příliš veliký počet drobných držitelů půdy, kteří musí především usilovati o zabezpečení hmotné existence své i svých rodin. Statisíce venkovanů, kteří tvoří většinu obyvatelstva vesnického, neměli ani tolik, aby se ubránili hospodářské bídě. [...] majetnictví půdy bylo nadbytečně soustředěno v rukou velkostatkářů, jejichž existence a majetek byly ze stanoviska výchovy lidu neštěstím národním.*“<sup>54</sup> Naprosto stejné stanovisko zaujímal Jan Voženílek, který konstatoval: „*Všechny snesené důvody ukazují obecnou neprospěšnost a škodlivost latifundia a velkostatku v oněch rozměrech, v kterých*

---

<sup>53</sup> LACINA, Vlastislav, *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním*. In: FROLEC, Ivo (ed), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 35.

<sup>54</sup> MATULA, Antonín, *Osvěta venkova*. In: *Časové spisky ministerstva zemědělství* 1, 1920, 7, s. 38.

*se dnes ve státě našem vyskytují. Lid právem touží, aby půda těchto útvarů stala se mu přístupnou a přešla v jeho majetek, aspoň v té míře, pokud jí z důvodu hospodářské sebezáchrany a samostatnosti potřebuje. Ochranné ustanovení fideikomisní, jakožto přežitek brzdící volnému nakládání majetkem a tím i rozvoji stavu zemědělského, nutno zcela odstraniti.*<sup>55</sup>

Nemožnost získání půdy se projevovala rovněž odlivem zejména mladších jedinců populace ze zemědělských oblastí do průmyslových center, která nabízela lepší perspektivu. Jestliže na přelomu devatenáctého a dvacátého století žilo ve venkovských sídlech pod 2000 obyvatel 59,1 % osob, v roce 1910 se tento stav snížil na 55,56 %. Úbytek obyvatelstva byl patrný zejména na jihu Čech (Sušice, Rokycany, Přeštice atd.), kde počty stěhování venkovského obyvatelstva do měst vykazovaly několikanásobně vyšší hodnoty. Dalším negativním dopadem hladu po půdě byl rozklad velkého počtu malých a středních hospodářství, která tvořila jádro československého zemědělství a nebyla vázána fideikomisním nařízením. Pod nutností zajištění vlastní obživy, která se stala akutní během první světové války, se drobní rolníci často obraceli pro zisk půdy na střední hospodáře. Ti nebyli dostatečně resistantní z důvodu špatné hospodářské situace a jejich zemědělské závody se tříštily.<sup>56</sup>

Realizace pozemkové reformy v sobě obsahovala rovněž nacionální rozměr, protože v národnostně smíšeném Československu se jednalo o možnost posílení pozice většinového národa vůči početné německé menšině. Ta se často ohrazovala vůči diskriminačním způsobům provádění pozemkové reformy, které spatřovala například v neúčasti německých politických stran během formulací zemědělských zákonů nebo v absenci německého zástupce ve Státním pozemkovém úřadě. Ačkoliv byla příprava reformy skutečně ryze českou a slovenskou záležitostí, žádný ze zákonů neměl takovou úpravu, která by

---

<sup>55</sup> VOŽENÍLEK, *O rozdělení velkostatků*, s. 34.

<sup>56</sup> Tamtéž, s. 30-31.

omezovala některý národ.<sup>57</sup> Skutečností ovšem zůstává, že většina zabraného zemědělského majetku patřila německé a maďarské národnosti a množství následně přidělené půdy, kterou Němci a Maďaři obdrželi, bylo menší, než odpovídalo jejich počtu v jednotlivých regionech.<sup>58</sup>

Aspekt nacionalismu se projevoval rovněž ve veřejném mínění. Během některých interpelací na půdě Národního shromáždění kritizovali poslanci německé národnosti československou vládu, že pozemková reforma cíleně míří proti německým šlechtickým rodům a že se jedná o akt trestné reparace za pobělohorské konfiskace. Mělo to své opodstatnění, protože po rozpadu rakousko-uherské monarchie stoupalo v české společnosti silné národnostní cítění spojené s nenávisí vůči šlechtě. Zejména program agrární strany využíval tohoto všeobecného povědomí k zahájení proti-šlechtické kampaně pod hesly typu „Odčinění Bílé hory“, nebo „Vyvlastnění vyvlastňovatelů“, která tak cílila na získání nového voličstva.<sup>59</sup> Dokonce samotný prezident Státního pozemkového úřadu Karel Viškovský v roce 1922 prohlásil, že smyslem pozemkové reformy je i „*dílo politické odvety a odčinění křivd pobělohorských*.“<sup>60</sup> Dalším příkladem, tentokrát za slovenskou politiku, může být velice útočné prohlášení kněze a člena Slovenské ľudové strany Ferdiše Jurigy, který řekl: „[...] *nutno vyvlastniť pôdu bez náhrady, aby tak Maďari a Nemci museli dať náhradu za všetky škody, ktoré nášmu národu učinili a za to, že nás tak dlho udržovali v potupe a otroctve...*“<sup>61</sup>

---

<sup>57</sup> RYCHLÍK, Jan, *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: FROLEC, Ivo (ed), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 49.

<sup>58</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 8.

<sup>59</sup> HORÁK, Ondřej, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Brno 2007, s. 71.

<sup>60</sup> PEROUTKA, Ferdinand., *Budování státu I-II (1918-1919)*, Praha 2003, s. 545.

<sup>61</sup> TÓTH, Andrej, NOVOTNÝ, Lukáš, STEHLÍK, Michal, *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012, s. 324.

Prvorepubliková propaganda, která se zaměřovala především proti šlechtě německé, se opírala o tvrzení, že pobělohorská šlechta získala svůj majetek na úkor vlastníků české národnosti. Především s tímto národně-politickým motivem se ztotožňovaly jak politické strany, tak majoritní část československého národa.<sup>62</sup> Proti nacionalistickým myšlenkám a nenávislným formulacím vůči šlechtě se stavěl historik Josef Pekař: „*Řekněte revoluce! Vím jako historik, co dovede revoluce, zejména je-li to opravdová revoluce a ne jenom imitace. Proto bych také porozuměl smyslu hesla: vezmeme bohatým, čeho mají přebytek a rozdělíme chudým; poznáte ostatně, že nejsem nijak zásadně proti pozemkové reformě. Ale nejde mi nikterak na mysl, proč česká revoluce ty pravé kapitalistické velryby a finanční a průmyslové magnáty, zmohutnělé v zemi teprve od půl století, ty, kteří celkem vždy a všude stáli v táboře protičeském [...] nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila svou revoluční horlivost jen proti velkostatkáři šlechtě, která je vkořeněna v půdu českou od staletí a která po staletí nesla její dějiny [...]*“<sup>63</sup>

Zcela zásadním úkolem pozemkové reformy v Československu tak bylo potlačení sociálního napětí v nové republice, které pramenilo z touhy obyvatelstva vytvořit vhodné podmínky pro hospodářský a sociální rozmach drobného a středního rolnictva na úkor šlechty a katolické církve, jakožto tradičních pilířů monarchie. Důležitost sociální stability národa popsal člen národní demokracie dr. Bohumil Němec takto: „*Nelze tvrdit, že by latifundie byly zhoubné ze stanoviska zemědělské produkce. Jsou mnohem nebezpečnější sociálně. Při naší reformě ani příliš nedoufáme ve zvýšení zemědělské produkce, ba pro první léta obáváme se jejího poklesu. Provádíme tuto reformu, vedení jsouce snahou po sociální spravedlnosti, vidíme v ní však také velkou otázku národní.*“<sup>64</sup> Podobně se vyjádřil během zasedání Národního shromáždění

---

<sup>62</sup> SCHELLE, s. 66-67.

<sup>63</sup> PEKAŘ, Josef, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923, s. 23-24.

<sup>64</sup> PEROUTKA, s. 545.

16. dubna 1919: „*Přes to přese všechno je to především reforma sociální. Má vzít z rukou jednotlivců veliké latifundie a má osvobodit pokud možno ony tisíce zemědělských dělníků – bezzemků, kteří pracovali dosud na cizím.*“<sup>65</sup>

Z politického hlediska měla změna vlastnictví půdy přinést stabilní oporu nového republikánského režimu, který byl reprezentován zejména silnou agrární stranou.<sup>66</sup>

### 3.2 Přístup politických stran k pozemkové reformě

Pozice politických stran v nové republice byla nesmírně silná, protože v poválečné době stmelovala celý národ společně prožitá válečná zkušenost. Z této příčiny strany nejenže tvořily základní pilíř politického systému, ale zároveň se podílely na celé řadě nepolitických potřeb společnosti. Ovšem tou nejzásadnější prvorepublikovou nutností se ukázala právě pozemková reforma, která se stala současně „*zatěžkávací zkouškou vnitropolitického života na prahu československé samostatnosti.*“<sup>67</sup> Prezident Tomáš Garrigue Masaryk její význam shrnul takto: „*Agrární reforma je ohromné dílo. Dílo nejen pro několik let, nýbrž pro dalekou budoucnost. Musíme pamatovat na vzrůst obyvatelstva a jeho budoucí potřeby [...] Naše pozemková reforma nemá pro svou rozsáhlost, rozmanitost účelů a různost prostředí vzorů ani doma, ani v cizině.*“<sup>68</sup>

---

<sup>65</sup> Stenoprotokoly ze 46. schůze Národního shromáždění (dále jen NS) Československé republiky, středa 16. dubna 1919 [online], [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/046schuz/s046006.htm>.

<sup>66</sup> SCHELLE, s. 66.

<sup>67</sup> Archiv Národního zemědělského muzea (dále jen ANZM), osobní fond dr. Jaroslav Michl (dále jen OFJM), inv. č. 5606-5609, sign. P 3418-3421. Materiál k II. dílu Přehledu dějiny československého zemědělství.

<sup>68</sup> MICHL, Jaroslav, *Pozemková reforma*. In: Úřední věstník Státního pozemkového úřadu 16, 1935, 1-2, s. 3.

První oficiální deklaraci o pozemkové reformě představil na konci roku 1917 František Udržal,<sup>69</sup> který byl členem Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu. Myšlenka pozemkových změn měla být obsažena v návrhu prvních hospodářských nařízeních, která budou prosazena po vyhlášení samostatné republiky. Jejich formulací byla pověřena Národním výborem skupina kolem Aloise Rašína, Jaroslava Preisse a Přemysla Šámala, přičemž finální návrh se opíral o představu nedobrovolného výkupu velkostatků a latifundií.<sup>70</sup> Idea pozemkové reformy se objevila rovněž v takzvané Washingtonské deklaraci z 18. října 1918, ve které se výslovně uvádělo, že „*velkostatky budou vykoupeny pro domácí kolonizaci [...]*“.<sup>71</sup>

Za potřebu pozemkové reformy se stavěla většinová část politického spektra Československa, ale objevovaly se difference v jejím provedení a rozsahu. Nejčastěji se mluvilo o tom, zdali dojde ke konfiskaci majetku, nebo bude zabrán za určitou náhradu, kde se stanoví hranice, od které bude majetek zabírán, jak naložit se získanou půdou a další. Rozdílné představy měly tak strany, které se opíraly o venkovské obyvatelstvo, jiné argumenty hájily logicky strany orientující se na zájmy katolické církve a šlechty. V souvislosti s pozemkovou reformou je ale podstatné se zaměřit na strany, které se přímo podílely na její realizaci.<sup>72</sup>

### 3.2.1 Agrární strana

Agrární strana byla nejvlivnějším politickým uskupením v meziválečném Československu a pozemková reforma se stala středobodem jejího politického programu. Sebe samu prezentovala jako nástroj venkovského a zemědělského

---

<sup>69</sup> František Udržal byl významný československý politik, osmý meziválečný předseda vlády. V agrární straně po dlouhou dobu zastával funkci předsedy poslaneckého a senátorského klubu.

<sup>70</sup> JANČÍK, KUBŮ, s. 285.

<sup>71</sup> Tamtéž.

<sup>72</sup> PEICHLOVÁ, Adéla, *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, Jan a kol., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, s. 33.

lidu a jako nejlegitimnějšího vykonavatele pozemkové reformy. Právě z agitačních důvodů strana přijala v roce 1919 pojmenování *Republikánská strana československého venkova*, které po sloučení se slovenskými agrárníky v roce 1922 neslo finální podobu jako *Republikánská strana československého zemědělského a maloroľnického lidu*.<sup>73</sup>

Myšlenka pozemkové reformy byla obsažena v programu Agrární strany již na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Během rakousko-uherské monarchie bylo snahou agrárníků přidělit půdu drobným hospodářům, aniž by došlo k poškození šlechty. K tomu mělo dojít zrušením institutu fideikomisu, který byl hlavní překážkou odkupu šlechtické půdy. Změny se ale dosáhnout nepodařilo, proto se agrárníci soustředili na myšlenku vytvoření jakýchsi pachtovních družstev. Ta měla plnit roli pronajímatele jednotlivých dvorů a velkostatků a následně na nich hospodařit pomocí nejnovější zemědělské techniky. Pacht byl ovšem brán jako prozatímní řešení.<sup>74</sup>

Po rozpadu habsburské monarchie se stal hlavní náplní programu a předvolební kampaně již zmiňovaný hlad po půdě. Potřeby drobného rolnictva byly prioritou a význam pozemkové reformy se stal motivem spíše politickým nežli hospodářským, neboť jejím cílem se neměl stát „*co největší hektarový výnos, nýbrž zdravý a svobodný člověk na osvobozené půdě*.“<sup>75</sup> Stejně tak se strana nadále snažila o zrušení institutu fideikomisu. Agrárníci rovněž navrhovali, aby došlo ke konfiskaci bez náhrady pouze majetku panovnického rodu. U majetku osob, které byly za první světové války odpovědné za pronásledování českého národa, měl rozhodnout soud, přičemž v případě viny jim měl být majetek zabaven bez možnosti náhrady. Úkolem soudu mělo být také posouzení, jakým způsobem bude naloženo s majetkem, který šlechta získala v rámci

---

<sup>73</sup> MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004. 1. díl: 1861-1938*, Brno 2005, s. 553.

<sup>74</sup> OTÁHAL, Zápas, s. 34.

<sup>75</sup> MALÍŘ, MAREK, s. 557.

pobělohorských konfiskací.<sup>76</sup> Základní pojetí pozemkové reformy agrární strany bylo obsaženo v programu ze dne 29. dubna 1919, ve kterém se psalo: *„Rozdělení půdy v naší republice jest jednak dílem strašných křivd historických na národu spáchaných, jednak odporuje v jednotlivých oblastech republiky příkře potřebám a tužbám širokých vrstev obyvatelstva venkovského. Latifundie, jež se nalézají většinou v držení nepřátel našeho národa a chráněny jsou před dělením poutem svěřenským, rdousily až dosud hospodářský i sociální rozvoj velkých území republiky.“*<sup>77</sup>

Během realizace pozemkové reformy bylo přistoupeno jednoznačně ke koncepci agrární strany, která primárně sledovala na jedné straně politické cíle v podobně uklidnění venkova a posílení vlivu strany, ale také hospodářská hlediska. Ta měla za cíl zlepšení podmínek pro rolnické vlastnictví půdy a zemědělských hospodářství o výměře 20-200 ha, která se stala ekonomicky nejsilnější skupinou zemědělských závodů v meziválečném Československu.<sup>78</sup>

Smysl pozemkové reformy se ovšem nezamlouval celé straně a již v roce 1919 se zformovala takzvaná agrární opozice, která se odmítala podílet na její přípravě. Nesouhlas eskaloval odloučením části statkářského křídla kolem osoby R. Bergmana a J. Ždárského, ke kterým následně přistoupili takzvaní starousedlíci. Ti, jakožto držitelé obecní půdy, nesouhlasili se zrušením výlučného práva, které mělo být odstraněno v rámci pozemkové reformy. Z jejich popudu došlo ještě v roce 1919 k vyhlášení nové strany s názvem *Československá rolnická jednota*, která ale kvůli malé podpoře obyvatelstva brzy splynula s národní demokracií. Rozdílné názory zastávala také velkostatkářská skupina v čele s Karlem Práškem, která hájila zájmy velkých sedláků a statkářů. Snažila se prosadit návrh, který počítal se zabořením zemědělské půdy nad 300 ha a

---

<sup>76</sup> PEICHLOVÁ, s. 33.

<sup>77</sup> HARNA, Josef, LACINA, Vlastislav, *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*, Praha 2007, s. 105.

<sup>78</sup> LACINA, *Představy o pozemkové reformě*, s. 37.



veškeré půdy nad 500 ha. Proti plánu ostře vystoupila mladá generace agrárníků vedená osobou Antonína Švehly,<sup>79</sup> čímž došlo k jeho konečnému neprosazení.<sup>80</sup>

### 3.2.2 Československá sociálně demokratická strana dělnická

Sociální demokraté tvořili nejvýznamnější opozici straně agrární v boji o charakter pozemkové reformy. Strana se hlásila jednoznačně k myšlence uskutečnění vlastnických změn v zemědělství a zdůrazňovala především jejich sociální a ekonomické důvody. Již během války, přesněji 1. května 1918, vydala strana oficiální stanovisko k pozemkové reformě ve svém manifestu: „*Za nejdůležitější krok k tomu cíli [myšleno odstranění lichvy – pozn. M.V.], a tudíž za největší problém praktické politiky po válce, jehož řešení již nyní nutno se domáhati velkým lidovým hnutím, prohlašujeme znárodnění půdy, k němuž prvním krokem musí být vyvlastnění velkých statků. Válka ukázala, že soukromohospodářské držení půdy je monopolem nejnebezpečnějším. Hruzná výše cen životních potřeb je toho důkazem. Kdo bude mít v českém státě půdu, ten bude mít v rukou život národa.*“<sup>81</sup>

Nicméně také v sociální demokracii panovala názorová nejednotnost, která pramenila z narůstající radikalizace jejích členů. Na XII. sjezdu strany v prosinci 1918 došlo k přijetí všeobecného požadavku vyvlastnění velkostatků. Různé pohledy se objevovaly v otázkách velikosti náhrad a výměr z vyvlastněných velkostatků, nebo v otázce, jak s nimi bude naloženo. Vliv revoluce v Rusku šířil ve straně možnost vyvlastnění bez náhrady, přesto se Františku Modráčkovi podařilo obhájit a prosadit stanovisko vyvlastnění velkostatků za náhradu.

---

<sup>79</sup> Antonín Švehla byl významný československý politik a předseda tří československých vlád. Od konce devadesátých let 19. století se stal politicky činným v agrární straně a od roku 1919 se stal jejím předsedou. Vedle národohospodářského a sociálního důvodu vehementně prosazoval meziválečnou pozemkovou reformu k posílení pozice agrární strany v československé politické struktuře.

<sup>80</sup> UHLÍŘ, Dušan, *Dva směry v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s republikánskou stranou*. In: Sborník historický 18, Praha 1971, s. 120-121.

<sup>81</sup> OTÁHAL, Zápas, s. 59.

Konfiskace bez náhrady se měla týkat pouze velkostatků panovnického rodu a té šlechty, která byla označena za nepřítele českého národa. Mluvílo se o rodu Clam-Martiničů, Černínů a Liechtensteinů. Diference existovaly rovněž ve výměře půdy, od níž se měly velkostatky vyvlastňovat. Radikální část strany se snažila prosadit hranici 50 ha. František Modráček prosazoval výměru 100 ha, která byla nakonec na sjezdu strany stanovena.<sup>82</sup>

Složitá debata probíhala při otázce, jak bude naloženo s vyvlastněnými velkostatky. Na jedné straně existovala představa státně kolektivistická, kterou obhajoval Rudolf Bechyně. Na základě ní mělo dojít k vyvlastnění velkostatků, které měly být následně přeměněny ve státní podniky s účastí zemědělských dělníků na jejich vedení. Parcelace a přiděl půdy mezi drobné rolnictvo nebyly zahrnuty. Druhý názor, který doporučoval František Modráček, vycházel z představ družstevního socialismu. Vyvlastněná půda měla být dlouhodobě pronajata zemědělským družstvům. Ani jedna koncepce se ovšem nesetkala se širším zájmem rolnického obyvatelstva, které požadovalo získání půdy do vlastnictví. Sociální demokraté zároveň neprojevovali zájem o zrušení zemědělského pachtu, a přestože v prvních měsících nové republiky vyvíjeli eminentní zájem o realizaci pozemkové reformy, podporu obyvatelstva nezískali. Volební hlasy venkovské populace směřovaly k agrární straně, která se tím pádem stala hegemonem v otázce změn zemědělské držby v meziválečném Československu.<sup>83</sup>

### **3.2.3 Československá strana lidová**

Ve složité situaci se ocitla Československá strana lidová, která se tradičně opírala o podporu nábožensky smýšlejícího obyvatelstva. Všeobecně panující odpor státu

---

<sup>82</sup> LACINA, *Představy o pozemkové reformě*, s. 36-37.

<sup>83</sup> Tamtéž, s. 36.

a jeho obyvatel ke katolické církvi pod heslem „Pryč od Říma“ nutil lidovce k přijetí řady kompromisů a ústupků v otázce pozemkové reformy. Bylo zapotřebí respektovat potřeby církve, které se měla změna vlastnictví půdy dotknout obzvlášť silně a zároveň udržet volební podporu jejího voličstva. Strana si byla vědoma, že hlad po půdě československého lidu nelze ignorovat a byla ochotna odsouhlasit vyvlastnění velkostatků za předpokladu, že bude majetek církve dotčen pouze o malé výměře a za plnou náhradu.<sup>84</sup> Strana tím vycházela z programu, který byl vypracován během svatodušního sjezdu v květnu 1918: *„Velkostatky bud'tež zákonem přinuceny k nucenému odprodeji polí za mírné ceny a na dlouhodobé splátky za tím účelem, aby řady maloroľnictva byly co nejdříve rozmnoženy a posíleny.“*<sup>85</sup>

Je třeba zdůraznit, že cílem tohoto prohlášení bylo především uklidnit rolnické obyvatelstvo. Lidovci souhlasili s nuceným odprodejem půdy velkostatků, ale jen těch světských, které měly přejít do vlastnictví pouze maloroľníkům. Ani slovem nebylo řečeno, že by se mohlo jednat o půdu církevní. Při pozdějších debatách o podobě zákonů pozemkové reformy se lidová strana snažila zamezit jejich přijetí, nebo alespoň vyloučit církevní velkostatky z pozemkové reformy. Nicméně v posledních fázích přípravy nevyvinula dostatečnou iniciativu a tvorba zákonů v podstatě probíhala bez jejího významnějšího přičinění.<sup>86</sup>

### **3.2.4 Národně demokratická strana**

Národní demokracie, tradičně pravicová a konzervativní strana, se jednoznačně stavěla za realizaci pozemkové reformy, kterou chápala jako národní akt, při kterém se šlechtické velkostatky mají stát majetkem československého národa.

---

<sup>84</sup> PEICHLOVÁ, s. 34.

<sup>85</sup> OTÁHAL, Milan, *Římskokatolická církev a první pozemková reforma*. In: CĚSAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil, *Církev v našich dějinách*, Praha 1960, s. 116.

Pod tlakem revoluční atmosféry souhlasili rovněž s úpravou nerovnoměrného rozdělení půdy, aby došlo k posílení drobných hospodářství. Slibovali si tím zvýšení rentability československé zemědělské produkce. Zároveň se ale nemělo jednat o příliš nízkou výměru, která prý hospodářství spíše škodí.<sup>87</sup> Univerzitní profesor Karel Engliš na začátku ledna 1919, během vládního prohlášení všennárodní koalice, vyjádřil požadavky národních demokratů takto: „*Mám za to, že jest třeba vyvlastniti velkostatky, ale za tím účelem, abychom lépe rozdělili půdu. Půda má náležeti tomu, kdo na ní chce pracovati. Kdybychom tu půdu, latifundia, vzali dnes a umožnili každému, kdo pracovati chce, že jí může nabýti, račte uvážiti, jaký vliv by to musilo míti na celou otázku dělnickou, na celou úpravu příští, poněvadž nepůjde nikdo pracovati za mzdu nižší, než co vlastně práci na půdě může vydělati. Půdu vrátiti lidem. Není neštěstím latifundií, že jsou v soukromém vlastnictví, ale to rozdělení jest neštěstí. [...] Nás by také zničilo. Vezměte si kartogramy a uvidíte, že procento hustoty obyvatelstva ukazuje obrácený obraz než procento hustoty velkostatků. [...] Čím menší statek, tím intensivněji pracuje, aby se povznesl hrubý výnos půdy. Říká se, láska k rodné půdě, otecké půdě, na které můj otec a děd pracovali, že je jedním z psychologických momentů, které zdvíhají práci jednotlivce. Ale půda nesmí býti podkladem bezplatné renty, nýbrž podkladem existence člověka. (Výborně!).“<sup>88</sup>*

Ačkoliv ve svém projevu mluví JUDr. Karel Engliš<sup>89</sup> o rozdělení velkostatků, je třeba se zmínit, že národní demokracie obhajovala také zájmy některých velkostatků. Mohla za to skutečnost, že řada velkostatkářů přešla po vyloučení ze strany agrární do národní demokracie, která se stala jejich útočištěm. Národní demokraté proto požadovali, aby došlo k zachování části velkostatků,

---

<sup>86</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 130-131.

<sup>87</sup> Tamtéž, s. 132-133.

<sup>88</sup> Stenoprotokoly z 15. schůze NS Československé republiky, pátek 10. ledna 1919 [online], [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/015schuz/s015004.htm>.

<sup>89</sup> JUDr. Karel Engliš byl významný československý politik a ekonom, který v meziválečném období zastával opakovaně post ministra financí. Stal se rovněž zakladatelem a prvním rektorem Masarykovy univerzity v Brně.

čímž by byl zajištěn dostatek surovin pro zemědělský průmysl. Právě velkostatky byly hlavními dodavateli průmyslových plodin do významných pivovarů, lihovarů a cukrovarů, které tvořily základní pilíř československého zemědělského průmyslu.<sup>90</sup>

Podobně jako sociální demokracie, zastávali národní demokraté názor, že dojde k vyvlastnění půdy s možností náhrady. Vyvlastněn bez náhrady měl být pouze majetek císařského rodu, Německé říše a velkostatky, které nabyli jejich majitelé po pobělohorských konfiskacích. Společně s tím požadovala převod církevního majetku do správy státu.<sup>91</sup>

### 3.2.5 Československá strana socialistická

Československá socialistická strana nepovažovala pozemkovou reformu za hlavní téma svého programu. Snažila se zejména využít klima doby k posílení její pozice ve státě. Po počáteční spolupráci se sociální demokracií a společném pohledu na podobu pozemkové reformy, se tato strana rozhodla k samostatné akci. V lednu 1919 došlo z agitačních důvodů k vytvoření organizace *Jednota československých malozemělců*, která měla za cíl získat podporu venkova. V jejím čele byl Vlastislav Drobný, který se stal zároveň autorem stranické kampaně. Na základě jeho představ byl ve dnech 13. a 14. února 1919 na zasedání širšího výkonného výboru přijat radikální program strany, který žádal vyvlastnění statků nad 50-100 ha podle kvality půdy, a to bez náhrady. Toto ustanovení se netýkalo pouze pozemků obecních, kostelních, nadačních a statků, které byly v držení osob jiné státní příslušnosti. Zabraná půda se měla následně přidělovat jednotlivým hospodářstvím do nájmu nebo vlastnictví. Nesměla ovšem přesahovat výměru 4-10 ha. Tolerovala se i možnost zakládání družstev. Ačkoliv program obsahoval

---

<sup>90</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 133.

<sup>91</sup> PEICHOVÁ, s. 34.

řadu řešení, které byly zajímavé pro rolníky, podporu venkova si strana nezískala a neohrozila vůdčí postavení strany agrární.<sup>92</sup>

### 3.2.6 Německé politické strany

Tvorba právní podoby pozemkové reformy probíhala bez účasti všech německých politických stran. Tato skutečnost se stala zdrojem časté kritiky ze strany německých představitelů, kteří požadovali především účast ve Státním pozemkovém úřadě. V prvních měsících po válce se ale německé strany nezapojovaly do debat o pozemkové reformě, která pro ně nebyla v danou chvíli prioritní záležitostí. Jakmile bylo jasné, že se jim nepodaří separovat „německé“ pohraniční oblasti, byly ochotny přistoupit k jednání. Ačkoliv zpočátku svorně odsuzovaly provedení pozemkové reformy, kterou vnímaly jako čechizaci svého území, později byly ochotny přednést své návrhy o její podobě.<sup>93</sup>

Nejvýznamněji se v otázce pozemkové reformy angažovali němečtí agráři, neboli *Bund der Landwirte*, kteří žádali zrušení veškerých šlechtických a církevních privilegií na půdu (fideikomisy, mrtvá ruka) a zároveň požadovali zajištění soukromého vlastnictví půdy. Dále se domáhali, aby půda zabraná latifundiím byla přidělena zemědělským dělníkům a válečným invalidům a sloužila k rozšíření usedlostí. Některé požadavky německých agráříků byly téměř totožné s názory československé agrární strany, byly ovšem umírněnější.<sup>94</sup>

Mnohem radikálněji vystupovala Německá sociální demokracie, která požadovala socializaci velkostatků a uchování velkovýroby na družstevní bázi.

---

<sup>92</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 159.

<sup>93</sup> Tamtéž, s. 142.

<sup>94</sup> MALÍŘ, MAREK, s. 882.

S rostoucím nacionalismem ve straně přicházela častá kritika německých agrárníků, kteří měli pro své požadavky zrazovat zájmy německého lidu.<sup>95</sup>

### 3.2.7 Kritika pozemkové reformy

Kritika kolem pozemkové reformy prošla v první polovině dvacátého století poměrně složitým vývojem, který byl určen atmosférou dané doby. V době první republiky byla tato reforma, až na výjimky, jednoznačně přijata. Po druhé světové válce, respektive po únoru 1948, se začaly objevovat negativní názory a hodnocení ve snaze o její diskretizaci. Tato práce se zaměří pouze na kritiky, kteří nebyli ideologicky vyhraněni, a realizace pozemkové reformy se jich bezprostředně týkala.

Nejhlasitějšími odpůrci pozemkové reformy byly představitelé šlechty, katolické církve a části statkářů, proti kterým byla reforma namířena především. Šlechta, která na základě nových zákonů přišla o řadu výhod a privilegií,<sup>96</sup> neměla oporu u většiny obyvatel Československa, ani u politických stran. V podobné situaci byli také čeští nešlechticí velkostatkáři, kteří po rozporech s agrární stranou o podobě pozemkové reformy ztratili původní podporu v této straně a přešli do její opozice. Odpůrci reformy založili na jaře 1919 stavovskou organizaci *Svaz československých velkostatkářů*.<sup>97</sup> Tato organizace sdružovala jak latifundisty z řad českých šlechtických rodů, tak nešlechtické velkostatkáře, kteří na politické rovině začali spolupracovat s národně demokratickou stranou. Na

---

<sup>95</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 143.

<sup>96</sup> Jedním ze zákonů byl například zákon č. 61 Sb., *o zrušení šlechtictví* z 10. prosince 1918, který stanovil: „*Šlechtictví a řády, jakož i veškerá z nich plynoucí práva se zrušují, rovněž tak tituly, pokud byly udělovány jako pouhá vyznamenání... Bývalí šlechtici nesmějí užívati svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem, vyznačujícím šlechtictví.*“ PRŮCHA, s. 64.

<sup>97</sup> Více informací o činnosti svazu: KUBAČÁK, Antonín, *Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919-1943*. In: *Sborník archivních prací* 37, 1987, 2, s. 325-373.

začátku 20. let 20. století se zformovaly další čtyři svazy velkostatkářů, pomocí nichž se zejména aristokracie snažila zachránit co nejvíce ze svého majetku.<sup>98</sup>

Od samého začátku apelovali protivníci pozemkové reformy, aby nedošlo k její realizaci, a když bylo zřejmé, že je jejich požadavek nereálný, snažili se minimalizovat její dopad pomocí zdatné argumentace. Profesor Václav Průcha píše o následujících argumentech velkostatkářů: „[...] *poukazovali na údajné přednosti velkostatkářského hospodaření, obviňovali stát z nerespektování principu soukromého vlastnictví a argumentovali úlohou velkostatku při zabezpečování výživy obyvatelstva, jeho minulou péčí o lesy, potřebou zachovat lesní komplexy [...] Když nemohli reformě zabránit, snažili se minimalizovat její rozsah, vyloučit z ní lesy, zvýšit ceny odňaté půdy a vznášeli také požadavek, aby směli rozdělit část majetku mezi příbuzenstvo a tím ho vyloučit ze záboru.*“<sup>99</sup> Jejich snažení nicméně nebylo úspěšné.

Velice skeptický názor vůči pozemkové reformě zastával historik Josef Pekař ve svém díle *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* z roku 1923. Snažil se například upozornit na nebezpečí, které by mohlo hrozit uměleckým a historickým památkám při radikálním zásahu do pozemkových držeb velkostatků: „*Budou-li zákony o t. zv. pozemkové reformě v duchu a textu svém vskutku provedeny, bude velká část našich šlechtických i nešlechtických velkostatkářů ochuzena tak, že jí nebude možno nésti zvýšené náklady na opravy velikých zámků, na udržování zvláště cenných parků nebo nésti ztráty spojené s láskyplným šetřením drahých porostů krajinných a lesních.*“<sup>100</sup> Z dnešního pohledu můžeme tvrdit, že se jeho obavy z části naplnily.

Předmětem jeho kritiky se stala rovněž překotnost celého procesu pozemkové reformy, o němž napsal: „*Patřím k těm, kteří jsou přesvědčeni, že*

---

<sup>98</sup> PRŮCHA, s. 86.

<sup>99</sup> Tamtéž.

<sup>100</sup> PEKAŘ, s. 55.



*méně by bylo více, t. j. že zákon [myšleno zákon záborový – pozn. M.V.] zašel v převratové horečce příliš daleko a že neuvědomil si ani zdaleka všech povážlivých důsledků, jež vzbudí tak radikální operativní zásáhnutí v živoucí tělo národní. Patřím k těm, kteří jsou přesvědčeni, že pravou pohromou původní opravné myšlenky musí se státi kvap, s kterým snaží se zájmové strany proměnu tak ohromnou a tak mnohonásobně do veškerého života našeho zasahující ve skutek uvést [...]; přiznati třeba, že před čtyřmi roky byli jsme všichni převratovou psychologií více nebo méně vyšínutí z duševní rovnováhy.*<sup>101</sup>

Dalším bodem Pekařovy kritiky pozemkové reformy byly možné ekonomické dopady. Jakožto obhájce velkostatků tvrdil, že tyto subjekty hospodaří nejefektivněji a zajišťují vysokou rentabilitu zemědělství. Jejich roztržštěním dojde k poklesu zemědělské produkce a tím pádem k výraznému omezení kapitálu do státní pokladny. Podobně negativně mluvil o záboru lesů a zemědělského průmyslu. Jeho obavy z poklesu produkce se ale v meziválečném Československu nepotvrdily.<sup>102</sup>

Josef Pekař se stavěl proti pozemkové reformě také z etického důvodu. Kritizoval zejména skutečnost, že se měla tato reforma stát jakýmsi národním nástrojem pro nápravu pobělohorských křivd: „*A nejméně oprávněna je myšlenka [...] užití pozemkové reformy jako nástroje a prostředku k nápravě „křivd pobělohorských“, ať již se to chápe jako vyvlastnění velkostatků bez náhrady nebo za náhradu tak skrovnou, že se to neliší příliš od konfiskace z trestu.*“<sup>103</sup> I přes řadu dobrých argumentů se mu nepodařilo zmírnit dopad pozemkové reformy na šlechtické velkostatkáře.

---

<sup>101</sup> Tamtéž, s. 5.

<sup>102</sup> SLEZÁK, Lubomír, *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*. In: *Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století 1*, Praha 1993, s. 207-208.

<sup>103</sup> PEKAŘ, s. 25.

Během první etapy provádění pozemkové reformy kriticky vystoupil rovněž prezident Tomáš Garrigue Masaryk. V rozsáhlém novoročním projevu z 1. ledna 1922 věnoval pozemkové reformě celou pátou kapitolu.<sup>104</sup> Prezident přednesl výhrady proti tomu, jakým způsobem je reforma koncipována, organizačně zajištěna a realizována. Pozastavoval se například u sociální problematiky, která se týkala propouštěných pracovníků parcelovaných velkostatků. V době projevu se tento problém dosud neprojevoval, ale dalo se s ním rozhodně počítat. Nejostřeji se Masaryk ohradil proti tichému monopolu, který si agrární strana při provádění reformy vytvořila. Poukazoval na skutečnost, že musí dojít k vytvoření legitimní kontroly Státního pozemkového úřadu, která dosud chyběla: „*Ústavní postavení Pozemkového úřadu a jeho organizace vyžaduje zdokonalení. Pozemkový úřad je příliš izolován, nemá dostatečné souvislosti s ministerstvy a s celou správou a je bez kontroly.*“<sup>105</sup> O tom, že nebyl Státního pozemkový úřad zcela objektivní institucí, vypovídá též prohlášení významného české publicisty Ferdinanda Peroutky, který v časopise *Tribuna* napsal: „[...] *zákonná organizace úřadu nevyhovuje a že mnoho výtek dalo by se odstranit již tím, kdyby se vedení tohoto úřadu stalo jednotným, vlivu politických stran nevysazeným a kdyby se takovému vedení stanovily přesné směrnice dokonalými zákony.*“<sup>106</sup> Nicméně po sérii vyjednávání s agrární stranou nedošlo k žádné legislativní úpravě, čímž byl v této záležitosti zachován *status quo*.<sup>107</sup>

### 3.3 Politický boj o uzákonění pozemkové reformy

Vznik Československa způsobil silné revoluční nálady, které byly umocněny požadavky venkovského obyvatelstva. Venkov okamžitě porozuměl, že nastala

---

<sup>104</sup> Celý text 5. kapitoly o pozemkové reformě: KÁRNÍK, s. 467-468.

<sup>105</sup> MASARYK, Tomáš, G., *Cesta demokracie II. Projevy, články, rozhovory 1921-1923*, Praha 2007, s. 213.

<sup>106</sup> ANZM, OFJM, inv. č. 5606-5609, sign. P 3418-3421. Sbíрка článků z časopisu *Tribuna*, ročník II., 1920, s. 53.

<sup>107</sup> Tamtéž, s. 52.

doba vhodná pro vypořádání se s jejich dlouhodobou nespokojeností – hladem po půdě. Pozemková reforma se stala jednoznačným středem zájmu mezi rolnickým obyvatelstvem, přičemž nejsilněji se po přidělech půdy z velkostatků volalo z řad maloročníků a domkařů. Různé státní instituce, zejména Revoluční národní shromáždění, obdrželo během několika prvních měsíců nové republiky stovky petic venkovského lidu volající po úpravě vlastnických vztahů k půdě.<sup>108</sup>

Nejrychleji zareagovala na potřeby obyvatelstva strana agrární, která okamžitě připravila rozsáhlou politickou kampaň<sup>109</sup> za parcelaci velkostatkářského majetku. Požadováno bylo také urychlení výkupu dlouhodobě propachtované půdy. Na popud agrárníků docházelo k zakládání účelových sdružení, tzv. *Domovin domkařů a maloročníků*, které měly zajistit organizaci uchazečů o půdu a stanovit, kdo žádá kolik půdy. Na podobném principu byla zahájena na začátku roku 1919 rozsáhlá dotazníková akce, která měla oficiálně určit, jak rozšířen je hlad po půdě. Pravý smysl rozeslaných dotazníků byl ale především politické povahy, neboť v probíhající předvolební kampani se snažili agrárníci vyvolat dojem, že pozemková reforma bude uvedena v praxi jejich přičiněním.<sup>110</sup>

Prvním impulsem, který umožnil zahájit pozemkovou reformu v právní rovině, byl zákon č. 32/1918 Sb., *o obstavení velkostatků* přijatý Národním výborem dne 9. listopadu 1918. Jednalo se o první sociálně politický zákon Československa, jehož autorem byl JUDr. Karel Engliš a byl vydán ještě před přijetím zákona o prozatímní ústavě a řadou dalších. Na jeho základě došlo k obstavení pozemkového majetku, který byl uveden v zemských deskách. Tento majetek mohl být zastaven, odcizen nebo zatížen pouze se souhlasem státu.<sup>111</sup>

---

<sup>108</sup> KÁRNÍK, s. 454-455.

<sup>109</sup> Agrární strana propagovala svou kampaň mezi rolnickým obyvatelstvem heslem „Parcelaci velkostatků šmahem a přiděl půdy do soukromého vlastnictví“. BERANOVÁ, KUBAČÁK, s. 313.

<sup>110</sup> LACINA, *Představy o pozemkové reformě*, s. 36-37.

<sup>111</sup> SCHELLE, s. 69.

V paragrafu 1 bylo obsaženo: „*Každé zcizení mezi živými, jakož i zastavení a reální zatížení smluvní i exekuční statků zapsaných do desek zemských bez svolení úřadu pro správu zemědělskou jest neplatné.*“<sup>112</sup> Obtíže s aplikací zákona byly patrné na Slovensku a Podkarpatské Rusi, protože uherské právo instituci zemských desek neznalo. Proto v těchto oblastech došlo na začátku roku 1919 k zákazu všech převodů půdy. Rychlost, s jakou byl zákon přijat, vycházela z možné obavy, že se šlechtické rody pokusí svůj majetek rozprodávat příbuzenstvu, čímž by minimalizovaly dopad pozemkové reformy na jejich velkostatky. Zákon ale především zajišťoval půdu pro pozemkovou reformu.<sup>113</sup>

Procesem vyvlastnění velkostatků se zabývalo také vládní programové prohlášení na začátku ledna 1919. Ačkoliv panovala v Kramářově vládě všeobecná shoda o plánovém vyvlastnění statků, nic podstatného přijato nebylo. Došlo sice k vytvoření *parlamentního výboru pro vnitřní kolonizaci*, který měl iniciovat vznik návrhu na úpravu pozemkového držby, z jeho zasedání ale nic důsledného nevzešlo.<sup>114</sup> Nečinnost vlády a odklady příprav pozemkové reformy vyvolaly radikalizaci venkovského obyvatelstva. Vesnice se často stávaly ohnisky demonstrací zemědělského obyvatelstva, které se domáhalo urychlení parcelace. Na řadě míst dokonce docházelo k násilnému zabírání šlechtických velkostatků bez jakéhokoliv svolení. Napjatá atmosféra se přenesla rovněž do politické oblasti a stala se hlavním důvodem vládní krize v únoru a březnu 1919.<sup>115</sup> O skutečnosti, že se stala pozemková reforma závažnou příčinou krize, vypovídají vlastní slova poslance Karla Bechyně, které pronesl během návštěvy u prezidenta Masaryka. Předmětem setkání bylo urovnání vládních sporů, přičemž

---

<sup>112</sup> Zákon č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků z 9. listopadu 1918. In: Sbírnka zákonů a nařízení státu československého 1918 [online], [cit. 2016-25-06]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1918/005-1918.pdf>.

<sup>113</sup> KÁRNÍK, s. 455.

<sup>114</sup> JANČÍK, KUBŮ, s. 288.

<sup>115</sup> Blíže k vládní krizi v roce 1919: PUTTKAMER, Joachim von, *Die Tschechoslowakische Bodenreform von 1919: Soziale Umgestaltungs Fundament der Republik*. In: Bohemia 46, 2005, 2, s. 322.

přítomný Antonín Švehla požadoval od sociálních demokratů satisfakci. Bechyně na to řekl: „*Nevím, jak se jmenuje ta Canossa, do které mně posíláte, ale je-li na té cestě pozemková reforma, jsem ochoten jít; pozemková reforma je naše cesta.*“<sup>116</sup>

I přes snahu urovnat vzájemné neshody se situaci nepodařilo uklidnit a ideový konsenzus obou stran nebyl nalezen. Klima doby se snažili využít ve svůj prospěch socialisté, kteří představili vlastní radikální program a proreformní požadavky vznesli dokonce katoličtí domkaři a maloročníci na sjezdu lidové strany 20. března 1919: „*Katoličtí domkaři a chalupníci kladou slavnostně svůj požadavek, aby velkostatky všechny bez rozdílu byly vyvlastněny a půda předána nebo svěřena k obdělání zemědělců, kteří půdy mají málo.*“<sup>117</sup>

Vzniklou krizi se snažil zažehnat František Udržal, který urychleně představil návrh na zaopatření půdy drobným rolníkům. Sociální demokraté v tom ale spatřovali pouze další oddalování, proto se rozhodl jejich poslanecký klub k energickému řešení. Dne 27. února 1919 dali sociální demokraté vládě ultimátum schválit do dvou týdnů zákon o vyvlastnění velkostatků, v případě nesplnění požadavku hrozili odchodem z vlády. Hrozba demise vlády a tím pádem státní krize přinutila Revoluční národní shromáždění jmenovat tříčlennou komisi, která se měla zabývat přípravou pozemkové reformy. V komisi zasedal za agrární stranu Karel Viškovský, za sociální demokracii Alfréd Meissner a národní demokracii reprezentoval Bohumil Němec. Brzy se však ukázalo, že se nejedná o efektivní subjekt a došlo k jeho zrušení.<sup>118</sup>

---

<sup>116</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 169.

<sup>117</sup> OTÁHAL, *Římskokatolická církev*, s. 121-122.

<sup>118</sup> KÁRNÍK, s. 455-456.

Dalším pokusem o nápravu stavu bylo vytvoření dvaatřicetičlenného parlamentního pozemkového výboru, který poprvé zasedal 26. března 1919. Jeho úkolem bylo nalézt odpovědi na následující otázky:<sup>119</sup>

1. Zdali bude vytvořen zákon, na jehož základě dojde k vyvlastnění velkostatků nebo zda stát bude mít jen oprávnění k jejich vyvlastnění.
2. Jak velká bude výměra, od které se bude vyvlastňovat.
3. Jak se bude dále nakládat se získanými velkostatky.
4. Jestli dojde k poskytnutí náhrady či nikoliv.
5. Kdo se stane hlavním iniciátorem reformy a jakým způsobem jí bude provádět.

Po vytrvalých jednáních bylo na začátku dubna 1920 prohlášeno, že úvodní zákon o pozemkové reformě bude postaven na proklamativní, rámcové povaze a problematika poskytování náhrad a přidělů bude obsažena v zákonech následujících. Realizace pozemkové reformy tím byla opět odložena, nicméně okruh návrhů, které bylo potřeba jednomyslně schválit, se značně zredukoval.

Významné téma vládních kontradikcí byl rozpor o to, zda připravovaný zákon přímo majetky vyvlastní, nebo zda stát pouze získá právo na jejich vyvlastnění. Poslanci socialistické strany a sociální demokracie žádali okamžitě pozemky vyvlastnit a také převzít, naproti tomu poslanci zbytku politického spektra doporučovali nejprve zmocnění půdy a poté až její vyvlastnění. Nalezený konsenzus, který vymyslel profesor Jan Krčmář,<sup>120</sup> přinesl efektivní řešení. Navrhl termín „zábor“, o němž sám prohlásil, že jde o právně neurčitý pojem.

---

<sup>119</sup> LACINA, Vlastimil, *Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století 5, Praha 1978, s. 128-129.

<sup>120</sup> JUDr. Jan Krčmář byl profesor občanského práva na Karlově univerzitě, několikanásobný ministr školství a národní osvěty v meziválečném Československu a člen delegace na pařížské mírové konferenci.

Ona neurčitost vyjádření ovšem přinesla kompromis, který vedl ke shodě všech politických stran. Význam nového právního termínu výstižně komentoval zpravodaj výboru pro pozemkovou reformu František Modráček: „*My děkujeme mnoho profesorů dr. Krčmářovi, který měl šťastný nápad, ženám našel slovo, které vyhovuje oběma směrům.*“<sup>121</sup>

Vůbec tím nejdůležitějším bodem politických jednání bylo, od jaké výměry se velkostatky budou zabírat. Navrhovaná řešení se pohybovala v rozpětí od 100 ha (sociální demokracie) do 1000 ha (národní demokracie), a protože agrární strana měla zájem o to, aby došlo k jednoznačné dohodě, bylo třeba najít takové východisko, které bude v konečném důsledku vyhovovat všem. Po sérii jednání byl nakonec přijat dne 15. dubna 1919 kompromisní návrh poslance sociální demokracie Rudolfa Bechyně, který stanovil zabránění pozemků o výměře větší než 150 ha zemědělské nebo 250 ha celkové půdy. Následujícího dne prošel bez námitek zákon parlamentem, čímž byla prolomena bariéra, která zabraňovala zahájení pozemkové reformy v Československé republice.<sup>122</sup>

### **3.4 Pozemková reforma a její právní podoba**

Definovat termín „pozemková reforma“ lze mnoha způsoby. V kontextu práce bylo vybráno znění, jak jej vymezil publicista Státního pozemkového úřadu Antonín Pavel: „*Pozemkovou reformou rozumíme soubor opatření, směřujících k nové úpravě vlastnických a nájemních poměrů v zemědělství se zřetelem na zlepšení poměrů produkčních, sociálních, populačních a jiných. Zásahem moci veřejné má být zjednána buď zcela nová, neb aspoň pozměněná struktura držebnostních poměrů k půdě.*“<sup>123</sup> První pozemkovou reformou v Československu se jen do března 1928 zabývalo dohromady 117 zákonů,

---

<sup>121</sup> PEROUTKA, s. 545.

<sup>122</sup> KÁRNÍK, s. 456-457.

<sup>123</sup> ANTONÍN, Pavel, *Vystěhovalectví a pozemková reforma*, Praha 1931, s. 1.

vládních nařízeních, předpisů a vyhlášek.<sup>124</sup> Úplný výpis právních ustanovení, která se více, či méně dotýkala meziválečné pozemkové reformy, není možné v rozsahu této práce postihnout, proto se následující kapitola bude věnovat pouze základním zákonům, které budou pro porozumění právního charakteru pozemkové reformy jistě dostačující. Jan Voženílek mluví o těchto zákonech: „Základními zákony naší pozemkové reformy jsou: zákon záborový, přidělový, o pozemkovém úřadě, zákon náhradový a zákon úvěrový.“<sup>125</sup>

### 3.4.1 Zákon záborový

Dne 16. dubna 1919 došlo k přijetí zákona č. 215/1919 Sb., *o zabrání velkého majetku pozemkového*, který samotnou pozemkovou reformu zahájil. Ve skutečnosti ale tento záborový zákon reformu neprováděl, ale jen umožňoval. Jednalo se totiž o zákon rámcový, proklamativní a tudíž o jakousi předpověď budoucího vyvlastnění. K uvedení pozemkové reformy do praxe se mohlo přistoupit až po doplnění návazných norem.<sup>126</sup>

Na základě záborového zákona došlo k zabrání tzv. velkého majetku pozemkového, který byl dle § 2 charakterizován takto: „*Velkým majetkem pozemkovým jest rozuměti soubory nemovitostí s právy, která jsou spojena s jejich držením, jestliže výměra náležející v území Československé republiky vlastnický jediné osobě nebo týmž spoluvlastníkům je větší než 150 ha půdy zemědělské (rolí, luk, zahrad, vinic, chmelnic), nebo 250 ha půdy vůbec.*“<sup>127</sup> Za určitých okolností mohl stát udělit výjimku a ponechat velkostatkáři výměru až 500 ha.<sup>128</sup> V opačném případě, pokud je zájem o půdu naléhavý a dostatečně

<sup>124</sup> KLÍMEK, Antonín, *Velké dějiny země Koruny české, svazek XIII., 1918-1929*, Praha 2000, s. 286.

<sup>125</sup> VOŽENÍLEK, Jan, *O naší pozemkové reformě*, Praha 1931, s. 8.

<sup>126</sup> HORÁK, s. 76.

<sup>127</sup> *Zákon č. 215/1919 Sb., o zabrání velkého majetku pozemkového z 16. dubna 1919*. In: Sbírká zákonů a nařízeních státu československého 1919 [online], [cit. 2016-25-06]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/043-1919.pdf>.

<sup>128</sup> Blíže viz § 11 zákona č. 215/1919 Sb., *o zabrání velkého majetku pozemkového*. In: Sbírká zákonů a nařízeních státu československého 1919.



odůvodněný, mohl stát převzít pozemek také pod výměrou 150 ha.<sup>129</sup> Ze zaboru došlo dle § 3 k vyloučení právně a hospodářsky samostatných pozemků, které nesloužily k hospodaření na zabraných nemovitostech a majetků zemských, okresních a obecních.<sup>130</sup> Protože se jednalo o poměrně složitou legislativní výjimku, stát si v těchto případech vyhradil budoucí právní úpravu.<sup>131</sup>

Ačkoliv se stát zavázal, že dojde k poskytnutí náhrady za zabraný majetek na základě budoucí právní úpravy, bez náhrady měl být podle § 9 převzat majetek zástupců nepřátelských států v první světové válce, členům bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské,<sup>132</sup> zrádcům a podobně. Stát prozatím zabraný majetek nevyvlastňoval, mohl ho pouze přejímat a přidělovat. V souvislosti s poválečnými smlouvami však došlo k redukci počtu konfiskovaných osob.<sup>133</sup> Dále stát nařizoval povinnost osobám, které měly oprávnění na převzatém majetku hospodařit, aby v činnosti pokračovaly, dokud nebude majetek převzat příslušným orgánem. Pokud by došlo k pronájmu, zatížení, dělení či k jiné manipulaci zabraného majetku, bylo třeba si zajistit úřední souhlas Státního pozemkového úřadu.<sup>134</sup>

Příděl půdy, jakožto jeden z hlavních úkolů pozemkové reformy, byl naznačen v paragrafu 10 a šlo v tuto chvíli pouze o kompromisní výčet, na kterém se shodla sociální demokracie a agrární strana. Bylo zde uvedeno, že půda bude přidělena do vlastnictví nebo nájmu drobným rolníkům, živnostníkům,

---

<sup>129</sup> Blíže viz § 14 zákona č. 215/1919 Sb., In: Tamtéž.

<sup>130</sup> HORÁK, s. 77.

<sup>131</sup> O tom, že vyloučení ze zaboru muselo být v brzké době poupraveno, vypovídá zpráva ze zasedání ministerské rady ze dne 2. ledna 1920, ve které se píše: „*Pokud jde o majetek zemský, okresní, obecní [...], má presidium ministerské rady v souhlase s vývody ministerstva zemědělství za to, že nutno § 3 osnovy doplniti výslovným ustanovením, že soupis se na majetek tento nevztahuje.*“ NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, karton 157, sign. 71. Spisy ze schůzí prezidia ministerské rady z roku 1920.

<sup>132</sup> Nemovitý majetek panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské se dále rozlišoval na majetek státní, neboli majetek bývalé císařské rodiny, na majetek členů panovnické rodiny a na majetek nadační. BERANOVÁ, KUBAČÁK, s. 317.

<sup>133</sup> Blíže o této problematice viz kapitola 3.4.5 Náhradový zákon.

<sup>134</sup> MALÝ, s. 416-417.

domkařům, bezzemkům a především válečným hrdinům a invalidům. Zmíněny byly rovněž obce a družstva.<sup>135</sup>

### 3.4.1.1 Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům

Ústřední záborový zákon byl následně doplňován dalšími, rozvádějícími zákony. Mezi nejvýznamnější se řadí zákon č. 318/1919 Sb., *o zajištění půdy drobným pachtýřům* z 27. května 1919, který je zkráceně označován jako zákon o výkupu dlouhodobých pachtů. Tento zákon, který měl v podstatě vyvlastňovací povahu, zprostředkoval drobným pachtýřům možnost vykoupit pronajatou půdu od velkostatků. Aby se tak stalo, musel mít žadatel požadovaný pozemek v dlouhodobém pronájmu nejméně 18 let, tedy od 1. října 1901. Zároveň nesměl hospodář vlastnit spolu s touto půdou více než 8 ha. Zákon byl mířen především proti šlechtě a katolické církvi, které byly do té doby největšími pronajímateli půdy. Proto se zejména lidová strana snažila, aby nedošlo ke schválení tohoto zákona.<sup>136</sup> O tom, jak silně tento zákon otrásl církví, vypovídá prohlášení Karla Kašpara, pozdějšího pražského arcibiskupa: „*Smrtelnou ránu však namnoze nasadil u nás církvi vyvlastňovací zákon dovolující nájemcům, kteří nemají 9 ha svých pozemků, aby si mohli koupit pole pronajaté od 18 let, a to za cenu předválečnou... Tento zákon je hrozný.*“<sup>137</sup>

Dne 30. října 1919 došlo k novelizaci tohoto právního předpisu zákonem č. 593/1919 Sb., *o ochraně drobných zemědělských pachtýřů*, který zavedl automatické prodloužení dlouhodobě pronajaté půdy o jeden rok. Jednalo se o pachtu, které měly vypršet v roce 1920, nicméně bylo toto opatření uměle

---

<sup>135</sup> KÁRNÍK, s. 456.

<sup>136</sup> HORÁK, s. 79.

<sup>137</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 181.

prodlužováno až do roku 1926. Na jeho základě bylo zabráněno, aby se pachtovatelé vyhnuli nedobrovolnému odprodeji půdy drobným pachtýřům.<sup>138</sup>

### 3.4.2 Zákon o Pozemkovém úřadě

Za účelem řízení a provádění pozemkové reformy byla vytvořena její zastřešující instituce, tzv. Státní pozemkový úřad (SPÚ), který vznikl ustanovením podle § 1 zákona č. 215/1919 Sb. a sídlil v Praze. Novelizační zákon č. 330/1919 Sb., o *Pozemkovém úřadě* ze dne 11. června 1919 pak upravoval jeho kompetence. Své fungování zahájil úřad 15. října 1919 a k jeho zrušení došlo po přijetí vládního nařízení č. 22/1935 Sb. dne 25. ledna 1935. V něm bylo mimo jiné uvedeno, že dřívější působnost Státního pozemkového úřadu spadá pod ministerstvo zemědělství.<sup>139</sup> Státní pozemkový úřad sehrál při realizaci pozemkové reformy zcela mimořádnou úlohu. Původně se měla stát tato reforma hlavní agendou ministerstva zemědělství, ale v jeho čele stál Karel Prášek, hlavní představitel velkostatkářských zájmů a toho se obávali jak socialisté, tak někteří představitelé agrární strany.<sup>140</sup>

Nejvýše postavenými osobami úřadu byli dle právní vyhlášky č. 535/1919 Sb. prezident a dva viceprezidenti, kteří byli na návrh ministerské rady jmenováni prezidentem republiky. Na činnost SPÚ dohlížel Správní výbor, který měl dvanáct členů<sup>141</sup> a byl volený Národním shromážděním na dobu tří let. Přestože byli členové výboru vybíráni, pokud možno, ze všech politických stran, největší

---

<sup>138</sup> RYCHLÍK, Jan, *Pozemková reforma v Československu 1919-1938*. In: Vědecké práce zemědělského muzea 27, Praha 1987-1988, s. 131.

<sup>139</sup> MICHL, *Pozemková reforma*, s. 12.

<sup>140</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 7.

<sup>141</sup> Dvanáctičlenný Správní výbor pro kontrolu Státního pozemkového úřadu tvořili: F. Biňovec, A. Černý, I. Derér, V. Drobný, A. Chalupa, F. Juriga, A. Kaderka, Dr. Král, R. Laube, J. Mackovík, L. Medvecký a J. Vraný. Protože během působení SPÚ (v činnosti mezi lety 1919-1935) nedošlo k nové volbě členů, zůstával tento výbor neměnný. Došlo pouze k odstoupení čtyř jeho členů. PAVEL, Antonín, *Pozemková reforma Československá*, Praha 1937, s. 1.

vliv na fungování SPÚ měla agrární strana.<sup>142</sup> Z této strany také pocházeli oba prezidenti Státního pozemkového úřadu. Prvním z nich byl do roku 1926 agrárník Karel Viškovský, kterého následně nahradil ve funkci Jan Voženílek zastávající funkci až do roku 1935.<sup>143</sup>

Kromě generálního ředitelství SPÚ v Praze bylo během dvacátých let, tedy v období nejintenzivnějšího přidělování půdy, zřízeno na území Československa dalších jedenáct obvodových úřadoven, které byly uváděny v činnost podle potřeb pozemkové reformy a fungovaly na podobném principu jako pražská centrála. Dále existovalo padesát šest trvalých přidělových komisariátů a Kolonizační referát v Bratislavě. V každé jednotlivé úřadovně přerozdělovali půdu zájemcům parcelační komisaři.<sup>144</sup>

Státní pozemkový úřad byl *de iure* oprávněn zasahovat do všech problematik a záležitostí, které se pojily s prováděním meziválečné pozemkové reformy. Rozsah jeho pravomocí byl následující: „*Zejména uděloval souhlas s nakládáním s obstaveným majetkem, rozhodoval o vyloučení nebo propuštění ze zaboru, dával výpověď osobám hospodařícím na zabraném majetku, tento majetek přebíral, nakládal s ním a přiděloval, určoval výši náhrady a uděloval souhlas ke zcizování rolnického nedílu.*“<sup>145</sup> Působnost SPÚ byla ve skutečnosti značně rozsáhlejší a se zabranou půdou mohl nakládat dle vlastního uvážení. Ferdinand Peroutka tuto skutečnost trefně glosoval: „*Zřídka kdy bývá vidět ústav, vybavený podobnou mocí.*“<sup>146</sup> Právní vyhlášky a normy, které měly oficiálně omezovat některé způsoby pozemkového úřadu, byly natolik flexibilní, že veškeré postupy se odvíjely především na momentálním rozpoložení

---

<sup>142</sup> PUTTKAMER, Joachim von, *Die Tschechoslowakische Bodenreform von 1919: Soziale Umgestaltung als Fundament der Republik*. In: Bohemia 46, 2005, 2, s. 325.

<sup>143</sup> SCHELLE, s. 72.

<sup>144</sup> HORÁK, s. 79.

<sup>145</sup> Tamtéž.

<sup>146</sup> PEROUTKA, s. 568.

zainteresovaných úředníků.<sup>147</sup> Nezřídka kdy se stával Státní pozemkový úřad ohniskem řady korupčních afér spojených s politickými intrikami, machinacemi a protekcemi, za které byl velmi kritizován. A nemohli za ně pouze členové agrární strany, neboť existují i případy ovlivňování jeho činnosti ze strany sociální demokracie, lidové strany a národní demokracie.<sup>148</sup>

### 3.4.3 Přídělový zákon

Po dlouhé sérii vládních zasedání navázal na předchozí zákonodárství o pozemkové reformě zákon č. 81/1920 Sb., *o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní* ze dne 30. ledna 1920, zkráceně zákon přídělový. Jeho základním ustanovením bylo charakterizovat směrnice pro nabývání půdy, která byla převzata záborovým zákonem a určit komu a za jakých podmínek bude půda ze zabraného majetku poskytnuta. Základní myšlenka přídělového zákona byla obsažena v § 1, který stanovil, jaké osoby mají nárok na získání půdy. Půda mohla být přidělena jednotlivcům (domkařům, drobným živnostníkům, malým zemědělcům, bezzemkům atd.), ale také zemědělským a spotřebním sdružením, obcím či jiným veřejným svazům.<sup>149</sup>

Pro uchazeče o půdu byl důležitý paragraf 15, který popisoval možnosti získání pozemků. V § 15 odst. 1 bylo uvedeno: „*Půdu lze přidělit do vlastnictví, do nájmu a pachtu, a může k ní býti zřízeno právo stavební [...]*“.<sup>150</sup> Odstavec 2 doplňoval: „*O tom, zdali bude přidělena půda tím či oním způsobem, rozhodne úřad pozemkový podle povahy věci, přihlížející jedna ku přání uchazečů, jednak*

---

<sup>147</sup> HORÁK, s. 80.

<sup>148</sup> Více o pochybných praktikách Státního pozemkového úřadu: PŠENIČKOVÁ, Jana, *Aféry agrární strany s prováděním pozemkové reformy*. In: *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, roč. 2000, č. 8, s. 101-117.

<sup>149</sup> *Zákon č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní z 30. ledna 1920*. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1920*.

<sup>150</sup> Tamtéž [online], [cit. 2016-28-06]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/016-1920.pdf>.

*k tomu, aby právní forma přidělu co nejlépe vyhověla účelu, o který jde.*<sup>151</sup> Půda, která byla přidělena zájemcům, měla vytvářet soběstačný hospodářský celek o výměře 6 až 10 ha. Přípuštěna byla výjimka 15 ha, pokud se jednalo o půdu nepříliš úrodnou.<sup>152</sup>

Zcela novým prvkem v přidělovém zákoně se stala možnost vytvářet tzv. zbytkové statky. Vláda tímto ustanovením vyšla vstříc zemědělským expertům, kteří připomínali efektivnost a rentabilitu zemědělské produkce velkostatků. Podle jejich názoru by roztržštění velkých hospodářství žádné výhody nepřineslo. Rozloha zbytkového statku měla dosahovat přibližně 100 ha a jejich cena se odvíjela od místa, ve kterém se nacházely. Druhý důvod uzákonění prodeje zbytkových statků byl čistě pragmatický a politicky motivovaný. Agrární strana si tím získávala na svou stranu novou statkářskou vrstvu, ale také vybrané osoby, které byly „odměněni za zásluhy o pozemkovou reformu“.<sup>153</sup> Oficiálně umožňoval zákon přidělit tento druh statku pouze osobám zvláště kvalifikovaným k řízení velkých, odborných zemědělských závodů, popřípadě osobám, které pozemková reforma existenčně poškodila.<sup>154</sup> Pro lepší pochopení, proč a za jakým účelem byla uzákoněna potřeba zbytkových statků, poslouží definice dr. Eugena Červinky: *„Kdyby se pozemky nějakého dvora rozdělily všechny na drobné přiděly, nevědělo by se, co dělat s velkými hospodářskými budovami, stroji, chlévy a jiným zařízením pro hospodaření ve velkém. Proto se pro drobné přiděly použije jen část, a ostatek zůstává, aby způsob hospodaření ve velkém zůstal zachován. Tento zůstatek se pak přidělí jediné osobě.*“<sup>155</sup>

Zákon rovněž umožňoval výjimky ze záboru, někdy i dalekosáhlé, a to v případě specifických důvodů. Často se jednalo o zvláště cenné kulturně-

---

<sup>151</sup> Tamtéž.

<sup>152</sup> SCHELLE, s. 73.

<sup>153</sup> KÁRNÍK, s. 460.

<sup>154</sup> Blíže viz § 25 zákona č. 81/1920 Sb. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého 1920.

<sup>155</sup> ČERVINKA, s. 7.

historické památky jako hradní komplexy, historické zahrady a parky apod. Ve druhé části zákona, přesněji od § 30, bylo koncipováno vytváření tzv. rolnických nedílů, které mělo zamezit rozprodávání půdy například z důvodu finanční neschopnosti majitele. Jaromír Sedláček definuje rolnický nedíl takto: „*Dle přidělového zákona značí rolnický nedíl zemědělský závod, který stačí k obživě hospodáře a jeho rodiny, který může býti obhospodařován hospodářem s jeho rodinou bez stálé cizí pomoci a jehož provozování tvoří výhradné nebo aspoň hlavní povolání držitelovo a zároveň výhradný nebo aspoň hlavní pramen obživy hospodářovy.*“<sup>156</sup> Jednalo se zpravidla o soběstačné rolnické usedlosti o výměře 6-15 ha.<sup>157</sup>

Zajímavým dodatkem přidělového zákona byla možnost Státního pozemkového úřadu směnit zabranou půdu za půdu nezabranou neboli svobodnou. Jan Voženílek tento stav popisuje: „*Podle zákona přidělového může S.P.Ú. směniti zabranou půdu za půdu svobodnou za tím účelem, aby byla získána půda pro přiděly tam, kde jest zabrané půdy nedostatek, nebo aby byla upravena pozemková držba s ohledem na zaokrouhlení a zajištění hranic, na rozšíření obytných a hospodářských budov s příslušenstvím.*“<sup>158</sup>

### **3.4.4 Zákon úvěrový**

Na začátku roku 1920 už bylo zřejmé, že pozemková reforma bude uskutečněna výkupem převzaté půdy. Zároveň se vědělo, že drtivá většina rolníků nedisponuje vysokým kapitálem, za který by si mohla zabranou půdu pořídit, proto dne 11. března 1920 byl přijat Revolučním národním shromážděním zákon č. 166/1920 Sb., *o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy*. Na základě § 2 úvěrového

---

<sup>156</sup> SEDLÁČEK, Jaromír, *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*, Brno 1922, s. 244.

<sup>157</sup> KÁRNÍK, s. 460.

<sup>158</sup> VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská*, Praha 1930, s. 17.

zákona mohla být půjčka poskytnuta pro následující účely: „*K získání půdy do vlastnictví až do devíti desetin ceny půdy, za kterou pozemkový úřad ji přidělil [...]; k získání budov hospodářských a obytných až do poloviny jejich ceny [...]; ke stavbě budov hospodářských a obytných až do devíti desetin ceny půdy a do poloviny nákladů stavebních, schválených pozemkovým úřadem. Úvěr na novostavby, přestavby a přístavby se zajistí na nemovitosti najednou, vyplácí se však podle postupu stavby.*“<sup>159</sup> Úvěry byly poskytovány veřejnými finančními ústavami.<sup>160</sup> Důležité bylo, že stát přidělcům půdy garantoval nevypověditelnost půjčky a bankám naopak za úvěr ručil.<sup>161</sup>

Po celá dvacátá léta dvacátého století, tedy v době hospodářské stability, vykazoval úvěrový zákon slibné výsledky, protože přidělci půdy byli schopni půjčky řádně splácet. Po nástupu světové hospodářské krize v roce 1929 se situace změnila. Podle znění přidělového zákona bylo nemožné bez úředního souhlasu přiděl majetku zcizit, zatížit nebo zastavit, což v podstatě znemožnilo získat přidělcům další úvěr. Ti, jež nebyli schopni z jakéhokoliv důvodu splatit půjčku před začátkem třicátých let, se rázem ocitli v tíživé situaci. Finanční instituce totiž vehementně odmítaly vydávat další půjčky, poněvadž nebylo možné majetek přidělců na úhradu dluhu exekučně prodat. Přidělci tak nebyli schopni platit přidělové ceny a daně státu. Navíc Státní pozemkový úřad odmítal uvolnit dispozice s přiděly, protože se obával, že majetek skončí v exekuční dražbě. Jistého kompromisního řešení bylo docíleno přijetím zákona

---

<sup>159</sup> Zákon č. 166/1920 Sb., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy z 11. března 1920. In: Sbirka zákonů a nařízení státu československého 1920 [online], [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/036-1920.pdf>.

<sup>160</sup> Podle údajů Jaroslava Michla z roku 1952 byl výsledek úvěrové akce pro nabyvatele půdy ke dni 1. 1. 1935 následující: „[...] bylo poskytnuto z prostředků náhradového fondu resp. státního fondu kolonizačního úhrnem 2 126 241 000 Kč a prostřednictvím peněžních ústavů byl sjednán pro přidělce úvěr ve výši 412 253 000 Kč.“ ANZM, OFJM, inv. č. 5595, sign. P 3407. Články z aktualit ministerstva zemědělství, 1952.

<sup>161</sup> KÁRNÍK, s. 460.



č. 93/1931 Sb. Tento tzv. malý přidělový zákon upravoval termíny omezující nabyvatele, čímž byla přinejmenším zčásti uvolněna vázanost přidělu.<sup>162</sup>

### 3.4.5 Náhradový zákon

Pravděpodobně nejrozporuplnějším zákonem první pozemkové reformy byl zákon č. 329/1920 Sb., *o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový*, který byl přijat dne 8. dubna 1920. Zvláštní náhradový zákon určoval výši odškodného, které mělo být uhrazeno za vyvlastněný a prodaný majetek. Oceňováním zabraných nemovitých věcí byl *de iure* pověřen Státní pozemkový úřad. Ten zároveň reprezentoval stát během jednání s původními vlastníky, přikládal jim zhotovené ocenění jejich majetku a v neposlední řadě s nimi sjednával dohody o ceně. V případě nesrovnalostí či nesouhlasu mohl původní majitel podat odvolání k zemskému soudu.<sup>163</sup>

Uzákonění náhrad a posléze stanovení jejich výše bylo předmětem ostrých sporů ve sněmovně už před začátkem realizace pozemkové reformy. Zejména sociální demokracie se domáhala konfiskace půdy, naproti tomu agráři, národní demokraté a lidovci byli pro poskytnutí náhrady, tedy pro vyvlastnění majetku. Po sérii jednání v pozemkovém výboru Národního shromáždění bylo nakonec dosaženo kompromisu, který byl akceptovatelný pro všechny.<sup>164</sup> Podle náhradového zákona „*se měly za odňatou půdu vyplácet náhrady ve výši průměrné ceny docilované při prodeji pozemků nad 100 hektarů z volné ruky v letech 1913-15, přičemž u výměr nad 1000 hektarů se tato cena měla snižovat.*“<sup>165</sup> U půdy o výměře 1000-2000 ha se náhrada snižovala o 5 % hrubé přijímací ceny, při výměře 2000-5000 ha zhruba o 10 % a konečně u výměry nad 50 000 ha dosahovala srážka 40 %, která byla zároveň srážkou maximální. Takto

---

<sup>162</sup> RYCHLÍK, *Sociální a národnostní dimenze*, s. 48.

<sup>163</sup> SCHELLE, s. 75.

<sup>164</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 172.

<sup>165</sup> PRŮCHA, s. 85.

propočítaná částka nebyla původním majitelům vyplacena hotově, ale zapsána do tzv. odškodňovací knihy, přičemž se získaný finanční obnos nejprve použil k vyrovnání státních a soukromých pohledávek (nezaplacené dluhy, dávky z majetku nebo hypoteční dluhy, které zatěžovaly velkostatek). Obnos, který nakonec zbyval, obdržel původní majitel, nicméně se jednalo o několikanásobně nižší částku, než které odpovídala faktická hodnota vyvlastněné půdy.<sup>166</sup> Protože po měnové reformě z roku 1919 byly ceny výrazně vyšší, než v době předválečné, jednalo se ve skutečnosti o částečnou konfiskaci. Ferdinand Peroutka to ohodnotil takto: „*Ačkoliv tedy parlament se rozhodl nekonfiskovat, rozhodl se zároveň půdu v rukou majitelů tiše znehodnotit, jednak proto, aby šlechtu přece jen nějak za Bílou horu potrestal, jednak proto, aby půdu učinil snadněji dosažitelnou chudým uchazečům.*“<sup>167</sup>

Podle paragrafu 35 náhradového zákona se měla konfiskace vztahovat na „*majetek příslušníků nepřátelských států a majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, pokud tomu neodporují mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými ve světové válce.*“<sup>168</sup> Paragraf 36 pak doplňoval: „*Bez náhrady přejímá stát Československé republiky do svého vlastnictví majetek nadací spočívající na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n., bylo-li příslušným k tomu ministerstvem jako nadačním úřadem vysloveno, že určitá nadace se zrušuje.*“<sup>169</sup> V souvislosti s poválečnými mírovými smlouvami, které skutečně nepovolovaly konfiskaci majetků státních příslušníků poražených států, tak nemohlo být plně využito zmocnění v záborovém zákoně. Problematika kolem

---

<sup>166</sup> PEICHOVÁ, s. 39.

<sup>167</sup> PEROUTKA, s. 553.

<sup>168</sup> Zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový z 8. dubna 1920. In: Sbírnka zákonů a nařízení státu československého 1920 [online], [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/063-1920.pdf>.

<sup>169</sup> Tamtéž [online], [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/063-1920.pdf>.

majetku příslušníků bývalé panovnické rodiny<sup>170</sup> byla v návaznosti na mírové smlouvy dořešena zákonem č. 354/1921 Sb., *o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv čsl. státu*.<sup>171</sup>

Dále náhradový zákon definoval proces převzetí zabraného majetku, protože až poté, co byl majetek zabrán, se mohl evidovat jako vyvlastněný. Zpracováním harmonogramu záboru, který musel být odsouhlasen Správním výborem, byl pověřen Státní pozemkový úřad. Samotný postup převzetí vlastnictví státem lze popsat ve třech fázích.<sup>172</sup>

V první fázi byl vlastník majetku informován státem o tom, které jeho nemovitosti byly určeny k převzetí. Toto oznámení zprostředkoval soud, v jehož knihách nemovitostí byl dotčený majetek zapsán. Soud poté nařídil provedení poznámky zamýšleného převzetí ve veřejných knihách a držitelé nemovitosti zaslal oznámení o záboru. Zároveň byla majiteli doručena výzva, aby do třiceti dnů písemně uplatnil své právo podle § 11 záborového zákona na propuštění některého majetku ze záboru.<sup>173</sup>

Ve druhé fázi, pokud SPÚ schválil převzetí zabraného majetku, byla dána majiteli odňaté půdy výpověď. Ta byla obvykle sdělena nejméně šest měsíců předem s předpokladem, že na zabraných pozemcích bude umožněna sklizeň. V případě odhalení nedostatků při hospodaření na daných pozemcích došlo ke zkrácení výpovědní lhůty. V některých případech se vůbec nepřístupovalo k výpovědi. Šlo například o pozemky, na kterých hospodařil stát, nebo pokud se

---

<sup>170</sup> Z příslušníků bývalé panovnické rodiny, kterých se konfiskace týkala, lze jmenovat například arcivévodu Bedřicha či potomky zavražděného arcivévodě Františka Ferdinanda d'Este (Max a Ernst Hohenbergové). BERANOVÁ, KUBAČÁK, s. 317.

<sup>171</sup> HORÁK, s. 82-83.

<sup>172</sup> SEDLÁČEK, s. 137.

<sup>173</sup> Tamtéž, s. 140-141.

jednalo o nemovitosti, na kterých hospodařily osoby, kterým měly být posléze přiděleny.<sup>174</sup>

Třetí fáze spočívala již v samotném právním převzetí zabraného majetku, tedy nabytí vlastnictví státem. Státní pozemkový úřad navrhl vklad vlastnického práva pro československý stát, který byl následně zpracován zainteresovaným soudem. Ten zároveň rozhodl o výmazu břemen a dluhů, jež se vztahovaly k zabranému majetku. Jestliže Státní pozemkový úřad rozhodl o přidělu, směně nebo zcizení odňatých nemovitostí do vlastnictví jiných osob již dříve, byl vklad poskytnut přímo novému majiteli.<sup>175</sup>

### 3.5 Výsledky pozemkové reformy

Ukončení meziválečné pozemkové reformy v Československu nemá jasné ohraničení. Za její počátek se všeobecně považuje přijetí zákona o odstavení velkostatků, který byl přijat dne 9. listopadu 1918. Praktické provádění bylo pak zahájeno přijetím přidělového zákona z 30. ledna 1920. Ukončení pozemkové reformy bylo oficiálně deklarováno Státní pozemkovým úřadem již v roce 1933. Jednalo se ale o předčasné prohlášení, neboť SPÚ zaštiťoval nezbytné zemědělské operace až do roku 1935. Ovšem ve skutečnosti nebyla první pozemková reforma nikdy dohotovena,<sup>176</sup> protože ještě k lednu 1938 bylo ponecháno v záboru 435 668 hektarů veškeré půdy. Pro drobné hospodáře zůstávalo k dispozici přibližně 25 262 hektarů zemědělské půdy.<sup>177</sup> Pro stanovení přibližné časové hranice pozemkové reformy je ale podstatné, že vlastní přiděl převzaté půdy začal v roce 1920 a svého vrcholu dosáhl o pět let později. V tomto

---

<sup>174</sup> Tamtéž, s. 151-153.

<sup>175</sup> Tamtéž, s. 158-159.

<sup>176</sup> V roce 1935 byly s jednotlivými velkostatkáři podepisovány tzv. generální dohody o odsunutí termínu dokončení pozemkové reformy a půda o výměře 212 304 ha veškeré a 6 658 ha zemědělské půdy jim byla prozatím ponechána v nerušeném užívání do roku 1955, případně až do roku 1967. Tento odklad byl odůvodněn nedostatkem vhodných zájemců o přiděl půdy. HORÁK, s. 84-85.

<sup>177</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 4.

období byly prováděny nejdůležitější změny v rozložení půdního fondu, a to zejména u drobného přídělů do 30 hektarů. Právě „v něm bylo těžiště pozemkových přeměn a i když ve třicátých letech reforma pokračovala, vše podstatné bylo vykonáno v letech dvacátých.“<sup>178</sup>

Na začátku shrnutí výsledků<sup>179</sup> první pozemkové reformy je důležité zmínit, že údaje v jednotlivých pramenech se mírně liší, a to z důvodu průběžné aktualizace skutečných pozemkových poměrů, které byly v průběhu reformy doplňovány nebo naopak mazány.<sup>180</sup> Drobné odchylky mohou být rovněž způsobeny individuální přístupem autorů k dané problematice.

Během pozemkové reformy došlo k záboru půdy o celkové výměře 4 021 671 ha, přičemž zemědělské půdy bylo převzato 1 283 286 ha a nezemědělské půdy (tj. hlavně lesů a rybníků) 2 738 331 ha. Na území Čech bylo k roku 1933 zabráno 1 598 628 ha veškeré půdy, tedy 30 % celkové výměry této oblasti.<sup>181</sup> Na Moravě a ve Slezsku se dotkla pozemková reforma 787 946 ha, což odpovídalo 29 % veškeré půdy. Téměř shodných čísel dosahoval zábor půdy na Slovensku, kde zabraná půda činila 1 396 135 ha veškerého půdního fondu. V případě Podkarpatské Rusi nebyly hodnoty tak vysoké – výměra zabrané veškeré půdy byla jen 238 908 ha, což odpovídalo 16 % celé výměry v této oblasti.<sup>182</sup>

---

<sup>178</sup> Tamtéž.

<sup>179</sup> Též k celkové bilanci vlastnických přesunů, které byly způsobeny pozemkovou reformou viz příloha č. 3.

<sup>180</sup> O této skutečnosti svědčí prohlášení Státního pozemkového úřadu z 10. února 1922, ve kterém se píše: „*Soupisové oddělení provedlo především sebrání soupisového materiálu a podrobilo jej číselné revisi, po níž přikročeno k sestavení konečných sum jak pro jednotlivé soudní okresy, tak i pro země. Poněvadž v soupisové evidenci vedeny jsou i případy nerozhodné a dále sporné, výsledné sumy jsou vždy o něco větší než jest skutečný stav.*“ NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, karton 157, sign. 71, Článek presidia Státního pozemkového úřadu, 1922.

<sup>181</sup> PAVEL, *Pozemková reforma*, s. 2.

<sup>182</sup> *Dvacet let československého zemědělství 1918-1938*. K dvacátému výročí Československé republiky, Praha 1938, s. 36.

Přídělcům bylo následně poskytnuto celkem 1 800 782 ha veškeré půdy (44,3 %), z toho pak 868 601 ha (66,2 %) půdy zemědělské. Pro lepší představu lze konstatovat, že přiděl půdy byl proveden na území čtyř pětín obcí a zasáhl přibližně tři čtvrtě milionu rodin v Československé republice. Původním majitelům odňatého pozemkového fondu byla vrácena téměř polovina veškeré zabrané půdy, a to zejména lesů. V přesných číslech se jednalo o 1 788 794 ha, tedy 46,8 %. Půdy zemědělské bylo vráceno 407 379 ha, což odpovídalo 32,2 %. Podíl chybějících hektarů se vztahuje k zanechané půdě v záboru z ledna 1938.<sup>183</sup>

Velice důležitá část pozemkové reformy v Československu se vztahovala na tzv. drobný přiděl do 30 ha, který rozděloval půdu mezi žadatele z řad bezzemků, malých rolníků a sedláků. Stát přidělil do roku 1938 drobným žadatelům celkem 789 803 ha veškeré půdy (43,9 %) a 643 695 ha zemědělské půdy (74 %), v čemž jsou započítány také rolnické nedíly, kterých bylo 3068 o výměře 38 501 ha.<sup>184</sup> Jednalo se tedy o výraznou část celé přidělené půdy. Počet žadatelů o takto malou výměru, kteří půdu skutečně obdrželi, dosahoval počtu 638 182 osob. Tímto krokem se stát snažil vyřešit hlad po půdě a tím pádem redukovat sociální napětí mezi venkovským obyvatelstvem, jakožto jednu z významných příčin meziválečné pozemkové reformy. Velké procento půdy posloužilo drobným hospodářům ke zvýšení zemědělské produkce jejich jinak nesoběstačných hospodářství. Mimo jiné do této třídy řadíme rovněž přiděl drobných pozemků zemědělským a průmyslovým dělníkům, řemeslníkům, živnostníkům, ale i přiděl stavebních parcel.<sup>185</sup> Právě přidělem stavebních míst se podařilo zmírnit bytovou krizi, která sužovala Československo po první světové válce. Celkem bylo přiděleno 80 000 stavenišť o celkové rozloze 15 000 ha.

---

<sup>183</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 4.

<sup>184</sup> PAVEL, *Pozemková reforma*, s. 34.

<sup>185</sup> KÁRNÍK, s. 471.

Většina z nich se nacházela na vesnicích, ale například Praha takto obdržela 4 200 ha pozemků, které významně přispěly k rozvoji bydlení.<sup>186</sup>

Výkup dlouhodobých pachtů uskutečňovaly jednotlivé okresní soudy, které umožnily pachtýřům výkup státní, zabrané, zemsko-deskové a církevní půdy, na které hospodařili v pachtu od 1. října 1901. Samotným výkupem ale nesměla vzrůst držba nabyvatele přes 8 ha půdy. Přejímací cenu stanovil soud podle cen pozemků z roku 1913. Jak uvádí Antonín Pavel: „*Celkem přiznaly soudy nárok 128 557 pachtýřům na výkup výměry 101 119 ha. Přejímací cena činila 179 083 380 Kč. Z této výměry podléhalo záboru 85 882 ha.*“<sup>187</sup>

Nesporným přínosem pozemkové reformy byla skutečnost, že umožnila zhruba 65 000 bezzemkům získat půdu do svého vlastnictví. Stejně tak byl umožněn nárůst hospodářství drobného a středního rolnictva na úkor velkostatků. Počet drobných hospodářství do 1 ha výměry se snížil z 95 000 na 89 000, ale k navýšení došlo u hospodářství o výměře 1-2 ha. U zemědělských celků o výměře 2-5 ha došlo k mimořádnému nárůstu. Jestliže v roce 1921 jejich počet představoval 65 934, po dokončení pozemkové reformy to bylo 114 309. O téměř polovinu se navýšil počet středních hospodářství, a to z 14 430 na 27 609. Zdeněk Kárník uvádí následující údaje: „*V rozmezí hospodářství s 10-20 ha šlo o menší růst (z 9000 na 12 000). Za to ve vyšších kategoriích už s poměrnými čísly nevystačíme, protože přídělci, kteří se takto vyšvihli, bylo absolutně málo, relativně však mnoho. Před přídělem to bylo v kategorii 20-50 ha 50 případů, po přídělu 354, ve výměře 50-100 ha před přídělem 21, po něm 606 případů a ve výměře nad 100 ha před přídělem 7, po něm 350 případů.*“<sup>188</sup> Především kategorie v rozmezí od 20 do 100 ha byly zvětšeny na základě přídelů zbytkových statků, které k nim byly připojeny.<sup>189</sup> Na druhou stranu ne všem žadatelům o půdu

---

<sup>186</sup> VOŽENÍLEK, *O naší pozemkové reformě*, s. 19-20.

<sup>187</sup> PAVEL, *Pozemková reforma*, s. 2.

<sup>188</sup> KÁRNÍK, s. 472.

<sup>189</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 206.

bylo vyhověno. Podle údajů Zdeňka Kárníka, „[...] už do roku 1928 bylo 41,9 % žadatelů o přiděl odmítnuto s tím, že pro ně není v místě dostatek půdy.“<sup>190</sup> Jako hlavní důvod uvádí Antonín Pavel následující: „Bohužel, nemohlo býti daleko všem vyhověno, neměl-li průměrný přiděl na jednu rodinu klesnouti tak, že by byl zcela bezvýznamný.“<sup>191</sup> Dalším důvodem bylo, že i přes snížení přidělových cen zabrané půdy, si mohl jen zřídka dovolit drobný rolník nákup více než 5 hektarů půdy, nemluvě o špatné ekonomické situaci bezzemků, kteří se v podstatě vždy zadlužili, pokud chtěli pomýšlet o přidělené půdě. Velká část bezzemků se tak rozhodla v této souvislosti si nepůjčovat a půdu si nepořídit.<sup>192</sup> Navíc se drobný přiděl netýkal pouze malých hospodářů, ale také vesnickým boháčů a větších sedláků, kteří měli dostatečné finanční prostředky ke koupi větších výměr. Zhruba 15 % drobného přidělu si pořídili právě tito majetní sedláci.<sup>193</sup>

Nový prvek zbytkových statků, který vznikl na základě znění přidělového zákona, nebyl přidělem půdy nakonec příliš zasažen. Jak uvádí historik Zdeněk Kárník: „Pokud jde o poměr drobného přidělu ke zbytkovým statkům, pak činil 3,3:1.“<sup>194</sup> Na základě statistických údajů tak byly zbytkové statky vytvořeny z 189 273 ha zemědělské půdy (22,4 %) a 222 593 ha veškeré půdy (12,8 %). Podle hodnocení pozemkové reformy, které uvádí Antonín Pavel, bylo vytvořeno do roku 1936 zhruba 2 281 zbytkových statků o celkové rozloze 226 500 ha. Z toho přibližně jedna šestina těchto statků připadla právnickým osobám (tj. například státu, samosprávným útvarům, školám či družstvům) a zbytek fyzickým osobám, které měly již předešlou zkušenost s hospodařením na velkostatkách.<sup>195</sup>

---

<sup>190</sup> KÁRNÍK, s. 471.

<sup>191</sup> PAVEL, *Vystěhovalectví a pozemková reforma*, s. 9.

<sup>192</sup> Existují také záznamy, které zmiňují velké množství uchazečů, kteří se domnívali, že půda bude poskytována zdarma a že nebude nutné poskytnutý úvěr splácet. ANZM, OFJM, inv. č. 5606-5609, sign. P 3418-3421. Sbírnka článků z časopisu *Tribuna*, ročník II., 1920, s. 95.

<sup>193</sup> OTÁHAL, *Zápas*, s. 200.

<sup>194</sup> KÁRNÍK, s. 472.

<sup>195</sup> PAVEL, *Pozemková reforma*, s. 3.



Příděl zabrané půdy obcím, státu a jiným veřejnoprávními institucím se vyznačoval výrazným nepoměrem mezi přidělenou zemědělskou půdou a půdou veškerou. V případě zemědělské půdy šlo pouze o 30 669 ha, což odpovídalo 3,6 % celkově přidělené půdy. Je třeba zmínit, že nešlo mnohdy o půdu pro zemědělskou činnost, nýbrž spíše o stavební parcely apod. Na druhé straně příděl veškeré půdy, a to zejména lesů, byl o výměře 760 387 ha, tedy 43,7 %. Právě pozemková reforma pomohla k nabytí bohatství státních statků a zejména státních a obecních lesů. Celé řadě obcí a měst se tím výrazně navýšil rozpočet.<sup>196</sup>

Pozemková reforma zasáhla rovněž do oblasti zemědělského průmyslu. Na základě záborového zákona bylo převzato státem celkem 2 976 zemědělských závodů, mezi kterými bylo nejvíce lihovarů (698), mlýnů (593), cihelen (545) a pil (473). Téměř tři čtvrtiny těchto závodů bylo ale následně vráceno původním vlastníkům, jelikož si stát uvědomoval důležitost zachování specializované zemědělské výroby u těchto subjektů. Do majetku nových nabyvatelů přešly především lihovary, kterých bylo dáno k dispozici 237. Dále následovalo 137 mlýnů, 61 cihelen nebo 11 mlékáren. Do přídělu, popřípadě odprodeje byly také zahrnuty cukrovary, kterých bylo co do počtu malé množství, nicméně se jednalo o velké závody. Celkem bylo takto přiděleno nebo odprodáno 572 zemědělských závodů, což představovalo 19 % z celkového množství původně zabraných podniků.<sup>197</sup> Vrácením velkého počtu specializovaných zemědělských podniků agrární strana sledovala, aby zvláště cukrovary a lihovary byly tzv. porolničeny. V důsledku se tak měly stát místními akciovými společnostmi nebo družstvy. Agráři si uvědomovali, že zejména cukrovarnictví patřilo v dobách Rakouska-Uherska ke chloubám českého průmyslu, bylo tedy zapotřebí jeho zachování. Zároveň si tímto krokem upevňovala svojí moc na řadě míst republiky.<sup>198</sup> Jan

---

<sup>196</sup> KÁRNÍK, s. 472.

<sup>197</sup> *Dvacet let československého zemědělství 1918-1938*. K dvacátému výročí Československé republiky, Praha 1938, s. 36.

<sup>198</sup> KÁRNÍK, s. 474.

Voženílek shrnul zásah pozemkové reformy do oblasti zemědělského průmyslu takto: „Zásah pozemkové reformy do zemědělského průmyslu proveden byl obezřele a jen v míře odpovídající nezbytné potřebě nabyvatelů půdy. Ve své kapacitě a soutěživosti náš zemědělský průmysl pozemkovou reformou dotčen nebyl.“<sup>199</sup>

Pozemková reforma cílila především na velkostatkářské objekty. Při jejím provádění bylo zabráno dohromady 786 velkostatků.<sup>200</sup> Z tohoto počtu připadalo 284 objektů (36,1 % z celkového počtu) do kategorie o výměře 200-500 ha, která zahrnovala jen 4,8 % zabrané půdy. Velkostatkářských celků o výměře 500-1000 ha bylo zabráno 168 (21,5 %), ale podíl zabrané půdy byl takřka identický (4 %). Latifundií o rozměrech 1000-5000 ha bylo zabráno státem 235 (29,9 %) a vlastnila 22,4 % zabraného pozemku. V kategorii o výměřích 5000-10 000 ha a 10 000-50 000 ha bylo zasaženo zábohem v obou případech pouze 47 velkostatků, dohromady ovšem vlastnily 52,3 % zabraného území. Velkostatky o rozloze 50 000-100 000 ha podléhaly záboru ve třech případech, tedy 0,038 % celkového počtu, vlastnily ale 9,9 % státem odňaté půdy. Jediný zabraný celek o výměře nad 100 000 ha spravoval 6,5 % zabrané půdy. Šlechta, která vlastnila bez jediné výjimky všechny velkostatky nad 10 000 ha výměry, se tak nedobrovolně<sup>201</sup> podílela na 53,9 % veškeré zabrané půdy. Značné úskalí představoval pro realizaci pozemkové reformy již zmiňovaný fideikomis, který byl v Československu platný až do roku 1924. Jak se později ukázalo, tento svěřenský institut se vázal na 774 429 ha, což představovalo 36 % půdy latifundií nad 2000 ha. Celkem se jednalo o 32,9 % veškeré zabrané půdy.<sup>202</sup>

---

<sup>199</sup> VOŽENÍLEK, *O naší pozemkové reformě*, s. 15.

<sup>200</sup> Prvními třemi velkostatky, které Státní pozemkový úřad zabral již v srpnu 1920, byly Pardubice, Žinkovy u Plzně a Podhradí na Slovensku. BĚRANOVÁ, KUBAČÁK, s. 318.

<sup>201</sup> Velkostatkáři v drtivé většině nesouhlasili s nuceným zábohem jejich nemovitého majetku, ale existují i vzácné případy dobrovolné nabídky svých pozemků k odkupu. Kupříkladu Max Egon Fürstenberg takto prodal hrad Křivoklát československému státu. Tamtéž.

<sup>202</sup> KÁRNÍK, s. 465.

Opatrnými kroky postupoval zábor půdy, která byla ve vlastnictví katolické církve. Nejprve je třeba zdůraznit, že na základě řady vládních jednání bylo dosaženo názoru, že církev nebude brána jako jednotný právní subjekt a stejně tak bylo deklarováno, že majetek katolické církve nebude považován za majetek královské komory. Jednotlivé církevní objekty (kláštery, kostely, biskupství, kapituly apod.) byly označeny za samostatné a československé zákonodárství k nim i takto přistupovalo.<sup>203</sup>

Původně měla pozemková reforma zasáhnout zhruba 89 % celkové výměry půdy katolické církve, nicméně její realizace redukovala rozlohu církevních pozemků pouze nepatrně. Navíc byla církvi poskytnuta za vyvlastněnou půdu náhrada.<sup>204</sup> Záborovým zákonem bylo dotčeno 294 168 ha půdy církve, která tvořila 12,5 % veškeré zabrané půdy. Z tohoto množství bylo 58 909 ha půdy zemědělské. Drobným přidělem bylo následně poskytnuto rolníkům 11,26 % zabrané církevní půdy, tj. 15,26 % celkového drobného přidělu. Bez mála 3 % církevní půdy bylo využito k vytvoření zbytkových statků a stát převzal pouze 1,44 % její půdy. Ponecháno v záboru bylo 55,27 % církevní půdy, aniž by došlo k dořešení této situace. Východiska mělo být dosaženo pomocí státně-církevních komisí, které byly pro tento účel vytvořeny. Do roku 1937 bylo vyloučeno ze záboru a vráceno katolické církvi 29,32 % zabrané půdy.<sup>205</sup> Historik Gustav Novotný shrnul výše uvedené údaje takto: „*Tato čísla byla daleko příznivější, než byl průběh pozemkové reformy na všech zabraných velkostatkách obecně a svědčí jednoznačně o tom, že církevním vlastníkům zůstalo daleko víc půdy, než jim mělo připadnout podle obecného průměru a platných zákonných opatření. Meziválečná pozemková reforma ponechala římskokatolické církvi více než čtyři pětiny (asi 84 %) původního pozemkového vlastnictví.*“<sup>206</sup>

---

<sup>203</sup> Tamtéž, s. 472.

<sup>204</sup> NOVOTNÝ, s. 93.

<sup>205</sup> KÁRNÍK, s. 473.

<sup>206</sup> NOVOTNÝ, s. 93.

Za úspěchem katolické církve můžeme spatřovat zdatné politické manévrování předsedy Československé strany lidové Jana Šrámka.<sup>207</sup>

Na závěr shrnutí výsledků československé pozemkové reformy je důležité zmínit rovněž nacionální rozměr, se kterým souvisí zábor a přiděl půdy národnostním menšinám. V pracích německých a maďarských autorů se často objevovaly názory, že vyjma Čechů a Slováků byli zástupci jiných národnostních skupin vyloučeni z přidělů půdy. Na druhé straně českoslovenští autoři mluvili o jednoznačné anacionální povaze pozemkové reformy. Ve skutečnosti byla situace poměrně složitější. Zcela jasné údaje o záboru a přidělení půdy německé a maďarské menšině nejsou v ucelené podobě k dispozici, ale je jisté, že ve větší míře došlo k záboru půdy, která patřila Němcům a Maďarům.<sup>208</sup> Důležité je ale zdůraznit, proč tomu tak bylo. Lubomír Slezák uvádí následující příčinu: „*Němci v tom viděli vědomé a bezohledné oslabování němectví, Češi a Slováci důsledek objektivní situace, tedy nezměnitelného faktu, že mezi velkými pozemkovými vlastníky tvořili většinu právě Němci a Maďaři a proto museli být zábořem také nejcitelněji postiženi.*“<sup>209</sup> Kritika německých autorů nebyla, ale ani nemohla být zcela oprávněná, protože ve skutečnosti pozemková reforma přistupovala k německé půdě obezřetněji než k maďarské. V oblasti jižního Slovenska totiž docházelo k cílevědomé slovenské a v menší míře české kolonizaci za účelem roztržštění maďarského osídlení, ale kolonizace německého území v pohraničních oblastech republiky nebyla realizovaná. Nebylo to ani možné, protože horské podmínky v těchto oblastech bránily smysluplnějšímu využití zemědělství a to samé platilo pro oblast Těšínska a zdejší polské obyvatelstvo. Znění přidělového zákona nemělo žádné ustanovení, které by se vymezovalo vůči Němcům, Maďarům nebo Polákům a z přidělu tak vyloučeni nebyli. Jediná podmínka pro

---

<sup>207</sup> KÁRNÍK, s. 473.

<sup>208</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 8.

<sup>209</sup> Tamtéž.

nabytí půdy byla, že přidělce musel mít československé občanství, což mnozí zástupci maďarské menšiny na Slovensku nesplňovali.<sup>210</sup>

Určit přesná čísla přidělu půdy národnostním menšinám je obtížné, protože v počátcích pozemkové reformy nezjišťoval Státní pozemkový úřad národnost přidělců. Ke změně strategie bylo přistoupeno až po roce 1927, protože se začaly množit stížnosti u Společnosti národů ze strany německé menšiny. Na základě toho provedl SPÚ následně odhad výměry přidělené půdy podle národnostního klíče. Do roku 1927 bylo přiděleno německým hospodářům 67 000 ha zemědělské půdy. Formou výkupu dlouhodobých pachtů obdrželi rolníci německé národnosti 40 000 ha a 12 000 ha v rámci drobného přidělu. Následovalo 14 000 ha odprodejem půdy s úředním souhlasem a konečně 1000 ha půdy propachtováním od Státního pozemkového úřadu. V polovině dvacátých let měli němečtí rolníci dokonce v českých zemích o 7,7 % více půdy, kterou nabyli výkupem pachtů, než odpovídalo jejich podílu v československé populaci.<sup>211</sup> Odlišná situace byla v rámci kolonizační akce,<sup>212</sup> která byla dozajista čistě národnostní záležitostí. Dohromady bylo pozemkovou reformou vytvořeno v celé republice 242 kolonizačních míst s 3 068 nedílů o rozloze 38 501 ha. Největší počet nedílů vznikl v oblasti jižního Slovenska (73 %) a v oblastech německého pohraničí (23 %), ale lze vysledovat také oblasti s vyšším výskytem nedílů ve vnitrozemí, např. Jihlavsko.<sup>213</sup> Počet přidělených nedílů skutečně zvýhodňoval české a slovenské kolonisty, neboť například z 843 nedílů

---

<sup>210</sup> RYCHLÍK, *Sociální a národnostní dimenze*, s. 48-49.

<sup>211</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 8.

<sup>212</sup> Součástí první pozemkové reformy v Československu bylo zakládání nových obcí a osad na půdách zabraných velkostatků. V drtivé většině byly vytvářeny v pohraničních oblastech s řídkým osídlením, v Čechách německého, na Slovensku maďarského obyvatelstva. Nejednalo se ovšem o rozsáhlou akci, protože bylo nelogické vytvářet nové usedlosti a přitom nepřidělit půdu drobným a nesoběstačným malozemědělským závodům, jež ji požadovaly. Teprve při možné rezervě půdy mohlo být přistoupeno k procesu, který se nazýval „vnitřní kolonizace“. MARTULIAK, Pavol, *Kolonizační akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994. s. 81.

<sup>213</sup> TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, s. 327.

vytvořených v německých oblastech získali samotní Němci pouze 7 nedílů, zatímco Češi obdrželi 836 nedílů. Podobně tomu bylo na Slovensku. Ačkoliv uvedené údaje poukazují na skutečnost, že došlo v rámci pozemkové reformy ke zmenšení německého pozemkového vlastnictví, v konečném důsledku nedošlo k razantnější redukci zemědělského podnikání mezi německými rolníky.<sup>214</sup>

Co se týče polského záboru, zde bylo pouze šest přidělců jiné, než české a slovenské národnosti a s největší pravděpodobností se jednalo právě o Poláky. Pozemková reforma byla v oblasti Těšínska patrná jen v omezeném množství, a to především kvůli nevhodným podmínkám pro zemědělskou výrobu. S určitostí lze konstatovat, že polská menšina nebyla zemědělskými změnami nikterak zasažena. Historik Jan Rychlík k tomu píše: „*Že o nějakém protipolském charakteru hovořit nelze je zřejmé i z toho, že po připojení území k Polsku zde úřady nařídily revizi československé pozemkové reformy v prospěch polských uchazečů, avšak ani k jednomu rozhodnutí v tomto směru nedošlo.*“<sup>215</sup>

Aplikace národnostního klíče při realizaci pozemkové reformy byla zřejmá na slovenském území, kde docházelo v rámci kolonizační akce k výrazné snaze o narušení maďarského osídlení.<sup>216</sup> V maďarskojazyčných oblastech Slovenska a Podkarpatské Rusi bylo přiděleno nově příchozím osadníkům 23 273 ha zemědělské půdy, přičemž „*z celkového počtu 1 739 nových osadníků, kteří se usadili v koloniích založených ve většinově maďarskojazyčných oblastech Slovenska (přímo v rámci stávajících osad anebo v katastru těchto osad), bylo celkem 1 039 Slováků a 539 Čechů.*“<sup>217</sup> Tito čeští a slovenští kolonisté obhospodařovali 9 555, resp. 13 071 ha přerozdělené půdy. Zatímco 161

---

<sup>214</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 8-9.

<sup>215</sup> RYCHLÍK, *Sociální a národnostní dimenze*, s. 49.

<sup>216</sup> Jen na jižním Slovensku došlo do roku 1934 k založení 90 kolonií s téměř 2 000 usedlostmi. TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, s. 327.

<sup>217</sup> Tamtéž, s. 328.

maďarským hospodářům bylo přiděleno jen 646 ha přerozdělené zemědělské půdy.<sup>218</sup>

Pozemková reforma ve svém zákonném vymezení samozřejmě nacionální povahu neměla, protože to tehdejší mezinárodní situace nedovolovala. Při její realizaci a při zhodnocení údajů je ale patrné, že jistý nádech nacionálního pojetí je skutečně vysledovatelný.

### 3.6 Hodnocení pozemkové reformy

Provádění meziválečné pozemkové reformy v Československu nepředstavovalo pouhé přerozdělení půdního fondu, ale ovlivnilo celou řadu dalších sociálně-hospodářských aspektů. Hlavním důsledkem reformy byla úprava neudržitelných vlastnických a držebních poměrů, které byly předmětem řady kritických reflexí již před první světovou válkou. Během let 1921 až 1930 bylo přiděleno téměř tři čtvrtiny zabrané zemědělské půdy (644 000 ha) mezi půl milionu drobných rolníků, čímž značně narostl počet zemědělských závodů od 5 do 30 ha.<sup>219</sup> Tato rodinná hospodářství se tak stala plně soběstačná a vykazovala relativně nejrentabilnější zemědělskou produkci. Lubomír Slezák popisuje postavení těchto závodů následovně: „V roce 1930 v nich bylo soustředěno 80,3 % veškeré zemědělské půdy v ČSR. Z celkové orné půdy vykazovala tato hospodářství 87,4 % ploch všech obilovin, 67,6 % cukrovky a 92 % ploch, na nichž se pěstovaly brambory. V závodech do 50 ha bylo soustředěno 89 % všech koní, 91, 8 % skotu, 94 % vepřů, 99,5 % koz a 67,2 % chovných ovcí.“<sup>220</sup> Extrémy ve struktuře zemědělských závodů se tak podstatně zmírnily, protože došlo ke zrušení absolutního monopolu kdysi feudálních velkostatků a byl rozmnožen počet drobných a středních soukromých vlastníků půdy.

---

<sup>218</sup> Tamtéž.

<sup>219</sup> VOŽENÍLEK, *O naší pozemkové reformě*, s. 18.

<sup>220</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 10.

S posílením pozice drobných hospodářství úzce souvisí rovněž potlačení sociálního napětí mezi venkovským obyvatelstvem. Konsolidační efekt na venkově byl způsoben omezením hospodářské moci latifundií, díky čemuž došlo k výraznému úbytku námezdní práce. To přineslo nárůst rodinných podniků, které se staly zcela nezávislými na velkostatecích a byly schopny se obživit vlastním přičiněním. Navíc zesílením pozice rodinných zemědělských závodů byla zmírněna emigrace obyvatel z venkova a oproti předválečné době klesl odliv venkovské populace do měst téměř o polovinu původní hodnoty.<sup>221</sup> Sociální neklid venkova byl zmírněn také přidělem půdy mezi velkou skupinu bezzemků a nejmenších zemědělských hospodářství do 1 ha půdy.<sup>222</sup> Jan Voženílek o tomto stavu napsal: „Tisíce venkovských řemeslníků, drobných zaměstnanců a průmyslových dělníků, bydlících na vsích, dostali drobný příděl třeba jen ve formě stavebního pozemku, nebo dvou až tří mír pole [1 míra = 1918 m<sup>2</sup> - pozn. M.V. ], které připoutalo je trvaleji k vesnici, zmírnilo tam třídní rozpory a mnoha dělníkům zajistilo pro případ nezaměstnanosti alespoň minimum (byt, mléko, brambory), kterého nemá dělník, žijící ve velkoměstě.“<sup>223</sup> Pozemková reforma tak pozitivně přispěla ke stabilizaci a ke zvýšení sociální odolnosti nejen venkova, ale také velké části průmyslového dělnictva.

Pozemková reforma rovněž výrazně omezila pacht půdy, který byl na zabraných pozemcích značně rozšířený. Pronájem půdy byl v Čechách a na Moravě uskutečňován na 43,6 % zabrané zemědělské půdy, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi dokonce na 52,6 %. Realizací reformy byl pacht přibližně na 470 000 ha půdy přeměněn v soukromé vlastnictví, což mělo velmi pozitivní dopad ve výrobní, ale i sociální rovině.<sup>224</sup>

---

<sup>221</sup> Depopulace venkova ovšem pozemkovou reformou zcela zastavena nebyla. Jestliže v roce 1921 činil počet osob příslušných k zemědělství přibližně 40%, v roce 1930 se tento počet snížil na necelých 35 %. PAVEL, *Pozemková reforma*, s. 10.

<sup>222</sup> VOŽENÍLEK, *O naší pozemkové reformě*, s. 18-19.

<sup>223</sup> Tamtéž, s. 19.

<sup>224</sup> PAVEL, *Pozemková reforma*, s. 9.



Poměrně zajímavé jsou dopady pozemkové reformy na občanské velkostatky, mezi které můžeme řadit jak majitele zbytkových statků, tak staré statkářské rody. Protože došlo díky reformě ke zrušení velké části drobného a dvorcového pachtu, osvobodily se tyto zemědělské podniky od jeho placení a mohly ve větší míře investovat. Jejich postavení se tím ještě zlepšilo, což mělo za následek také zintensivnění zemědělské produkce v Československu. Navíc se jednalo o společenskou vrstvu, která byla mnohdy silně spjata pozitivními vazbami k vesnici, ve které se nacházela a nebyla diskreditována kvůli aristokratickému původu. Mnozí statkáři a velcí sedláci svým působením přispěli značně ke konsolidaci vesnice. Díky svému vlivu se často stávali starosty daných obcí nebo obecními radními a ve vlastním i obecnějším zájmu napomáhali k hospodářskému rozvoji venkova, který se odrazil například v zavádění vodovodů do vesnic nebo jejich elektrifikací.<sup>225</sup>

Velké obavy při provádění pozemkové reformy panovaly okolo možného poklesu zemědělské produkce, na který poukazyval především Josef Pekař. Mimo jiné se domníval, že kvůli vlastnickým přesunům v rámci velkých zemědělských závodů dojde k narušení jejich rentability.<sup>226</sup> Jak se později ukázalo, na československém území došlo do roku 1930 k vlastnickému přesunu pouze u 16,9 % celkového počtu těchto závodů, čímž byly Pekařovi obavy vyloučeny. Navíc k přesunu nedošlo náhle, nýbrž systematicky po dobu 9 let.<sup>227</sup> Pokles zemědělské výroby tak nebyl zaznamenán a naopak došlo k navýšení československé produkce.<sup>228</sup> Dalším pozitivním důsledkem reformy bylo, že

---

<sup>225</sup> KÁRNÍK, s. 475.

<sup>226</sup> PEKAŘ, s. 46.

<sup>227</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 29.

<sup>228</sup> Jak uvádí Vlastislav Lacina: „V průměru let 1926-1930 vzrostla výroba na jeden ha zemědělské půdy proti předválečnému stavu v celé republice o 28 %, v samotných českých zemích o 32 %, na Slovensku s Podkarpatskou Rusí ale jen o 18 %.“ LACINA, *Zlatá léta*, s. 137.

během velké hospodářské krize byly schopny zemědělské závody o menší výměře flexibilněji reagovat na potřeby trhu, než tomu bylo u velkopodniků.<sup>229</sup>

Pozemková reforma rovněž podpořila státní zájmy, neboť držba půdního fondu státních institucí výrazně vzrostla. Do roku 1931 připadlo států více než 400 000 ha převážně lesní půdy, která spadala z větší míry pod ministerstvo zemědělství. Zestátněná půda následně posloužila k následujícím účelům: „*Vojenské správě přidělena byla značná výměra pro zřízení táborů a střelnic, ministerstvu veřejných prací půda potřebná pro výstavbu údolních přehrad, zemědělské školy obdržely pokusné statky a j.*“<sup>230</sup> Zbývající část půdy byla přidělena územním samosprávám. Pro představu může být uvedeno, že státní pozemkový majetek dosahoval v roce 1929 přibližně 65 % celkové rozlohy Československé republiky.<sup>231</sup>

Je zcela logické, že se provedení tak širokého státního zásahu, jakým pozemková reforma jednoznačně byla, neobešlo bez řady negativních dopadů. Reforma nedokázala uspokojit hlad po půdě u desetitisíců bezzemků a nejmenších rolníků, pro které byl přiděl půdy existenčně důležitý. Stejně tak se ukázalo, že i přes nastavení ceny odkupu přidělené půdy na třetinu nebo dokonce polovinu její původní hodnoty, nebyli schopni nabyvatelé v řadě případů platit hotově a museli se zadlužit. V důsledku velké hospodářské krize pak nabyté pozemky opět ztratili. Další problém souvisel s tříštěním samotných velkostatků. Zemědělství dělníci, kteří zábořem latifundií přišli *de facto* o práci, byli oprávněni požádat o odstupné, které ovšem vystačilo jen dočasně. Mnozí z nich nebyli schopni nalézt v krátké době nové zaměstnání a v krizovém roce 1923 tak nepochybně významná část nezaměstnaných pocházela právě z velkostatků. Vypovídající jsou číselné údaje, které ukazují, že přiděleno půdy ze „svého“

---

<sup>229</sup> VOŽENÍLEK, *O naší pozemkové reformě*, s. 19.

<sup>230</sup> Tamtéž, s. 20.

<sup>231</sup> Tamtéž.

velkostatku bylo pouze 16 819 bývalým zaměstnancům, což odpovídalo 25,1 % celkového počtu takto postižených dělníků.<sup>232</sup>

Zmíněná úskalí pozemkové reformy se stala terčem řady kritik, které se objevovaly zejména po druhé světové válce. Ovšem málokdo již mohl zpochybnit skutečnost, že se československá pozemková reforma stala největším a nejdemokratičtějším zásahem v celém meziválečném období, který přispěl podstatnou měrou ke konsolidaci hospodářství v nové republice. Oslabení sociálního napětí v celé československé společnosti, kterého bylo díky reformě dosaženo, završilo v jistém smyslu samotný státní převrat v roce 1918.<sup>233</sup> Zásadní dosah této reformy si uvědomoval i prezident a zakladatel republiky T. G. Masaryk, který o této záležitosti řekl: „*Pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky, je dovršením a vlastním uskutečněním převratu.*“<sup>234</sup> Podobné mínění zastával také Jan Voženílek, který velice trefně shrnul význam pozemkové reformy takto: „*Vím, že naše dílo není prosto chyb, jako každé veliké dílo, budované na přechodu z poroby ke svobodě, ale nebylo by spravedlivé, neviděti jeho velikých hodnot kladných.*“<sup>235</sup>

---

<sup>232</sup> KÁRNÍK, s. 476.

<sup>233</sup> SLEZÁK, *Pozemková reforma*, s. 10-11.

<sup>234</sup> TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, s. 329.

<sup>235</sup> VOŽENÍLEK, *O naší pozemkové reformě*, s. 21.

## 4 PRVNÍ POZEMKOVÁ REFORMA V PLZEŇSKÉM KRAJI

Struktura západočeského zemědělství vykazovala stejné nedostatky, které se objevovaly v ostatních regionech budoucí Československé republiky. Vedle malého počtu velkostatků s ohromnými výměrami zemědělské půdy a lesů, se zde vyskytovalo značné množství drobných hospodářství, která byla charakteristická často pouze pro svou naturální produkci. Nerovnoměrnost v pozemkové držbě byla posilována skutečností, že na vesnicích bylo velké množství bezzemků, kteří mnohdy museli vystačit pouze s existenčním minimem.<sup>236</sup>

### 4.1 Držba půdy v západních Čechách před pozemkovou reformou

Snahy o nápravu nepříznivých pozemkových poměrů ze strany státní správy a šlechtických pánů se objevovaly již od 18. století, kdy docházelo například k tzv. „ustejňování“ gruntů,<sup>237</sup> jehož cílem byla úprava pozemkového vlastnictví v rámci jedné obce.<sup>238</sup> V jednotlivých velikostních kategoriích (celý sedlák, poloviční sedlák a čtvrtsedlák) mělo být dosaženo takového podílu, aby velikost gruntů byla zhruba stejná. V praxi to znamenalo odtržení části půdy selskému statku o větší výměře a následné přidělení této půdy menším usedlostem. Druhou možností – o mnoho důkladnější – byla parcelace šlechtických statků při současném výkupu robot, přičemž v začátcích byla iniciativa ponechána jednotlivým vrchnostem. V rámci Plzeňska byla kupříkladu rozsáhlá parcelační akce uplatněna na panství Planá v letech 1760-1761, byť s dočasným výsledkem.

---

<sup>236</sup> HOFMANN, Gustav, *První pozemková reforma v západních Čechách*. In: *Minulost Západočeského kraje* 20, 1984, s. 35.

<sup>237</sup> Grunt v tomto smyslu znamená selský statek.

<sup>238</sup> Znáám je příklad takovéto úpravy pozemkové držby na panství Žinkovy nedaleko Nepomuku.

Ve druhé polovině 18. století byla realizována na základě raabizace<sup>239</sup> parcelace dvorů na komorních, klášterních a městských (v tomto případě královská města) panstvích. V západočeské oblasti byly takto rozděleny panské dvory v Újezdě, Božkově, Bušovicích, Doubravce, Doudlevcích, Ejpovicích, Červeném Hrádku a Hradišti.<sup>240</sup> Proces raabizace ale nebyl pro mnohé soukromé majitele panských statků snesitelný, proto bylo často přistupováno k aplikaci mírnějších forem parcelace panské půdy.<sup>241</sup>

Dosáhnout radikálnější parcelace velkostatků se pokoušel rovněž císař Josef II. příslušným patentem z roku 1785. Šlo o tzv. urbáriární reformu, na jejímž základě došlo k zavedení všeobecné gruntovní daně a nahrazení roboty peněžními dávkami. To všechno ale brzy narazilo na silný odpor vrchnosti a po Josefově smrti byla urbáriární reforma zrušena.<sup>242</sup> Sílicí hlad po půdě, který pramenil z nerovnoměrného rozložení půdy, vyvolával na vesnicích sociální nevráživost vůči vlastníkům velkostatků. Hrozba selských povstání byla v této době natolik silná, že některé vrchnosti dokonce přistoupily k parcelaci svých dvorů z vlastní iniciativy. V západních Čechách byl tento případ zaznamenán na panství Bystřice nad Úhlavou, kde došlo k parcelaci všech 23 dvorů. Jiné velkostatky přistupovaly ke svému majetku zdrženlivěji a uplatňovaly podstatně mírnější parcelace a především na méně výnosných dvorech. Spolu s parcelací panských statků docházelo rovněž k přidělení dominikální půdy pro stavbu chalupnických hospodářství. V souvislosti s těmito změnami došlo v západních

---

<sup>239</sup> Raabizace byla pokusem Marie Terezie o pozemkovou reformu na území Čech, Moravy, Haliče, Štýrska a Dolních Rakous. Základní myšlenkou této reformy bylo omezit hospodářskou velkovýrobu velkostatků a rozdělit rozsáhlou vrchnostenskou půdu mezi drobné sedláky, kteří by byli na přidělené půdě v dědičném nájmu. JINDRA, Zdeněk, JAKUBEC, Ivan a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015, s. 146.

<sup>240</sup> LHOTKA, Václav, *Zemědělství na Plzeňsku v období kapitalismu*, Plzeň 1958, s. 7.

<sup>241</sup> HOFMANN, s. 35.

<sup>242</sup> LHOTKA, s. 8.

Čechách k mírnému nárůstu obyvatel, neboť bylo založeno přibližně 400 vesnic v této oblasti.<sup>243</sup>

Ještě v 18. století byli na západě Čech ve velkém počtu zastoupeni tzv. láníci. Jednalo se o původní majitele půdy o různé rozloze, která byla udávána například na Spálenopoříčsku 18 ha. Tento druh vlastnictví půdy byl znám již z dob husitských válek, přičemž po jejich skončení vznikaly také menší, tzv. pullánová hospodářství. Na konci třicetileté války následovalo další dělení a samotné drobení mohlo být prováděno pouze se souhlasem vrchnosti. Je zajímavé, že z těchto celků vznikala v průběhu 19. století větší selská hospodářství, která často vykazovala nadprůměrnou zemědělskou produkci. Bylo tomu tak i v případě plzeňského regionu.<sup>244</sup>

Všechny výše popsané parcelační akce a jejich výsledky však nemohly, i přes nesporné úsilí o nápravu stavu, vyřešit problém soustředěnosti většinové půdy v rukou šlechtických a církevních velkostatků.<sup>245</sup> Mohla za to zejména devíza o nedotknutelnosti soukromého vlastnictví, ale i například základní požadavek, aby po parcelaci vrchnostenské půdy byla původnímu vlastníkovi i nadále zachována v nezměněné míře bezpracná renta.<sup>246</sup> Neudržitelná situace držení půdy se podepsala zejména na značné emigraci zemědělského obyvatelstva do velkých měst na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Ne jinak to mu bylo na západě Čech, neboť jsou zde doloženy oblasti rozsáhlého vystěhovalectví například v okresech Kdyňska, Nýrska a Klatovska, kde 25 obcí vykazovalo úbytek průměrně okolo 30 %. V okresech Stříbro, Horšovský Týn nebo Přimda činil odliv obyvatel průměrně 15 %. Nemožnost zisku půdy nutila obyvatelstvo

---

<sup>243</sup> HOFMANN, s. 36.

<sup>244</sup> LHOTKA, s. 8.

<sup>245</sup> Jak velké množství půdy zaujímaly velkostatky v jednotlivých okresech Plzeňského kraje viz příloha č. 2.

<sup>246</sup> HOFMANN, s. 36.

k migraci do větších průmyslových center, kde byla jistota nalezení obživy podstatně vyšší. Na západě Čech to byla především sama Plzeň.<sup>247</sup>

S vyšší mírou depopulace na Plzeňsku souviselo nepochybně značné rozšíření pachtu, který byl uplatňován velkostatkáři na řadě míst zdejší oblasti. Využíváním cizí zemědělské půdy se snažili docilovat střední a menší hospodáři lepší životní úrovně. Kromě okresů, ve kterých se vyskytovalo velké množství drobných zemědělských závodů, bylo propachtování půdy patrné také v oblastech s vyšší koncentrací tzv. kovorolníků. Tito průmysloví dělníci, jejichž hlavní zaměstnání jim často nedokázalo obstarat obživu pro celou rodinu, byli nuceni si pro zajištění lepší životních podmínek pořizovat půdu pachtem. Nicméně se mnohdy jednalo o poměrně drahý pronájem, který drobné hospodáře odradil od jeho realizace. Stěhování se do větších průmyslových center se pak stalo jediným východiskem, jak zamezit hrozbě strádání. Ostatně propachtování půdy bylo vysledovatelné i v ostatních oblastech Československé republiky, protože pokud se zaměříme na dostupné údaje, tak například v okrese Dobruška existovalo 18,07 % zemědělských závodů na cizí půdě. Dalším příkladem může být okres Hartmanice, kde pacht půdy dosahoval 15,5 %. Jestliže srovnáme tyto hodnoty s celostátním průměrem (18,4 %), ukazuje se, že Plzeňsko vykazovalo shodné hodnoty jako zbytek republiky.<sup>248</sup>

Z uvedených skutečností je zřejmé, že oblast Plzeňského kraje sužovaly stejné nedostatky, které tížily nově vzniklou republiku po první světové válce. Touha venkovského obyvatelstva po nabytí půdy do soukromého vlastnictví a stupňující se sociální neklid, stejně jako důsledky s tím spjaté, vyžadovaly změnu poměrů v majetkoprávním uspořádání. Ačkoliv v minulosti proběhly snahy o nápravu stavu řadou parcelačních akcí, vždy to byla právě vrchnost, která zabraňovala jejich plnému využití. Až rozpad habsburské monarchie umožnil

---

<sup>247</sup> LHOTKA, s. 18-20.

<sup>248</sup> Tamtéž, s. 34-38.

podmínky pro důslednou revizi stávajících nedostatků. Nejen v západních Čechách, ale v celé oblasti budoucího československého státu se tak první pozemková reforma měla stát nástrojem k dosažení nápravy těchto neudržitelných poměrů v zemědělství.

## 4.2 Aplikace pozemkové reformy na Plzeňsku

Provedením pozemkové reformy v Plzeňském kraji byla pověřena obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Plzni, která byla založena vládní vyhláškou č. 44/1922 Sb. dne 4. února 1922. Úřední činnost byla oficiálně zahájena 1. března 1922 a jejím předsedou se stal JUDr. Václav Češka, který úřad zastával až do jeho zrušení. Došlo rovněž k založení tří pomocných komisariátů, z nichž dva sídlily v Plzni a jeden v Klatovech.<sup>249</sup>

Rozbor dostupných údajů byl poněkud ulehčen tím, že tehdejší obvodová úřadovna SPÚ v Plzni se podobá obvodu dnešního Západočeského kraje. Chybí zde pouze bývalé okresy Kašperských Hor a Hartmanic, které patřily v té době do obvodu českobudějovické úřadovny SPÚ a dále okres Doupov, který patřil pod úřadovnu pražskou.<sup>250</sup> Území plzeňského obvodu tvořily tedy tyto přirozené zemědělské krajiny: Plzeňská pánev, Horní Poohří a Tepelské vrchy (mimo soudní okres Doupov), Krušné Hory (mimo soudní okres Vejprty, Přísečnice a Hora Svatého Šebestiána) a severozápadní část Šumavy (mimo soudní okresy Hartmanice a Sušice). Z hlediska produkční povahy patřilo území k výrobní oblasti obilnářské a pícninářské.<sup>251</sup>

---

<sup>249</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 102.

<sup>250</sup> Působnost obvodové úřadovny SPÚ v Plzni se vztahovala na tyto soudní okresy: Aš, Bečov, Bezručice, Blatno, Blovice, Bochov, Dobřany, Domažlice, Falknov, Horšovský Týn, Hostouň, Cheb, Jáchymov, Karlovy Vary, Klatovy, Kralovice, Kraslice, Kynžvart, Loket, Manětín, Mariánské Lázně, Nepomuk, Kdyně, Nejdeč, Nýrsko, Planá, Plánice, Plzeň, Poběžovice, Přeštice, Přimda, Rokycany, Stod, Stříbro, Sušice, Tachov, Teplá, Touškov, Vildštejn, Zbiroh a Žlutice. Srv. viz příloha č. 5.

<sup>251</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 103.



Celková výměra území tehdejší západočeské oblasti činila 524 401 ha zemědělské půdy a 976 351 ha veškeré půdy. V obvodu plzeňské úřadovny SPÚ bylo zabráno celkem 298 634 ha veškeré půdy, tedy 30,6 % z celkového počtu a zábor zemědělské půdy dosahoval 81 790 ha, což odpovídalo 15,6 % zemědělské půdy v oblasti. V porovnání s ostatními obvody na území Čech byl tak podíl zemědělské půdy na celkové výměře půdy výrazně nižší (vyjma českobudějovického obvodu).<sup>252</sup> Na druhé straně poměr zabrané půdy k výměře celého území Čech se podstatněji nelišil od poměrů v ostatních obvodech.<sup>253</sup> Dohromady bylo v Čechách a na Moravě 1 873 majitelů pozemkového vlastnictví a zábor na západě Čech byl proveden u 127 velkostatkářů, což odpovídalo 6,7 % všech vlastníků. Zabranou půdu tvořilo 134 velkostatků o 484 dvorech. Ve vlastní režii bylo obhospodařováno 329 dvorů (67,9 % z celkového počtu) a v pachtu bylo 155 dvorů (32,1 %). Zábor se týkal rovněž 277 průmyslových závodů, ze kterých bylo 25 přiděleno novým vlastníkům. Většinový počet závodů, konkrétně 195, byl propuštěn ze záboru a zbylých 57 podniků v záboru zůstalo.<sup>254</sup> Ačkoliv značná část Plzeňska je situována v blízkosti německé hranice, v rámci kolonizační akce zde bylo do roku 1933 vytvořeno pouze 18 kolonizačních usedlostí o celkové výměře 285,7 ha.<sup>255</sup>

O nutnosti provedení pozemkové reformy na Plzeňsku vypovídá nerovnoměrnost pozemkové držby, která vykazovala obdobné nedostatky jako ve zbytku republiky. Jestliže u zabrané půdy činil průměr na jednoho držitele 2 351 ha veškeré půdy, tak ve skutečnosti 47 velkostatkářů, kteří vlastnili pozemky nad 1000 ha, drželo dohromady 251 276 ha veškeré půdy. V takovém případě připadlo na jednoho velkostatkáře v průměru plných 5 346 ha veškeré půdy. Vyjádřeno procenty: 37,01 % držitelů vlastnilo plných 84,14 % půdy

---

<sup>252</sup> Podíl zemědělské půdy na celkové výměře na území Čech viz příloha č. 6.

<sup>253</sup> Poměr zabrané půdy k výměře celého území na jednotlivých obvodech viz příloha č. 7.

<sup>254</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 105.

<sup>255</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, karton 119, inv. č. 58. Statistické údaje o pozemkové reformě v obvodu Praha, Mladá Boleslav, Plzeň 1919-1935.

celkem.<sup>256</sup> Z tohoto počtu pak drželo pouze 7 velkostatkářů půdu o výměře 106 614 ha, přičemž průměrně na jednoho připadlo více jak 10 000 ha půdy. Mezi tyto velkostatkáře patřili Beaufort-Spontin (Bečov, 10 152 ha), Löwenstein (Bezdržice – Bor – Líšňany, 13 922 ha), Nostitz-Rieneck (Falknov – Jindřichovice – Kraslice, 11 258), Windischgrätz (Kladruby – Tachov, 16 926 ha), Metternich (Kynžvart – Plasy, 19 930 ha), Trauttmansdorf (Horšovský Týn, 10 670 ha) a Colloredo-Mansfeld (Zbiroh, 23 756 ha).<sup>257</sup>

V oblasti Sušice pak byla situace ještě zajímavější, protože zde 25 držitelů vlastnilo sice 29 647 ha veškeré půdy, tj. 1186 ha na jednoho, ale je zde zahrnut i velkostatek Dlouhá Ves o výměře 12 644 ha, takže jeden majitel (4 %) držel 42,65 % veškeré půdy. Po odečtení této výměry zbývá na ostatních 24 držitelů jen 17 003 ha půdy, tj. pouze 708 ha na jednoho.<sup>258</sup> V této oblasti pak měly výměru větší než 1 000 ha už jen velkostatky Žichovice (3 055 ha), Horažďovice (2 129 ha) a Hrádek u Sušice (1 331 ha). Na zbývajících 21 držitelů, po odečtení výše uvedených velkostatků, pak zbylo jen 10 488 ha veškeré půdy, tedy 499 ha na jednoho.<sup>259</sup>

Důležité je si připomenout, že ačkoliv podle znění záborového zákona bylo pozemkové reformě podrobena všechno pozemkové vlastnictví větší než 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha veškeré půdy, tento zákon rovněž připouštěl řadu nejrůznějších výjimek, které neumožňovaly celkovou parcelaci zabrané půdy. Tak například podle paragrafu 11 záborového zákona si mohl vlastník zabraného majetku vybrat libovolných 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha veškeré půdy do své další držby. Další podobnou výjimkou byl paragraf 20 přidělového zákona, podle kterého byly ze záboru propuštěny velké

---

<sup>256</sup> HOFMANN, s. 38.

<sup>257</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, karton 157, sign. 71. Seznam majitelů zabraných velkostatků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl I., rok neuveden.

<sup>258</sup> HOFMANN, s. 38.

<sup>259</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, karton 157, sign. 71. Seznam majitelů zabraných velkostatků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl I., rok neuveden.

zemědělské plochy a především lesní půdy, jako náhrada za udržování historických památek (hradů, zámků atd.), anebo z důvodu ochrany tzv. přírodních krás.<sup>260</sup> Díky těmto dvěma paragrafům bylo v obvodu SPÚ Plzeň ze záboru vypuštěno a ponecháno v dalším neomezeném vlastnictví 70 358 ha veškeré půdy a 19 769 ha zemědělské půdy, tj. na jednoho průměrně 628 ha, resp. 176,51 ha.<sup>261</sup> V případě vrácené veškeré půdy se jednalo o značnou část původně zabrané půdy, protože v porovnání například s českobudějovickou úřadovnou SPÚ bylo vráceno na Plzeňsku o 20 % více půdy původním majitelům.<sup>262</sup> Nicméně tento rozdíl je dán významnou rozlohou lesních ploch na západě Čech, které byly podle § 20 záborového zákona zpravidla propouštěny svým vlastníkům. Příkladem může být okres Kynžvart, o kterém se ve spise obvodové úřadovny SPÚ v Plzni píše, že „*převážná část zabrané půdy jest lesem.*“<sup>263</sup>

Na základě přidělového zákona bylo poskytnuto 30 524 zájemcům o půdu v Plzeňském kraji 70 374 ha veškeré půdy, což představovalo 23,54 % zabrané půdy v tomto regionu. Pokud přihlédneme na výsledky přidělu půdy v ostatních úřadovnách na území Čech,<sup>264</sup> dojdeme k závěru, že v obvodu plzeňské úřadovny SPÚ bylo přiděleno výrazně méně půdy, než v ostatních oblastech českých zemí. Podobné hodnocení lze vztahovat rovněž na přiděl zemědělské půdy, neboť na Plzeňsku bylo přiděleno tohoto druhu půdy 46 954 ha, což odpovídalo necelým 55 % zabrané zemědělské půdy.<sup>265</sup> V ostatních obvodech se podíl přidělené zemědělské půdy pohyboval v průměru okolo 70 %, je tedy zřejmé, že se jednalo

---

<sup>260</sup> SEDLÁČEK, s. 167.

<sup>261</sup> Podle údajů Jana Voženilka bylo dle § 20 přidělového zákona např. u velkostatku Hracholusky propuštěno 520,7 ha veškeré půdy a 291,5 ha zemědělské půdy, Chudenice 198 ha veškeré půdy a 53 ha zemědělské půdy, Chyše 1013,5 ha veškeré půdy a 376,5 ha zemědělské půdy, Křimice 950,5 ha veškeré půdy a 451,5 ha zemědělské půdy, Bečov 3076 ha veškeré půdy a 203 ha zemědělské půdy atd. VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 3-37.

<sup>262</sup> Tamtéž, s. 274.

<sup>263</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, kart. 119, inv. č. 58. Ze spisu o pohybu přidělené a nabyté půdy v soudním okrese Kynžvart ze 17. září 1932.

<sup>264</sup> Srovnání přidělené veškeré půdy na území Čech viz příloha č. 8.

<sup>265</sup> Srovnání přidělené zemědělské půdy na území Čech viz příloha č. 9.

o region s nejnižším průměrem přidělené půdy na území českých zemí. Na základě tabulky,<sup>266</sup> která předkládá stav nabyvatelů půdy na Plzeňsku, bylo drobným přidělcům poskytnuto v průměru kolem 1 ha zemědělské půdy, což není mnoho. Zbytkových statků bylo vytvořeno 182 o celkové výměře 19 071 ha a průměrná výměra jednoho zbytkového statku odpovídala celostátní hodnotám.<sup>267</sup>

Značné komplikace při provádění pozemkové reformy na Plzeňsku způsoboval převod pachtů do vlastnictví pachtýřům. Výkup byl velice zdoluhavý a samotné ministerstvo spravedlnosti muselo urgovat u tamních okresních soudů, aby došlo k jeho plné realizaci. Jen do února 1920 bylo v obvodu krajského soudu v Plzni podáno dohromady 11 447 přihlášek, z nichž bylo 549 neschváleno a pouze 354 kladně vyřízeno. Zbytek přihlášek nebyl projednán, a to z různých důvodů. Například v okrese Manětín oznámil příslušný soud, že z 510 přihlášek nedošlo k vyřízení ani jediné „pro naprosté přetížení jediného zdejšího soudce“. K výraznému posunu došlo až v roce 1925, kdy převod pachtů probíhal již podle příslušných měřítek. Uvést lze například okres Blovice, kde místní soud poskytl 78 uchazečům z obcí Žákava, Zdemyslice, Chlumánky, Nezvěstice a Volešná celkem 69 ha zemědělské půdy z žákavského dvora (patřící pod velkostatek Šťáhlavy) za přejímací cenu 115 000 Kč. Průměrně tedy 1 680 Kč za 1 ha.<sup>268</sup>

Plzeňský kraj je charakteristický pro své rozlehlé lesní oblasti, které se rozkládají téměř na 40 % plochy tohoto regionu. Je proto nezbytné zmínit, jakým způsobem se s nimi v rámci pozemkové reformy naložilo. Protože byl zpravidla ze záboru propuštěn především lesní majetek, zůstávaly původní majitelům i nadále rozsáhlé lesní plochy. Ani zábory částí lesní půdy z vlastnictví velkostatků

---

<sup>266</sup> Podrobný rozbor přidělu zabrané půdy na Plzeňsku viz příloha č. 10.

<sup>267</sup> Nejvíce zbytkových statků bylo vytvořeno v okrese Přeštice, konkrétně 26. Nejméně pak v okrese Sušice, kde vznikl jediný zbytkový statek. NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, karton 119, inv. č. 58. Statistické údaje o pozemkové reformě v obvodu Praha, Mladá Boleslav, Plzeň 1919-1935.

<sup>268</sup> LHOTKA, s. 64.

Horšovský Týn, Kraslice, Tachov a Železná ruda jejich rozlohu příliš nezmenšily. Na druhou stranu největší zábor lesní půdy byl proveden na schwarzenberském velkostatku Dlouhá Ves. Tady, po parcelaci dvora Podlesí, z něhož byl jednak utvořen zbytkový statek o výměře 318,50 ha (z toho 78,50 ha zemědělské půdy) a dalších 451,50 ha (z toho 274,50 ha zemědělské půdy) bylo přiděleno drobným nabyvatelům, zbylo v záboru 11 873,50 ha (z toho 220,50 ha zemědělské půdy), které byly později zestátněny.<sup>269</sup>

Zestátněný lesní majetek byl obhospodařován lesními správami Státních lesů a statků, pod které přešly i velkostatky, které dříve patřily rakousko-uherské monarchii, nebo členům bývalé panovnické rodiny (Jáchymov, Horní Blatná, Červené Poříčí, Ostrov nad Ohří a nadační statek Nejdek). Zmíněné lesní správy měly své sídlo v Tachově, kde obhospodařovaly celkem 5 158 ha, dále v Červeném Poříčí (2 686 ha), Horní Blatné (3 045 ha), Kraslicích (4 142 ha), Horšovském Týně (2 696 ha), Jáchymově (2 545 ha), Železně Rudě (3 499 ha) a Dlouhé Vsi (11 854 ha).<sup>270</sup>

Nadále v obvodu plzeňské obvodové úřadovny zůstávalo k roku 1929 v záboru 42 majitelů velkostatků o výměře větší než 1 000 ha. V držení měli přibližně 160 000 ha veškeré půdy s největším podílem lesů. Čtyřem majitelům zůstala zachována výměra přes 10 000 ha.<sup>271</sup> Poněkud jiná byla situace v okrese Sušice, kde v důsledku reformy zůstalo více než 1 000 ha půdy pouze u velkostatků Horažďovice (1 363 ha) a Žichovice (1 851 ha).<sup>272</sup> Z výměry půdy, která zůstávala v záboru, byla přibližně polovina ponechána vlastníkům v nerušeném užívání do roku 1955 a druhá polovina se měla stát předmětem

---

<sup>269</sup> HOFMANN, s. 41.

<sup>270</sup> LUSTIG, Rudolf, SVĚTNIČKA, František, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933, s. 8-31.

<sup>271</sup> V roce 1933 dosahovaly výměry nad 10 000 ha tyto velkostatky: Metternich (Plasy – Kynžvart 13 272 ha), Löwenstein (Bezručice – Bor – Líštiny, 11 416 ha), Windischgrätz (Kladruby – Tachov, 14 366 ha) a Colloredo-Mansfeld (Zbiroh, 13 309 ha). LUSTIG, SVĚTNIČKA, s. 512-513, 476-479, 743-745 a 255.

<sup>272</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, kart. 119, inv. č. 58. Statistické údaje o pozemkové reformě v obvodu Praha, Mladá Boleslav, Plzeň 1919-1935.

budoucího přidělu. Předpokládalo se rovněž, že dojde k propuštění části této půdy původním vlastníkům.<sup>273</sup>

Jisté odlišnosti při provádění pozemkové reformy oproti zbytku republiky můžeme vidět v posilování rolnických usedlostí na západě Čech. Jestliže v ostatních oblastech Československa došlo k nárůstu drobných hospodářství o výměře 1-2 ha, na Plzeňsku byl naopak zaznamenán jejich pokles o více jak třetinu, konkrétně z 9 944 na 3 115 celků. Na druhé straně ovšem posílila hospodářství o výměře 5-50 ha způsobem, který odpovídal celostátnímu průměru. Došlo tedy k posílení středních a větších rolníků na úkor velkostatkářů, čímž byl ve své podstatě splněn účel pozemkové reformy v tomto regionu.<sup>274</sup>

První pozemková reforma tak ve svém důsledku do jisté míry zasáhla do sociálně ekonomické struktury venkova také na Plzeňsku, ale nejdůležitější podstata reformy, tedy přiděl půdy drobným přidělcům, byla v tomto kraji naplněna ze všech oblastí Čech a Moravy nejméně. Drobní hospodáři získali v průměru pouze 1 ha půdy, což není hodnota, která by dokázala dostatečným způsobem zlepšit jejich životní úroveň. Právě s tímto poznatkem můžeme spojovat značný úbytek drobných hospodářství do 2 ha, protože zklamání z nepřidělené půdy donutilo mnoho těchto rolníků k přesunu do průmyslové oblasti. Na druhou stranu ve spojitosti s charakterem západočeských velkostatků, které vlastnily především rozsáhlé lesní plochy na úkor zemědělské půdy, lze předpokládat, že menší podíl přidělené zemědělské půdy souvisí právě s její menší výměrou v těchto zabraných objektech.

Podobně jako v celé republice, došlo i na západě Čech k redukci výměr velkostatků, čímž byla omezena jejich hospodářská moc. Lze argumentovat, že v této oblasti bylo vráceno původním majitelům značné území ze záboru, ale i

---

<sup>273</sup> SCHELLE, s. 79.

<sup>274</sup> LHOTKA, s. 80.

v tomto případě se jednalo především o lesní plochy, které byly navíc pozemkovou reformou z části zmenšeny. Co se týče silné vlny vystěhovalectví, která byla na plzeňském venkově patrná před realizací pozemkové reformy, došlo pouze k její částečné redukci. Důvodem může být na jedné straně nedostatečný příděl půdy, ale stejně tak ho můžeme přisuzovat průmyslovému charakteru města Plzně a nejbližšího okolí, kam se mnoho venkovských obyvatel uchýlilo během prvorepublikového období prostě proto, že zde našli perspektivnější uplatnění. Československý průmysl zaznamenával po celá dvacátá léta nebývalou konjunkturu a zaměstnanců v tomto odvětví tak značně přibývalo.<sup>275</sup> Hlavním přínosem první pozemkové reformy na Plzeňsku tak bylo posílení hospodářství středních a větších rolníků, která se stala nejsilnější složkou tržní zemědělské produkce v meziválečném období. Obdobně tomu bylo i ve zbytku Československé republiky.

### **4.3 Případové studie velkostatků v Plzeňské kraji**

Podrobnější popis procesu meziválečné pozemkové reformy bude v této podkapitole prezentován na vybraných velkostatech, které spadaly pod obvodovou úřadovnu Státního pozemkového úřadu v Plzni. Pro tento účel byl vybrán velkostatek Bečov, který se řadí mezi největší hospodářství v této oblasti a velkostatek Halže, který naopak reprezentuje nejmenší usedlosti na západě Čech.

#### **4.3.1 Velkostatek Bečov**

Majitelem velkostatku Bečov (Petschau) byl JUDr. Jindřich Beaufort-Spontin, který dále vlastnil na Plzeňsku některé dvory v okresech Bezručice, Bochoř,

---

<sup>275</sup> LACINA, *Zlatá léta*, s. 100-104.

Loket, Žlutice, Karlovy Vary, Manětín a Mariánské Lázně.<sup>276</sup> Tento velkostatek se nacházel ve středohoří mezi Karlovými Vary a Mariánskými Lázněmi.<sup>277</sup> Celková výměra velkostatku před provedením pozemkové reformy činila 10 151 ha, z toho jen lesy tvořily 7 110 ha. Fideikomisem bylo do roku 1924 vázáno 9 799 ha veškeré půdy a zbývající část byla alodní, neboli taková část, která nepodléhala feudálním povinnostem.<sup>278</sup>

Na velkostatku Bečov byla pro účely pozemkové reformy poskytnuta soupisová výměra zemědělské půdy o velikosti 2 313,17 ha a nezemědělské půdy pak 7 838 ha.<sup>279</sup> Pod velkostatek patřily tyto jednotlivé dvory: Brložec, Starý dvůr a Toužim, které byly obhospodařovány v režii vlastníka a dále dvory Brť, Nový dvůr a Poutnov, které byly obhospodařovány v pachtu.<sup>280</sup>

Pod bečovské hospodářství patřily i průmyslové závody, jako například pivovar v Toužimi, v Javorné a Poutnově, minerální prameny v Nové Vsi, doly s pilou v Zelené Hoře a pila ve Wasserhauselnu, které byly na základě generální dohody z roku 1930 propuštěny vlastníkovi ze záboru.<sup>281</sup> V rámci provádění pozemkové reformy se na tomto velkostatku otázka zaměstnanosti neřešila a přidělové řízení, které začalo v roce 1925, bylo v kompetenci komisaře Ing. Jana Linharta.<sup>282</sup>

Do roku 1930 bylo drobným nabyvatelům v rámci pozemkové reformy poskytnuto k odkoupení z velkostatku Bečov 1 691 ha zemědělské a 2 240 ha

---

<sup>276</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – vlastnické soubory majitelů velkostatků (dále jen VSMV), karton 402, sign. L 33-34. Zápis z jednání o ukončení pozemkové reformy z 30. ledna 1930.

<sup>277</sup> LUSTIG, SVĚTNIČKA, s. 208.

<sup>278</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 402, sign. L 33-34. Zápis ze smlouvy o ukončení prací na vlastnickém souboru Bečov ze 7. února 1939.

<sup>279</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 402, sign. L 33-34. Dohoda o rozsahu převzetí zemědělské půdy ze dne 14. května 1925.

<sup>280</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 3.

<sup>281</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 399, sign. L 33-34. Generální dohoda o vyřešení pozemkové reformy z 8. února 1930.

<sup>282</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 5.



veškeré půdy.<sup>283</sup> Cena půdy se pohybovala od 700 Kč do 6 000 Kč za 1 ha.<sup>284</sup> Nabyvatelům zbytkových statků a větších objektů bylo dáno k dispozici 177,41 ha zemědělské půdy a 789,33 ha veškeré půdy. Dle § 20 přidělového zákona a § 11 záborového zákona bylo do roku 1929 propuštěno vlastníkovi ze záboru 203,25 ha zemědělské a 3 076,31 ha veškeré půdy. Zbývající výměra 576,99 ha zemědělské a 4 912,56 ha veškeré půdy zůstala do téhož roku nadále v záboru.<sup>285</sup> Generální dohoda z roku 1937 pak udává, že majiteli bylo propuštěno dohromady 434 ha zemědělské a 7 489 ha veškeré půdy. K účelům pozemkové reformy tedy bylo použito 1 877 ha zemědělské a 2 663 ha veškeré půdy.<sup>286</sup>

O tom, jak byl proveden drobným přidělem na jednotlivých dvorech, nejlépe vypovídá obsáhlá práce Jana Voženílka s názvem *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská*, která podrobně analyzuje veškeré tehdy dostupné údaje vztahující se k 1. červenci 1929. Nejedná se tedy o data definitivní, ale jelikož nerozsáhlejší pozemkové přesuny byly dokončeny právě ve dvacátých letech dvacátého století, k celistvé představě o přidělování půdy jistě postačí.

Drobný přiděl proběhl na jednotlivých dvorech dle následujícího popisu:<sup>287</sup>

1. Na dvoře Brložec bylo z celkové výměry dvora do záboru uvolněno 63,79 ha zemědělské půdy a 98,75 ha veškeré půdy. Z této výměry bylo 4 drobným nabyvatelům uvolněno k odprodeji 1,27 ha zemědělské půdy a

---

<sup>283</sup> Tamtéž.

<sup>284</sup> Například v roce 1931 jistý pan Otakar Hruška odkoupil od Státního pozemkového úřadu zbytkový statek Brložec o výměře 69,4 ha za přidělovou cenu 221 169 Kč. Z tohoto počtu dosahovala jen cena půdy bez budov a stromů hodnoty 150 161 Kč. NA, fond státního pozemkový úřad – VSMV, karton 397, sign. L 33-34. Smlouva o upravení přidělové ceny zbytkového statku Brložec z 8. května 1931.

<sup>285</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 5.

<sup>286</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 399, sign. L 33-34. Generální dohoda o vyřešení pozemkové reformy z 5. září 1937.

<sup>287</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 3-5.

2,27 ha veškeré půdy. Dále byla půdy poskytnuta 3 nabyvatelům jako stavební pozemek o výměře 0,23 ha zemědělské a 0,23 ha veškeré půdy. Zbytkový statek byl odprodán jednomu nabyvateli, který tím získal 60 ha zemědělské a 69,4 ha veškeré půdy.

2. Na dvoře Brť byl zabrán pozemek o výměře 54,55 ha zemědělské a 65,10 ha veškeré půdy. V rámci přidělu byl vytvořen zbytkový statek o rozloze 51,5 ha zemědělské a 54 ha veškeré půdy, který byl poskytnut k výkupu jedinému vlastníkovi. Dalším čtyřem drobným nabyvatelům pak byly dány k dispozici 2 ha zemědělské a 2,50 ha veškeré půdy, tj. v průměru 0,95 ha na jednoho nabyvatele.
3. Na Starém dvoře bylo k dispozici dáno 77,05 ha zemědělské a 87,59 ha veškeré půdy. Pro zbytkový statek, který zůstal v záboru, bylo vyhrazeno 73,55 ha zemědělské půdy a 83,09 ha veškeré půdy. Čtyřem drobným nabyvatelům bylo uvolněno 3,41 ha zemědělské a 4,41 ha veškeré půdy, tj. na 1 nabyvatele průměrně 0,50 ha a v rámci stavebních parcel bylo využito pro 2 nabyvatele celkem 0,09 ha zemědělské a 0,09 ha veškeré půdy.
4. Na Novém dvoře, který se řadil mezi nejmenší dvory velkostatku Bečov, bylo zábořem dotčeno 71,34 ha zemědělské půdy a 79,55 ha veškeré půdy. Z této rozlohy byl vytvořen zbytkový statek, který byl přidělen jednomu nabyvateli, a to velikost půdy 65,50 ha zemědělské a 73,50 ha veškeré půdy. Zbytek pozemku, tedy 5,84 ha zemědělské a 6,05 ha veškeré půdy, zůstal k roku 1929 v záboru.
5. Na dvoře Poutnov, rozlohou největším z dvorů, měla plocha odňatá do záboru velikost 147,42 ha zemědělské a 260,79 ha veškeré půdy. Bylo zde rozděleno celkem 47 nabyvatelům 46,79 ha zemědělské půdy a 48,79 ha veškeré půdy. Dále třem zájemcům byly přiděleny stavební parcely o výměře 0,21 ha zemědělské půdy a 0,21 ha veškeré půdy. V průměru připadalo na

jednoho nabyvatele 1,04 ha půdy. Zbytkový statek zůstal nadále v záboru a jeho velikost byla 100,42 ha zemědělské a 211,79 ha veškeré půdy.

6. Na dvoře Toužim bylo dáno k dispozici 62,50 ha zemědělské a 64,20 ha veškeré půdy. V této lokalitě nebyl žádný nabyvatel a celý zbytkový statek zůstal v záboru o stejné výměře, jaká byla pro pozemkovou reformu určena.

Dále je pozemková reforma demonstrována na zbývajících pozemkové výměře, která patřila Jindřichu Beaufort-Spontinovi v jiných soudních okresech na Plzeňsku:

1. V soudním okrese Bočov bylo pro reformu poskytnuto 59,94 ha zemědělské půdy a 100,28 ha veškeré půdy. Reforma se dotkla 5 obcí a bylo zde přiděleno celkem 47 nabyvatelům 18,87 ha zemědělské půdy a 21,37 ha veškeré půdy, tedy průměrně 0,45 ha na jednoho nabyvatele. Dále 5 nabyvatelům byly přiděleny stavební pozemky o výměře 0,33 ha zemědělské půdy a 0,33 ha veškeré půdy. V záboru nadále zůstalo 39,74 ha zemědělské půdy a 78,58 ha veškeré půdy.
2. V soudním okrese Bečov bylo pro reformu poskytnuto 1 372,17 ha zemědělské půdy a 1 796,81 ha veškeré půdy. Sumárně zahrnovala 25 obcí, kde bylo 1087 drobným nabyvatelům poskytnuto 973,74 ha zemědělské půdy a 984,24 ha veškeré půdy, dále 70 nabyvatelům stavební parcely o výměře 6,42 ha zemědělské a 7,33 ha veškeré půdy. Průměr na jednoho nabyvatele byl 0,91 ha. Majiteli bylo zpět ze záboru propuštěno 157,43 ha zemědělské půdy a 158,57 ha veškeré půdy. V záboru zůstalo z uvedené plochy 241 ha zemědělské půdy a 654 ha veškeré půdy.
3. V soudním okrese Bezručice bylo pro reformu dáno 0,00 ha zemědělské a 0,16 ha veškeré půdy, které ale zůstaly v záboru.
4. V soudním okrese Mariánské Lázně bylo pro reformu poskytnuto 8,68 ha zemědělské a 8,70 ha veškeré půdy. I zde zůstala celá výměra v záboru.

5. V soudním okrese Locket bylo pro pozemkovou reformu vyčleněno 1,43 ha zemědělské a 14,06 ha veškeré půdy. Úhrnem zahrnoval zábor 3 obce a bylo zde přiděleno celkem 2 nabyvatelům 0,50 ha zemědělské a 0,50 ha veškeré půdy, průměrně tedy 0,25 ha na jednoho nabyvatele. Dále 2 nabyvatelům byly poskytnuty stavební pozemky o výměře 0,08 ha zemědělské a 0,08 ha veškeré půdy. V záboru zůstávalo 0,85 ha zemědělské a 13,48 ha veškeré půdy.
6. V soudním okrese Manětín se vztahoval zábor na 12,14 ha zemědělské a 15,75 ha veškeré půdy. Postižena byla jedna obec, kde bylo 15 drobným zájemcům přiděleno 6,50 ha zemědělské a 6,50 ha veškeré půdy. Průměr na jednoho nabyvatele je tedy 0,43 ha půdy. V záboru dále zůstalo 5,64 ha zemědělské a 9,25 ha veškeré půdy.
7. V soudním okrese Karlovy Vary bylo v rámci reformy poskytnuto 280,93 ha zemědělské a 324,12 ha veškeré půdy. Dohromady se zábor vztahoval na 6 obcí, kde bylo posléze 319 drobným nabyvatelům poskytnuto 235,50 ha zemědělské a 236 ha veškeré půdy, dále 2 nabyvatelům byly dány k dispozici stavební parcely o výměře 0,08 ha zemědělské a 0,08 ha veškeré půdy. Průměr na jednoho přídělce byl 0,74 ha. Majiteli bylo zpět ze záboru propuštěno 45,43 ha zemědělské a 45,50 ha veškeré půdy. V záboru zůstalo z uvedené plochy 0 ha zemědělské a 42,62 ha veškeré půdy.
8. V soudním okrese Žlutice bylo pro reformu poskytnuto 99,27 ha zemědělské a 115,40 ha veškeré půdy a úhrnem zahrnoval zábor 4 obce, kde bylo následně 84 drobným nabyvatelům poskytnuto 65,00 ha zemědělské a 66,00 ha veškeré půdy. Průměr na jednoho nabyvatele činil 0,79 ha půdy. V záboru zůstalo z uvedené plochy 34,27 ha zemědělské a 49,40 ha veškeré půdy.

Z hlediska přidělu bylo lesní hospodářství na velkostatku Bečov bráno odděleně. Zábor lesních ploch činil 1,96 ha zemědělské a 7 110 ha veškeré půdy. Z této rozlohy byla odprodána Kolegiu Kapitoly sv. Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi výměra 0,41 ha zemědělské a 592 ha veškeré půdy. Vlastníkovi byla k roku 1929 zpět propuštěna plocha o výměře 0,39 ha zemědělské a 2 872,24 ha veškeré půdy. V záboru zůstalo 1,16 ha zemědělské a 3 659,22 ha veškeré půdy.<sup>288</sup> K roku 1937 bylo vlastníkovi definitivně propuštěno celkem 6 330 ha lesních ploch.<sup>289</sup>

Z uvedených údajů vyplývá, že velkostatek Bečov byl pozemkovou reformou poměrně silně zasažen. Ačkoliv byla majiteli vrácena skutečně rozsáhlá výměra půdy, jednalo se především o lesy a méně úrodné oblasti. Hlavní účel pozemkové reformy, tedy přiděl zemědělské půdy menším rolníkům, byl do jisté míry naplněn, neboť právě na základě parcelace přišel bečovský velkostatek o více než 80 % zemědělské půdy. To bylo dokonce o téměř 10 % více, než byl celostátní průměr. Na druhou stranu průměrná rozloha přidělené půdy ve většině případů klesala hluboko pod 1 ha na jednoho zájemce a je zřejmé, že mnozí nabyvatelé nebyli dostatečně uspokojeni. Jak již bylo uvedeno výše, tato skutečnost byla s největší pravděpodobností způsobena výskytem rozsáhlých lesních ploch, které jen na velkostatku Bečov tvořily 70 % celkové výměry. Jednoduše nezbyvalo tolik zemědělské půdy, která by mohla být ve větším množství rozdělena mezi všechny zájemce.

### **4.3.2 Velkostatek Halže**

Majitelem velkostatku Halže (Hals) byl František Landwehr-Wehrheim, který podle kupní smlouvy z 31. 1. 1887 odkoupil statek od Severina a Františka

---

<sup>288</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 5.

<sup>289</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 399, sign. L 33-34. Generální dohoda o vyřešení pozemkové reformy z 5. září 1937.

Obermayerových. Statek se nacházel v blízkosti města Tachov. Před realizací pozemkové reformy činila výměra velkostatku 403 ha veškeré půdy a 153 ha zemědělské půdy. Z této výměry připadlo lesům celých 235 ha. Na statku pracovali pouze čtyři zaměstnanci a byl obhospodařován v režii majitele.<sup>290</sup> Zemědělské závody, kterými byly pivovar a mlýn, byly propachtovány. Velkostatek zahrnoval pouze jednu obec, která nesla stejnojmenný název. Přídělové řízení na tomto velkostatku prováděl rovněž komisař Ing. Jan Linhart.<sup>291</sup>

Třiceti drobným nabyvatelům bylo v rámci pozemkové reformy přiděleno z velkostatku Halže 10 ha zemědělské půdy a 11 ha veškeré půdy, což odpovídalo přibližně 0,3 ha na jednoho zájemce.<sup>292</sup> Cena půdy se pohybovala v rozmezí od 800 Kč do 2 800 Kč za 1 ha.<sup>293</sup>

Majiteli velkostatku byla ze záboru propuštěna většinová část půdy, a to 392 ha veškeré a 143 ha zemědělské půdy. Pro vysvětlení, proč se pozemková reforma dotkla halžského statku pouze okrajově, poslouží úryvek ze žádosti o propuštění půdy ze záboru od právního zástupce velkostatku Halže: „[...] *půda zemědělská výměry 143 ha dle §u 2. zákona záborového vůbec nedosahuje; půda lesní sice činí 235 ha, avšak tvoří o sobě komplex výměry tak malé, že se racionálního hospodaření lesního na nějakých jakýchkoliv z toho oddělených částkách docílit nedá; celá půda zabraná leží ve vyšší poloze přes 600 m nad mořem, výnosné možnosti jsou dle toho omezeny co do všech kategorií jejich. Nároky na přiděl půdy jsou v této krajině nepatrné, a byly již uspokojeny tím, že z původní výměry per 403 ha již připadlo odprodejem 11 ha; na souboru*

---

<sup>290</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 2622, sign. L 332. Žádost o propuštění půdy ze záboru, která byla adresovaná Státnímu pozemkovému úřadu od právního zástupce velkostatku Halže pana JUDr. Emanuela Duckeho ze dne 30. července 1927.

<sup>291</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 15.

<sup>292</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 2622, sign. L 332. Generální dohoda o vyřešení pozemkové reformy z 2. srpna 1927.

<sup>293</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 15.

*zabraném vážnou jednak hypotekární dluh per Kč 200 000,-, jednak břemeno patronální a jsou udržovací náklady zámku pro nepříznivou polohu vydanou vlivům povětrnostním jakož i parku poměrně velmi značné.*<sup>294</sup> Na základě rozhodnutí Státního pozemkového úřadu ze dne 19. ledna 1928 bylo této žádosti vyhověno s odůvodněním, že veškeré podmínky v ní obsažené jsou podle § 11 záborového zákona legitimní.<sup>295</sup>

Celková výměra velkostatku Halže byla tedy zmenšena pouze minimálně. Stejně jako v případě bečovského velkostatku byl drobným přidělem odprodán velice malý podíl půdy vůči jeho nabyvatelům. Vyvstává tedy otázka, do jaké míry byla argumentace velkostatkáře Františka Landwehr-Wehrheima založena na pravdě, nebo se jednalo o efektivní mystifikaci SPÚ, který následně takto velkou výměru (i v případě zemědělské půdy) vrátil majiteli.

Při posuzování procesu a výsledků pozemkové reformy na obou případech velkostatků je pak možné také vysledovat, že skutečně docházelo k nejvýraznějším pohybům půdy do konce dvacátých let. Půda, která zůstala po tomto datu i nadále v záboru, byla často propuštěna zpět vlastníkovi a jen z nepatrné části odprodána dalším zájemcům. V jiných případech pak byla půda ponechána majiteli v nerušeném užívání až do roku 1955.

---

<sup>294</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 2622, sign. L 332. Žádost o propuštění půdy ze záboru, která byla adresovaná Státnímu pozemkovému úřadu od právního zástupce velkostatku Halže pana JUDr. Emanuela Duckeho z 30. července 1927.

<sup>295</sup> NA, fond Státní pozemkový úřad – VSMV, karton 2622, sign. L 332. Rozhodnutí Státního pozemkového úřadu k žádosti o propuštění půdy ze záboru z 19. ledna 1928.

## 5 ZÁVĚR

Realizace první pozemkové reformy v Československé republice byla logickým a nevyhnutelným krokem, který zásadně přispěl k demokratickému rozvoji nově vzniklého státu po první světové válce. Nutnost provedení majetkoprávních změn byla připomínána československými politiky již v dobách Rakouska-Uherska, ale vlivem konzervativní aristokratické vlády k nim nebylo přistoupeno. Až rozpad habsburské monarchie vytvořil podmínky, které umožnily přikročit k radikálnějším změnám. Pozemková reforma představovala důležité prvorepublikové politikum, na jehož základě se podařilo odstranit poslední zbytky feudalismu, uvolnit trh s půdou a zmírnit sociální napětí, které po válce vzrůstalo úměrně s existenčními problémy obyvatel.

Hlavní příčina pozemkové reformy měla především hospodářsko-sociální podtext, protože nová republika zdědila po svém předchůdci značnou nerovnoměrnost v pozemkové držbě. Zatímco na jedné straně vlastnilo 236 osob téměř třetinu rozlohy československého státu, zbývající část patřila zejména drobným a nesoběstačným hospodářstvím, která musela mnohdy vystačit s výměrou okolo 2 ha. Díky reformě se podařilo redukovat extrémy z obou těchto krajních skupin a zajistit zlepšení životních podmínek velkému počtu rolníků, čímž byl významně potlačen všudypřítomný hlad po půdě. Klíčový podíl v zemědělství tak připadl na hospodářství do 50 ha, která měla vlivem reformy ve vlastnictví přes tři čtvrtiny zemědělské půdy. Podstatné rovněž bylo, že přes půl milionů drobných rolníků obdrželo do soukromého vlastnictví 644 000 ha zemědělské půdy, která jim umožnila se osamostatnit. Zároveň se pozemkovou reformou podařilo oslabit politický vliv šlechty a církve, jakožto tradičních opor habsburské monarchie. Nepochybně měla od samého počátku pozemková reforma silný politický ráz, kterým se snažila agrární strana oslabit svou ekonomickou a politickou konkurenci nejen v podobě těchto privilegovaných vrstev. Demokratizace vlastnických vztahů a zajištění držby půdy velkému



množství obyvatel zajistily agrárikům rozhodující mocenské postavení v meziválečném Československu.

Provedení tak velkého zásahu, kterým první pozemková reforma bezesporu byla, se neobešlo bez množství nedostatků a chyb, které se staly terčem řady kritických reflexí. Ačkoliv se může na první pohled zdát, že uzákoněné vyvlastnění půdy s náhradou poukazovalo na demokratičnost celého procesu, ve skutečnosti by se daly přejímací ceny označit za konfiskační. Rovněž zákonné výjimky, které připouštěly vyloučení půdy ze záboru, nebo často pochybné praktiky Státního pozemkového úřadu způsobily, že nedošlo k plné realizaci pozemkové reformy a jejímu dokončení. Na druhou stranu nebylo cílem této reformy zcela zničit velkostatky, ale pouze zredukovat jejich hospodářský vliv. Důležitost jejich pozice v zemědělské produkci byla všeobecně známa a tento kompromis byl nepochybně legitimní. Častým ohniskem vášnivých debat se stal také nacionální charakter pozemkové reformy. Legislativně samozřejmě nedocházelo k žádné cílené diskriminaci vůči národnostním menšinám, v praxi ovšem bylo jisté zaujetí pozorovatelné. Zejména v oblasti jižního Slovenska docházelo ze strany československé vlády k cílevědomé pronárodní kolonizaci a jistý nacionální nádech reformy lze spatřovat i v českém pohraničí, kde němečtí zemědělci nedostali tolik půdy, kolik si sami představovali. Nicméně se nejednalo o nikterak drastické zásahy do pozemkových poměrů, které by znamenaly výrazné zhoršení vztahů mezi československou vládou a národnostními menšinami.

Zvláště zákonné výjimky byly na západě Čech široce využívány místními velkostatkáři. Jejich velkostatky se vyznačovaly zpravidla zastoupením rozsáhlých lesních ploch, které mohly být propuštěny ze záboru právě na základě zmiňovaných výjimek, nebo kvůli nedostatku kvalifikovaných zájemců, kteří by byli schopni udržovat podobně velké výměry. Stát z těchto důvodů ponechal značnou výměru lesů původním majitelům, popřípadě byla část z těchto lesních

ploch zestátněna. S největší pravděpodobností právě s těmito faktory souvisí nejnižší podíl přidělené zemědělské půdy, který byl na Plzeňsku zaznamenán oproti jiným oblastem v Čechách. Drobní přidělci dostávali v průměru 1 ha na osobu, často i mnohem méně, a jejich potřeby tak nemohly být zcela naplněny. Nicméně v jiných aspektech byl dopad pozemkové reformy v této oblasti takřka identický a i zde měla značný stabilizační účinek na zemědělský venkov.

Pozemková reforma, i přes množství vad a sporných situací, představovala nezbytný zásah v nově se formující Československé republice. Výrazně napomohla stabilizovat nejen politickou a hospodářskou oblast, ale především přispěla k vytvoření pozitivního vztahu mezi běžným obyvatelstvem a politickou reprezentací. Československý lid posílil své nacionální cítění, protože došlo k oslabení pozice německé a maďarské šlechty, stal se sociálně odolnější a nepochybně adaptabilnější v dobách světové hospodářské krize. Právě z těchto důvodů lze označit první pozemkovou reformu za úspěšné završení státního převratu po první světové válce.

## **Seznam zkratek**

ANZM – Archiv Národního zemědělského muzea

ČSR – Československá republika

k. j. – katastrální jitra

NA – Národní archiv

NS – Národní shromáždění

Sb. – Sbírka zákonů

SPÚ – Státní pozemkový úřad

v. p. – veškerá půda

z. p. – zemědělská půda

## 6 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

### 6.1 Nevydané prameny

#### Archiv Národního zemědělského muzea v Praze

- osobní fond dr. Jaroslav Michl
  - inventární číslo 5606-5609, signatura P 3418-3421.
  - inventární číslo 5595, signatura P 3407.

#### Národní archiv v Praze

- fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné
  - karton 157, signatura 71.
  - karton 119, inventární číslo 58.
- fond Státní pozemkový úřad – vlastnické soubory majitelů velkostatků
  - karton 402, signatura L 33-34.
  - karton 399, signatura L 33-34.
  - karton 397, signatura L 33-34.
  - karton 2622, signatura L 332.

### 6.2 Vydané prameny

*Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech.* Sestavil a vydal Státního pozemkový úřad v Praze, 1925.

LUSTIG, Rudolf, SVĚTNIČKA, František, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933.

VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravsko-slezská*, Praha 1930.

### 6.3 Literatura

BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora, *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*, Praha 2014.

BERANOVÁ, Magdalena, KUBAČÁK, Antonín, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010.

ČERVINKA, Eugen, *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, Praha 1933.

*Dvacet let československého zemědělství 1918-1938. K dvacátému výročí Československé republiky*, Praha 1938.

FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994.

HARNA, Josef, LACINA, Vlastislav, *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*, Praha 2007.

HOFMANN, Gustav, *První pozemková reforma v západních Čechách*. In: *Minulostí Západočeského kraje* 20, 1984, s. 35-44.

HORÁK, Ondřej, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Brno 2007.

JANČÍK, Drahomír, KUBŮ, Eduard, *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha 2011.

JECH, Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

JINDRA, Zdeněk, JAKUBEC, Ivan a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015.

JŮVA, Karel a kol., *Ochrana krajiny ČSSR z hlediska zemědělství a lesnictví*, Praha 1981.

KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000.

KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIII., 1918-1929*, Praha 2000.

KUBAČÁK, Antonín, *Činnost Svazu československých velkostatkářů v letech 1919-1943*. In: Sborník archivních prací 37, 1987, 2, s. 325-373.

KUKLÍK, Jan, *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, Praha 2010.

LACINA, Vlastislav, *Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století 5, Praha 1978, s. 123-144.

LACINA, Vlastislav, *Formování československé ekonomiky 1918-1923*, Praha 1990.

LACINA, Vlastislav, *Hospodářství v českých zemích 1880-1914*, Praha 1990.

LACINA, Vlastislav, PÁTEK, Jaroslav, *Dějiny hospodářství v českých zemích od počátku industrializace do současnosti (1918-1945)*, Praha 1995.

LACINA, Vlastislav, *Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 35-38.

LACINA, Vlastislav, SLEZÁK, Lubomír, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994.

LACINA, Vlastislav, *Zlatá léta československého hospodářství (1918-1929)*, Praha 2000.

LHOTKA, Václav, *Zemědělství na Plzeňsku v období kapitalismu*, Plzeň 1958.

MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004. 1. díl: 1861-1938*, Brno 2005.

MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2003.

MARTULIAK, Pavol, *Kolonizačná akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 81-85.

MASARYK, Tomáš, G., *Cesta demokracie II. Projevy, články, rozhovory 1921-1923*, Praha 2007, s. 213.

MATULA, Antonín, *Osvěta venkova*. In: Časové spisky ministerstva zemědělství 1, 1920, 7, s. 5-56.

MICHL, Jaroslav, *Pozemková reforma*. In: Úřední věstník Státního pozemkového úřadu 16, 1935, 1-2.

MOTYČKA, Jaroslav, *Církevní velkostatky v naší republice*, Praha 1926.

NOVOTNÝ, Gustav, *Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994.

OTÁHAL, Milan, *Římskokatolická církev a první pozemková reforma*. In: ČÉŠAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil, *Círky v našich dějinách*, Praha 1960, s. 111-134.

OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.

PAVEL, Antonín, *Pozemková reforma Československá*, Praha 1937.

PAVEL, Antonín, *Vystěhovalectví a pozemková reforma*, Praha 1931.

PEICHLOVÁ, Adéla, *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, Jan a kol., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, s. 31-41.

PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu I-II (1918-1919)*, Praha 2003.

PRŮCHA, Václav a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 1. díl. Období 1918-1945*, Brno 2004.



PŠENIČKOVÁ, Jana, *Aféry agrární strany s prováděním pozemkové reformy*. In: *Paginae historiae*. Sborník Státního ústředního archivu v Praze, roč. 2000, č. 8, s. 101-117.

PUTTKAMER, Joachim von, *Die Tschechoslowakische Bodenreform von 1919: Soziale Umgestaltung als Fundament der Republik*. In: *Bohemia* 46, 2005, 2, s. 315-342.

RYCHLÍK, Jan, *Pozemková reforma v Československu 1919-1938*. In: *Vědecké práce zemědělského muzea* 27, Praha 1987-1988, s. 127-147.

RYCHLÍK, Jan, *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 43-50.

SEDLÁČEK, Jaromír, *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*, Brno 1922.

SCHELLE, Karel a kol., *Meziválečné Československo a Evropa*, Ostrava 2008.

SIRŮČEK, Pavel a kol., *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj – současnost – výhledy)*, Slaný 2007.

SLEZÁK, Lubomír, *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*. In: *Moderní dějiny*. Sborník k dějinám 19. a 20. století 1, Praha, 1993, s. 197–215.

SLEZÁK, *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: FROLEC, Ivo (ed.), *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*, Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 3-12.

TÓTH, Andrej, NOVOTNÝ, Lukáš, STEHLÍK, Michal, *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012.

UHLÍŘ, Dušan, *Dva směry v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s republikánskou stranou*. In: Sborník historický 18, Praha 1971, s. 113-148.

VOŽENÍLEK, Jan, *O naší pozemkové reformě*, Praha 1931.

VOŽENÍLEK, Jan, *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*, Praha 1919.

VOŽENÍLEK, Jan, *Pozemková reforma v Československé republice*, 2. vyd., Praha 1924.

#### **6.4 Internetové zdroje**

Stenoprotokoly z 15. schůze Národního shromáždění Československé republiky, pátek 10. ledna 1919 [online], [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/015schuz/s015004.htm>.

Stenoprotokoly ze 46. schůze Národního shromáždění Československé republiky, středa 16. dubna 1919 [online], [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/046schuz/s046006.htm>.

*Zákon č. 166/1920 Sb., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy z 11. března 1920*. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého 1920 [online], [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/036-1920.pdf>.

*Zákon č. 215/1919 Sb., o zabrání velkého majetku pozemkového z 16. dubna 1919.* In: Sběrka zákonů a nařízení státu československého 1919 [online], [cit. 2016-25-06]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/043-1919.pdf>.

*Zákon č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků z 9. listopadu 1918.* In: Sběrka zákonů a nařízení státu československého 1918 [online], [cit. 2016-25-06]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1918/005-1918.pdf>.

*Zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový z 8. dubna 1920.* In: Sběrka zákonů a nařízení státu československého 1920 [online], [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/063-1920.pdf>.

*Zákon č. 81/1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní z 30. ledna 1920.* In: Sběrka zákonů a nařízení státu československého 1920 [online], [cit. 2016-28-06]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/016-1920.pdf>.

## 7 RESUMÉ

The topic of this master's thesis is the first land reform in Czechoslovakia between 1919 and 1938. Other than a complex analysis of this reform, this thesis also shows the application in the Pilsen region.

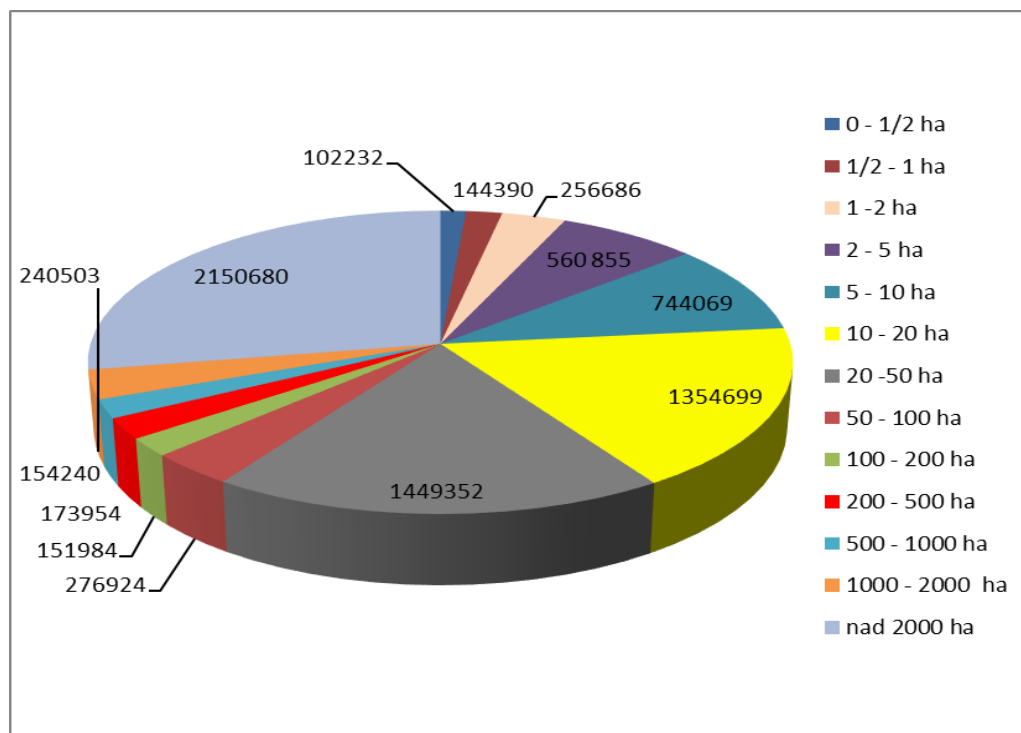
The first period of the Czechoslovakian Republic, which was established in 1918 after the Habsburg Monarchy fell apart, proved the need of a fully functioning new country. It was necessary to secure the stability of the country; a functional legal system; overcome all consequences of the war; but also perform many property rights changes. The first reform became the key transformation point of the new republic and its meaning significantly affected the political and legal development in Czechoslovakia, not only in the between-wars period, but also after 1945.

This master's thesis is divided into three chapters. The first chapter deals with the land ownership before the land reform. It represents a view on the Czechoslovakian agriculture after the end of the World War 1. The second part provides a complex analysis of this reform. It shows, what were the reasons of the reforms; how did the political elite accepted its meaning; legal aspects; and of course the results and summary. The final chapter describes the application of the land reform in the Pilsen region.

The aim of this study is to analyze the first republic reform. The thesis is finding out, what were the reasons of the land changes in Czechoslovakia; what influence did the political parties had at the form of the reform; to a what point was the land reform legit; and what political-economic results did the reform had. Another goal of this assessment is the presentation of the land reform in the Pilsen region.

## 8 PŘÍLOHY

### Příloha č. 1, Výměra půdy patřící jednotlivým skupinám držby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku před realizací první pozemkové reformy<sup>296</sup>



### Příloha č. 2, Rozložení půdy na Slovensku před prováděním první pozemkové reformy<sup>297</sup>

Kategorie záboru (výměra)	% všech majitelů
Do 10 k.j. (do 5,4 ha)	69,4
10 - 100 k.j. (do 54 ha)	29,7
Nad 100 k.j. (nad 54 ha)	0,9

<sup>296</sup> Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech. Sestavil a vydal Státního pozemkový úřad v Praze, 1925, s. 9.

<sup>297</sup> VOŽENÍLEK, O rozdělení velkostatků, s. 28.

**Příloha č. 3, Celková bilance vlastnických přesunů, které byly způsobeny meziválečnou pozemkovou reformou v Československé republice (k 1. lednu 1938)<sup>298</sup>**

	<b>Veškerá půda (ha)</b>	<b>v %</b>	<b>Z toho zemědělská půda (ha)</b>	<b>v %</b>
K dispozici pro reformu bylo	4 068 370	100	1 312 721	100
A - novým nabyvatelům bylo přiděleno	1 800 782	44,3	868 601	66,2
B - původním vlastníkům bylo ponecháno	1 831 920	45	418 858	31,9
C - celkem ubylo (A + B)	3 632 702	89,3	1 287 459	98,1
D - v záboru zbývá	435 668	10,7	25 262	1,9

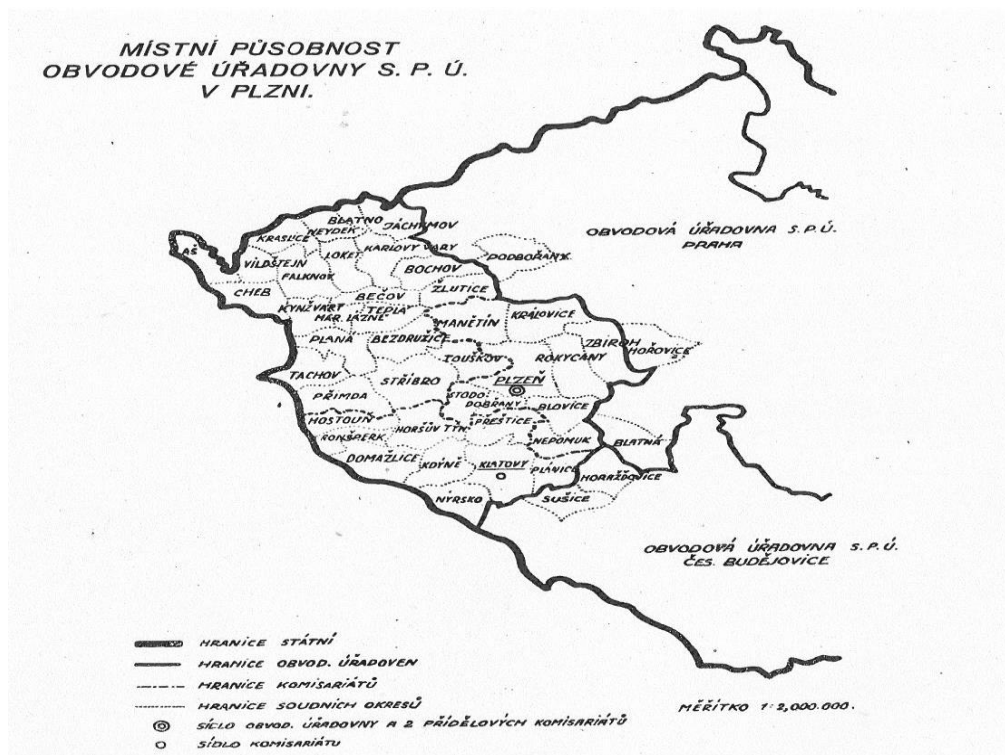
**Příloha č. 4, Procento velikosti velkostatků (od 100 ha výše) ve vybraných okresech Plzeňského kraje<sup>299</sup>**

<b>Z celkové výměry okresů zabírá velkostatek %:</b>	
Hartmanice	75 - 70
Zbiroh, Blatná	70 - 65
Přimda, Blovice	55 - 50
Přeštice, Rokycany	50 - 45
Kralovice, Domažlice	45 - 40
Plzeň, Nepomuk	40 - 35
Stříbro, Horšovský Týn	35 - 30
Nýrsko, Bezručice	30 - 25
Tachov	25 - 20
Kašperské Hory	20 - 15
Kdyně	15 - 10

<sup>298</sup> PAVEL, *Pozemková reforma*, str. 5.

<sup>299</sup> LHOTKA, s. 39.

**Příloha č. 5, Působnost obvodové úřadovny SPÚ v Plzni<sup>300</sup>**



**Příloha č. 6, Podíl zemědělské půdy na celkové výměře v jednotlivých obvodech v Čechách<sup>301</sup>**

Obvod SPÚ	Výměra celého území v ha		Z. p. v %	Index
	v.p.	z.p.		
Mladá Boleslav	612 047	363 687	59,42	91
České Budějovice	906 407	483 404	53,33	82
Hradec Králové	718 440	468 656	65,23	100
Plzeň	976 351	525 401	53,81	82
Praha	1 993 206	1 277 088	64,07	98

<sup>300</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 102.

<sup>301</sup> HOFMANN, s. 39.

**Příloha č. 7, Poměr zabrané půdy k výměře celého území na jednotlivých obvodech<sup>302</sup>**

<b>Obvod SPU</b>	<b>z.p. v %</b>	<b>v.p. v %</b>
Mladá Boleslav	15,2	31,6
České Budějovice	15,5	31,5
Hradec Králové	14,8	29
Plzeň	15,6	30,6
Praha	19,6	31

**Příloha č. 8, Srovnání přidělené veškeré půdy na území Čech<sup>303</sup>**

<b>Obvod SPU</b>	<b>Zabraná veškerá půda v ha</b>	<b>Přidělená veškerá půda</b>	
		<b>v ha</b>	<b>v %</b>
Mladá Boleslav	193 743	66 063	34,1
České Budějovice	285 882	113 478	39,69
Hradec Králové	208 506	72 747	34,89
Plzeň	299 013	70 374	23,54
Praha	617 660	233 910	37,87

<sup>302</sup> HOFMANN, s. 40.

<sup>303</sup> VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky*, s. 19-21.



**Příloha č. 9, Srovnání přidělené zemědělské půdy na území Čech<sup>304</sup>**

Obvod SPU	Zabraná z. p. v ha	Přidělená zemědělská půda		
		v ha	v %	index
Mladá Boleslav	55 441	38 228	68,95	88,9
České Budějovice	74 819	55 954	74,79	96,4
Hradec Králové	69 548	53 964	77,59	100
Plzeň	81 972	46 954	57,28	73,8
Praha	250 354	162 973	65,09	83,9

**Příloha č. 10, Podrobný rozbor přidělu zabrané půdy na Plzeňsku<sup>305</sup>**

Kategorie nabyvatelů	Počet nabyvatelů	Přiděleno ha		Průměr na jednoho nabyvatele	
		z. p.	v. p.	z. p.	v. p.
Drobní nabyvatelé	30 524	30 561	32 501	1	1,06
Zbytkové statky <sup>306</sup>	182	15 104	19 176	82,99	105,36
Ostatní	9	394	1 979	43,78	219,89
Stát	1	895	16 717	-	-

<sup>304</sup> Tamtéž, s. 28.

<sup>305</sup> Tamtéž, s. 103-104.

<sup>306</sup> Do roku 1933 stoupl počet zbytkových statků na 201. Z tohoto počtu připadlo uchazečům československé národnosti 184 zbytkových statků, osobám německé národnosti pak pouze 17. NA, fond Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, kart. 119, inv. č. 58. Statistické údaje o pozemkové reformě v obvodu Praha, Mladá Boleslav, Plzeň 1919-1935.